

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE 1984

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERZITY KARLOVY**

OBSAH

Články

- 7 Jan Martinek, Předbělohorské školství a humanistické literární zvyklosti
27 Eva Rozsívalová, První asistenti na pražské lékařské fakultě
39 Zdeněk Urban, Čestný doktorát F. L. Čelakovskému z roku 1848
45 Vladimír Kindl, Pokus o zařazení tzv. dělnického práva do výuky právnické fakulty UK v období buržoazní ČSR

Recenze

- 69 Cesty poznatků a cesty poznávajících v 19. století (Wegenetz Europäischen Geistes). Jan Havránek
73 Směry bádání o dějinách univerzit. Michal Svatoš
75 Studium východoevropských dějin ve Vídni 1893—1948. Jan Havránek

Referáty a zprávy

- 79 Časopisy k dějinám vysokých škol (Jan Havránek — Zdeněk Hojda)
81 Stanislav Sousedík, Valerian Magni (Ivana Raková)
82 František Kutnar, Diskuse o zemědělském vzdělání rolnictva v desetiletí po zrušení poddanství (Zdeněk Hojda)
83 The History of European Universities. Work in Progress and Publications 2—4 (Jiří Pešek)
83 Sven Erik Stybe, Copenhagen University. 500 years of Science and Scholarship (Zdeněk Hojda)
85 M. Rokosz, Wenecka oficyna Alda Mancjusza i Polska w orbicie jej wpływów (Jiří Pešek)
85 Gelehrsamkeit ein Handwerk? Bücherschreiben ein Gewerbe? (Jiří Pokorný)
87 Hermann Conring (1606—1681) (Ivan Hlaváček)
90 Robert Bireley, Religion and Policies in the Age of the Counterreformation (Ivana Raková)
92 Inteligencja polska XIX i XX wieku (Jiří Pešek)
94 Jerzy Maternicki, Historiografia polska XX wieku, I. lata 1900—1918 (Jiří Pešek)
96 Janina Chodakowska, Rozwój szkolnictwa wyższego w Polsce Ludowej w latach 1944—1951 (Jan Havránek)
97 Krakovské setkání historiků univerzit (Zdeněk Hojda — Jiří Pešek — Michal Svatoš)
100 III. husitologické sympozium v Táboře 12.—15. 9. 1983 (Ivana Raková)

EMS B 160 1984 124/1

504e + 56c / 1984

- 26 Jan Martínek, Das böhmische Schulwesen vor 1620 und die humanistischen literarischen Gepflogenheiten
- 37 Eva Rozsivalová, Die ersten Assistenten an der Prager medizinischen Fakultät
- 44 Zdeněk Urban, Das Ehrendoktorat von F. L. Čelakovský im Jahre 1848
- 66 Vladimír Kindl, Ein Versuch das sg. Arbeiterrecht in den Lehrplan der Juristenfakultät der Karls-Universität einzugliedern

PŘEDBĚLOHORSKÉ ŠKOLSTVÍ A HUMANISTICKÉ LITERÁRNÍ ZVYKLOSTI

JAN MARTÍNEK

Pod pojmem literární zvyklosti rozumím nepsaná, spontánně vzniklá a humanistickými autory obecně dodržovaná pravidla týkající se: 1) užití jednotlivých literárních druhů a útvarů při konkrétních příležitostech, 2) forem spolupráce autorů, 3) literárního výrazu jejich vztahů k příznivcům a odpůrcům a 4) způsobu publikace, šíření a uchování literárních prací. Výrazem školství se v této souvislosti označuje pražská nekatolická akademie a partikulární školy patřící do sféry jejího působení, tedy školy, jejichž absolventy přijímala k dalšímu studiu a kam vysílala učitele. Jde o nejrozsáhlejší a nejvýznamnější školský systém v českých zemích. Mimo něj byly na tomto území zřizovány pro žáky jiné národnosti a jiné víry jednotlivé školy resp. méně významné školské systémy, při nichž vznikala samostatná literární společenství, která si vytvářela specifické literární zvyklosti. O těch se zde zmiňuji jen pro srovnání. Jejich soustavný průzkum by předpokládal neúměrné zvětšení rozsahu tohoto článku, protože některé z těchto institucí byly na českém území enklávami cizího kulturního působení, jehož charakteristika by vyžadovala neustálého přihlížení k zahraničním školským a literárním poměrům, jestliže by se mělo podat názorné vysvětlení. Předbělohorské období, kdy popisované literární zvyklosti dosáhly ustálené podoby, je zde vymezeno roky 1585 a 1620, výjimečně se uvádějí doklady o několik let starší (z doby před rokem 1585) nebo mladší (po roce 1620). Je to období „třetí generace“ humanistů — srov. můj článek „De tribus aetatibus poetarum, qui renatas in Bohemia litteras coluerunt“ v Graecolatina et orientalia 5, Bratislava 1973, str. 195nn. —, kdy se po přechodném nevýrazném poklesu frekvence humanistické literatury v důsledku vymírání představitelů literární školy Hodějovského uplatňovali spisovatelé, pro jejichž činnost vytvořil nejdůležitější předpoklady zdokonalený a mnoha osobními vztahy pedagogické a literární povahy propojený a stmelený školský systém, jehož centrem bylo Karlovo vysoké učení. Toto konstatování je zároveň zdůvodněním, proč v tomto článku podávám výklad o literárních zvyklostech se zřetelem ke školství.

Čtenáře patrně překvapí, že se zde mluví o humanistických zvyklostech, ačkoli vyčtené období podle názoru části literárních historiků k humanismu již nepatří. V některých zemích střední Evropy se literární památky vzniklé po roce 1570 označují běžně jako novolatinské, ale ne vždy jako humanistické. V této souvislosti je však třeba poukázat na domácí tradici, podle níž se latinská literatura v českých zemích, zvláště veršovaná, zahrnuje až do osudného zvratu r. 1620 pod pojem humanismus. Tak činil A. Truhlář, který zvolil pro své dílo titul Rukověť k písemnictví humanistickému, přestože dobře věděl, že většina zpracovávaného materiálu je z Rudolfovy a Matyášovy doby. Podobně postupoval klasický filolog Josef Král (viz níže) a po něm další badatelé. Bylo by možno namítnout, že právě do období, které bylo vymezeno v předchozím odstavci, bývá kladeno působení manýrismu. Tento směr v umění a literatuře se však počítá spíše k renesanci než k baroku (T. Klaniczay, *Renaissance und Manierismus*, Berlin 1977).

Dochované literární prameny ze zmíněných 35 let převyšují co do počtu mnohonásobně dostupnou tvorbu předchozích dvou humanistických generací. Velké množství literárních zpráv donedávna zcela neutříděných a nezpracovaných neobyčejně ztěžuje jakoukoli snahu o orientaci v materiálu a o vyslovení všeobecnějších závěrů, ale na druhé straně slibuje přesvědčivé a stabilní výsledky opírající se o velký počet zkoumaných případů, podaří-li se překonat obtíže, které se stavějí do cesty.

Po vymezení zkoumané oblasti, vysvětlení pojmů a stanovení cílů je třeba naznačit členění práce. Před vlastní výklad zařazují odstavec o citaci pramenů a literatury nezbytný pro orientaci čtenářů. Při charakteristice literárních zvyklostí budu postupovat podle jednotlivých etap v kariéře humanistů. Protože se po dosažení určitého věku cesty humanisticky vzdělaných osob rozcházel, nebude toto sledování etap přímočaré, nýbrž členěné podle povolání, která humanisté zastávali. Půjde o tyto skupiny:

1. Žáci partikulárních škol
2. Studenti pražské akademie
3. Vychovatelé ve šlechtických rodinách
4. Učitelé partikulárních škol
5. Profesori pražské akademie
6. Kněží
7. Akademicky vzdělaní měšťané¹⁾

Charakteristika bude doplněna výkladem o literárních zvyklostech, které se uplatňovaly obecně v různých etapách činnosti humanistů a nejsou tudíž specifické jen pro jednu z nich, a zmínkou o šíření

¹⁾ K této skupině patřili zpravidla bývalí učitelé, jimž umožnilo získání městského práva vzdát se školské služby.

a uchování humanistické literatury. Pak bude následovat srovnání se soudobou situací v jiných literárních společenstvích a v cizině a stručné shrnutí poznatků.

Vydáním 5. svazku Rukověti humanistického básnictví (1982, recte 1983, písmena S—Ž) je nyní umožněna citace celé základní řady tohoto díla (R + po čárce strana event. ještě po šikmé zlomkové čáře poslední dvojčíslí marginálního letopočtu — nikoli letopočtu v zrcadle strany v oddílu „Příspěvky“). Během vydávání prvních pěti svazků Rukověti bylo heuristickou prací především v cizině zjištěno mnoho set dalších bohemikálních spisů z renesanční doby, které budou uvedeny v dodatcích (jde o připravovaný 6. svazek). Zatím cituji tyto nově zjištěné a v Rukověti 1—5 dosud neuvedené památky odkazem na své nálezkové zprávy, kde je podán jen velmi stručný popis. Při těchto odkazech a vůbec všude tam, kde cituji vlastní práce, chybí údaj o autorovi. Kde to není nezbytně nutné, nezachycuji ani nadpisy článků v časopisech, nýbrž jen názvy časopisů, ročník, rok a stránku. V těchto případech se citují časopisy zkratkami: LF = Listy filologické, Strah. kn. = Strahovská knihovna, ZJKF = Zprávy jednoty klasických filologů. Při citaci předchozích svazků tohoto časopisu užívám zkratky HUCP (= *Historia universitatis Carolinae Pragensis*) a uvádím navíc za číslem ročníku po šikmé zlomkové čáře číslo sešitu.

Charakteristika literárních zvyklostí vychází od prací nejmladších uchazečů o přijetí do společenství humanistických spisovatelů. Byli to žáci partikulárních škol. Již ti byli vedeni svými učiteli k skládání latinských veršů; návod k této činnosti byl totiž nedílnou součástí vyučování. Toto zaměření sledovalo nejen pedagogické cíle — zvládnutí latinského jazyka —, nýbrž mělo mládež také vyzbrojit pro vysokoškolské studium a další intelektuální působení. Bez dovednosti pohotově psát verše nebyl představitelný ani pouhý zdvořilostní styk mezi humanisticky vzdělanými lidmi jakéhokoli povolání. Veršování v latinském jazyce se předpokládalo i u osob vykonávajících vysoce kvalifikovanou práci nefilologického zaměření, u právníků a lékařů. Také nauková díla psaná střízlivým a věcným slohem měla mít podle dobové módy veršovaný rámeček — kratší básně v úvodu resp. i v závěru obsahující charakteristiku a doporučení díla (R4, 64/85; 5, 339/10). Některé vysokoškolské publikace měly, jak dále uvidíme, veršovanou podobu. Latinskými verši byla provázena i díla psaná česky.²⁾ Tyto úvodní a závěrečné básně plnily přibližně úlohu novodobého textu na záložkách.

Veršování žáků nižších škol mělo starou tradici. Zprávy o něm jsou do-

²⁾ Srov. sborník: Docentu dr. Františku Horákovi k sedmdesátinám, Praha 1971, str. 55n., kde je jako příklad citováno dílo uvedené pod č. 7158 v Knihopisu českých a slovenských tisků.

loženy již ve vladislavské době (HUCP 21/2, 1981, 31—40) a v polovině 16. stol. zaznamenává Tomáš Mitis, že se sami Italové obdivovali množství básní skládaných v Čechách dokonce již od žáků ve školách (R 3, 359). K soustavnému vydávání těchto výsledků literární práce žactva se však přikročilo až v období, jehož se týká tento článek. Správcům partikulárních škol záleželo na tom, aby dokumentovali před veřejností a zejména před pražskými mistry a městskými radami, na jejichž mínění jim z existenčních důvodů záleželo, výsledky své pedagogické činnosti. Vydávali proto k různým příležitostem, zvláště k „narozeninám“ (= jmeninám), svatbám a úmrtím sborníky, do nichž sami na prvním místě přispěli a v pořadí podle hodností a stáří dále zařadili příspěvky od ostatních vyučujících na škole i pokročilejších žáků. Původ sborníku byl často vyjádřen v titulu: *Gratulatio ... senatus Raconae renovati ... posita a schola eiusdem urbis* (R 2, 94/13), *Lachrumae ... effusae a praefectis alumnisque scholae Pisecensis* (R 4, 235/14). Rukopisy sborníků toho druhu byly většinou posílány do některé z pražských tiskáren. Při této příležitosti obvykle zařadil do čela sborníku doporučující verše někdo z pražských profesorů. V prvním z výše uvedených případů to byl Poenius, v druhém Campanus. Ti asi také obstarali tisk a korekturu nebo pověřili jiné osoby vykonáním těchto prací. Že se humanisté působící mimo Prahu obraceli v této věci na své pražské přátele, víme ze sbírky Zikmunda Hermanna *Fasciculus anagrammatum* (R 2, 298/22, srov. HUCP 10/2, 1969, 14 pozn. 16). Prodlení ve vydání prací toho druhu způsobovala pouze nutnost zaslání rukopisu do Prahy a vytištěné publikace zpět. Sazba a tisk příležitostných sborníků, které mívaly jeden nebo několik málo kvartových resp. osmerkových archů, trvaly několik dnů nebo snad jen několik hodin. Doklad o tom máme z roku 1550. Tehdy píše Šimon Ennius: *De iis nuptiis scripsi epithalamium, quod statim intra nuptias est excusum.*³⁾ Taková byla situace zhruba sto let po vynalezení knihtisku; do doby, již se týká tato práce, došlo k jeho dalšímu zdokonalení. Bylo ctižádostí správců škol předložit svým příznivcům vytištěný exemplář ještě v průběhu slavnostní události, již se sborník týkal. Můžeme předpokládat, že se to v některých případech podařilo. Označení školy jako vydavatele je v několika desítkách sborníků, z nichž některé uvádím podle měst v HUCP 11/1—2, 1970, 47. Vzhledem k tomu, že se podrobným rozbohem povolání přispěvatelů pravděpodobně dají identifikovat ještě další sborníky toho druhu, v jejichž titulu škola jako vydavatel výslovně uvedena není, a vzhledem ke značným ztrátám humanistické literární produkce můžeme předpokládat, že takových sborníků bylo publikováno v období, které zkoumáme, podstatně více než sto. S jejich vydáváním se započalo patrně dříve než s publikací gratulač-

ních sborníků k bakalářským a magisterským promócím v Praze (HUCP 7/1, 1966, 118—126). Lounská škola vydala gratulační publikaci děkanovi tamního chrámu již r. 1575 (HUCP 11/1—2, 1970, 47; R 4, 173/75), kdežto první gratulace k bakalářské promoci na pražské akademii je doložena až r. 1583 (R 1, 307/83). Ojedinele vydávali žáci partikulárních škol své básně též v samostatných tiscích (HUCP 11/1—2, 1970, 49).

V této souvislosti je třeba zodpovědět otázku, jaké okolnosti usnadnily v tak velké míře studující mládeži cestu k tvůrčí práci. Samo vyučování, zejména četba antických spisovatelů, jí poskytovala dobrou přípravu. Z výkladu učitelů i z učebnic poznávali techniku veršování, vytvářeli si v povědomí určitá metrická schémata použitelná při skládání básní, z teorie i praxe poznávali, pro která místa ve verši se metricky hodí určitá slova nebo slovní spojení. K překonávání počátečních obtíží přispívaly dobové literární zvyklosti, zejména to, že nejvzdělanější přispěvatel (správce školy nebo jiný učitel) napsal zpravidla úvodní báseň. Ti, kdo si zatím netroufali jít vlastní cestou, mohli jen obměňovat jeho myšlenky, čímž byl jejich úkol značně ulehčen (Strah. kn. 10, 1975, 55). Vidíme to ze srovnání příspěvků v jednotlivých sbornících. I výtvořky vynikajících přispěvatelů jsou leckdy poplatné myšlenkově náplni předchozích básní. Mikuláš Troilus vyjadřuje v prvním distichu svého příspěvku pro Kašpara Ambrosia přibližně to, co pověděl Jan Campanus v předchozí řecké básni (ZJKF 8, 1966, 149). Tím spíše se mohli k podobnému postupu uchýlovat žáci partikulárních škol, a to i ve sbornících, skládajících se jen z básní latinských. Mohli také předpokládat, že učitel ve vlastním zájmu opraví jejich verše; publikace nepodařených skladeb by byla vrhala špatné světlo na jeho pedagogickou práci. Zdokonalování žactva v literární tvorbě podporovala i zdravá soutěž. K otištění byly zřejmě vybrány jen nejzdařilejší verše z většího počtu básní, který byl předložen. Můžeme totiž důvodně předpokládat, že školy vydávající sborníky měly mnohem více žactva než je v těchto příležitostných publikacích zastoupeno.

Některé partikulární školy vydávaly obsah disputací a řečnických cvičení, jimiž se žáci připravovali k veřejnému vystupování na akademické půdě. Touto ediční činností vynikla zvláště škola u Vysokého kostela v Kutné Hoře (R 1, 411/11; 1, 412/12, 4, 143/15), dále školy v Žatci (R 4, 325/10; 4, 326/10 bis) a v Litoměřicích (R 4, 342/12). Publikování básnických sborníků bylo chloubou škol se solidní humanistickou tradicí, ale k vydávání disputací přistoupily pouze školy nejlepší.

Dívky měly jen výjimečně možnost studia antických jazyků. Vzdělané ženy Rudolfovy doby (Helena Maria Wackeriana a Wackenfels, Elisabetha Ioanna Westonia, Elisabetha Albertina a Kamenek) získaly filologickou erudici buď přímo v rodině (výslovně to uvádí Albertina — v její dopis vydaný v ZJKF 7, 1965, 177) nebo od učitelů působících mimo

³⁾ Enniova vlastnoruční autobiografie (R 2, 104).

školský systém, jímž se zabýváme. Přece však lze najít ojedinělý doklad i uvnitř tohoto systému. Ve sborníku prachatické školy je r. 1599 mezi 8 pokročilejšími žáky, jimž dal nastupující školní rektor Cirrinus recitovat latinské básně k uvítání městské rady, uvedena jedna dívka — *Dorothea Pavlikova Prach*(aticena) (R 1, 362n./02, ff C 2b — C 6a).

Studenti přicházející do Prahy na vysokoškolská studia se díky dobré přípravě, kterou si přinesli z partikulárních škol, brzy literárně sžili s novým prostředím. Účastí na příležitostných publikacích se rychle zdokonalovali v psaní veršů a navazovali nové literární styky. Na vysokém učení bylo veršování pěstováno ještě v daleko větší míře než na partikulárních školách a v období, kterému zde věnujeme pozornost, se stalo jakýmsi dorozumívacím prostředkem mezi akademickými občany. Kontakt mezi nimi se totiž často navazoval právě výměnou projevů literární zdvořilosti. Tím více překvapuje, že se při poměrně dobrých publikačních možnostech, které nastaly v důsledku značného rozšíření knihtisku na přelomu 16. a 17. století, studenti nemohli neomezeně podílet na literární oslavě významných událostí v akademickém životě. Až do doby jejich vystoupení ve veřejných disputacích jim mistři nezajistili v polooficiálních gratulačních a kondolenčních sbornících takovou příležitost k publikaci, jaká by přiměřeně odpovídala situaci na partikulárních školách, nýbrž vyhrazovali příležitostné spisy, které vydávali, především pro sebe a jiné graduované osoby, zejména pro učitele pražských škol. Rozbor akademických sborníků s ohledem na povolání příspěvatelů přinese podrobnější statistické údaje o poměru v zastoupení mistrů a bakalářů na jedné a studentů na druhé straně. Důvod poměrně malé účasti studentů je třeba hledat v přítomnosti značného počtu bakalářů a mistrů vyučujících na pražských školách. Ti měli pochopitelně přednost, šlo-li o účast na publikacích, které hájily literárními prostředky zájmy vysokého učení a dokumentovaly jeho úroveň. Přesto měli studenti právě vzhledem k velkému počtu nižších škol a jiných kulturních institucí v Praze a vzhledem k tomu, že i venkovské publikace bývaly zaslány do Prahy k doplnění o další příspěvky a k tisku, značně rozsáhlé literární zázemí, jehož využívali. Někteří vydávali samostatné spisy, jejichž rozsah byl ovšem zpravidla nevelký. Takové publikace byly obvykle věnovány mecenášům s úmyslem zajistit si jejich další přízeň a podporu (R 1, 176/89; 2, 184/10;⁴) 3, 215/07; 5, 569/90).

Pro mnohé studenty se naskytla první příležitost k vydání samostatné práce teprve na samém konci studia — při složení závěrečných zkoušek. Vydávání obsahu bakalářských a magisterských disputací tiskem se

⁴) Datum bakalářské disputace uvedené v životopisu autora tohoto spisu Davida Galli je chybné; správně: 6. 9. 1611. Spis popsán na citovaném místě Rukověti (2, 184/10) však vydal Galli v každém případě ještě za studií.

řídilo ustálenými zvyklostmi. Publikace toho druhu měly zpravidla tři části:

1. Věnování příznivcům v rodišti a podporovatelům při pobytu na partikulárních školách mimo rodiště i za vysokoškolských studií.

2. Obsah disputace (často ve verších).

3. Veršované gratulace učitelů, spolužáků, příbuzných a známých k dosažení bakalářské nebo magisterské hodnosti.

V titulu se zpravidla uváděl druh disputace (bakalářská, magisterská), její datum, jméno determinátora a někdy i jména osob, jimž byl spis věnován. Jako příklad je možno uvést vydání bakalářské (R 2, 21/14) a magisterské disputace (R 2, 22/14) Jana Česbivia. Obě mají zmíněné tři části v uvedeném pořadí. Bakalářskou disputaci věnoval Česbivius svým pražským podporovatelům, magisterskou příznivcům v rodišti. Jako příklad zveršované bakalářské disputace uvádím Galerinovu *Oratio de dignitate et utilitate civitatum metallicarum... habita* (R 2, 182/15), kde je látka zpracována v 116 hexametrech. Z volby předmětu disputace vidíme, že mistři přihlíželi k zájmům a předpokladům uchazeče; disputující student pocházel totiž z Příbramě. Básnický zpracoval Galerinus také námět své magisterské práce (R 2, 183/15). Veršované disputace se uvádějí kromě toho v R 1, 35/09; 1, 47/16; 1, 372/16; 3, 335/05; 4, 205/15; 4, 234/09 a na jiných místech. Z hojných dokladů o básnické podobě disertací si lze učinit představu, jak velice pronikalo veršování i do těch oborů vysokoškolského studia, kde bylo možno rozpoznat skutečný přínos odborné práce jen na základě přísně věcné argumentace, pro niž se samozřejmě hodila pouze próza. Básnické tlumočení disputací se svou funkcí podobá přibližně dnešnímu populárnímu zpracování problémů, které byly předtím podrobeny vědeckému rozboru. Ani v případě užití básnické formy, která byla pro humanistického čtenáře přitažlivější, nebyl ovšem okruh zájemců o mnoho širší, protože znalost latiny byla i v tomto případě podmínkou.

Jestliže byly gratulace učitelů a přátel, uvedené výše jako třetí část edice disputací, vydány samostatně, vznikl sborník toho typu, jako jsou *Acclamations* určené Melicharu Colidiovu (R 1, 411/08; Strah. kn. 10, 1975, 61 nn.). Tato konkrétní publikace je pro nás důležitá tím, že podává svědectví o literární zvyklosti běžné patrně i při jiných příležitostech: oslavovaná osoba je předem informována o chystané gratulaci a rozhoduje dokonce o volbě příspěvatelů (Strah. kn. 10, 1975, 62).

Tiskem byly vydány také některé disputace, jejichž cílem nebylo získání hodnosti. Jejich uspořádání bylo přibližně stejné jako u bakalářských a magisterských prací až na to, že bylo zpravidla méně blahopřejných příspěvků — gratulace se netýkala dosažení hodnosti, nýbrž jen úspěchu při veřejném vystoupení nebo kvality předloženého zpracování. Jako doklad lze uvést Česbiviovu *Theses politicae* (R 2, 22/15), které předložil

3. 8. 1615, tedy téměř rok po dosažení magisterského titulu (22. 9. 1614) výše zmíněnou disertací (R 2, 22/14). I jiní publikovali své práce tohoto druhu až po ukončení vysokoškolského studia (R 1, 60/10; 1, 195/16; 1, 241/19), existují však i disputace uveřejněné v době mezi dosažením bakalářského a magisterského gradu (R 2, 120/16). Také tento druh rozprav mohl být zveřejněn básnickou formou (R 4, 112/16).

Jako vychovatelé ve šlechtických rodinách působili humanisté často již za studií nebo krátce po jejich ukončení a střídali toto povolání s působením na veřejných školách. Dokladem může být životopis Václava Clementa Žebráckého (R 1, 370), který byl ještě před dosažením bakalářství pedagogem Jiřího Jaroslava, syna Oty Stoše z Kounic na Starých Bukách, před získáním magisterského gradu vychovatelem u Smiřických a krátce po ukončení studií u Michaloviců. Jeho vychovatelská činnost v těchto rodinách byla přerušena působením na školách v Příbrami, v Praze a v Klatovech. Vychovatelé šlechticů měli dobrou příležitost pokračovat v humanistické literární činnosti. Část šlechty přála tomu směru latinského písemnictví, jehož nositelem bylo české školství, obracela se k rektoru vysokého učení se žádostí o doporučení vhodných uchazečů o úřad pedagoga nebo učitelů na školách, které zřídila (HUCP 15/1, 1975, 23n.), měla zájem na humanistickém vzdělání svých synů a jejich veřejném vystupování na akademické půdě (R 3, 327/10) a zvláště v předbělohorských letech brala ochranu zájmů českého nekatolického školství energicky do svých rukou. Mistři a učitelé partikulárních škol jí opláceli tuto přízeň vydáváním veršovaných sborníků na její počest (R 5, 131/18; 5, 136/08). Bylo přímo úkolem vychovatele vést své svěřence k humanistické tvorbě a opravovat jejich básnické pokusy (R 1, 373/17 bis). Pedagog plnil své poslání nejlépe, byl-li sám svou tvůrčí prací šlechtickému žákovi příkladem. Z těchto důvodů byla jeho snaha pokračovat v humanistické literární činnosti nejen trpěna, ale dokonce vítána. Vychovatel se nedostal v důsledku přijetí tohoto povolání mimo hranice akademické literární obce, nýbrž působil nadále jako její člen. Na zaměření jeho tvorby se změnilo zpravidla jen to, že v ní byla výrazněji zastoupena genealogická, biografická i oslavná díla na počest šlechty (R 1, 374/19), přičemž však nebyly přerušeny styky s humanisty měšťanského původu, již proto ne, že na nich často závisela další kariéra, protože úřad pedagoga končící dospělostí svěřenců nezaručoval trvalou obživu. Vychovatelské povolání bylo z hlediska příslušnosti k literárnímu společenství rovnocenné učitelství na partikulárních školách, za něž bylo také, jak jsme viděli, běžně zaměňováno, aniž nastala nějaká diskontinuita v literárním vývoji toho, kdo obojí druh povolání střídavě přijímal. Vychovatelství bylo vhodné pro mladé absolventy nebo studenty proto, že si při cestách se svými svěřenci do cizích zemí sami mohli doplnit své vzdělání. V případě krátkodobého pobytu v cizině nedochá-

zelo u nich a u jejich žáků k odcizení domácím literárním snahám. K tomu mohla vést především služba u těch šlechticů, kteří se orientovali na jiné školské systémy. Tato část šlechty se však obvykle neobracela se žádostí o doporučení pedagoga na pražského rektora.

Vychovatelství nebylo nezbytným článkem humanistické kariéry. Absolventi vysokoškolských studií působili většinou jako učitelé partikulárních škol — již nižší (bakalářský) gradus je opravňoval zaujmout uvolněné místo správce (rektora). Při uvedení do tohoto úřadu bylo zvykem přednést za přítomnosti městské rady a školních inspektorů instalační řeč, která byla v některých případech vydána (R 1, 200/17; 2, 183, 15). Časná edice přednášky Jakuba Strabona proslovené při nastoupení rektorátu žatecké školy (5, 208/75) časově koresponduje s vydáním dříve zmíněného sborníku lounské školy (R 4, 173/75). Některá města v severozápadních Čechách zřejmě přijímala literární podněty a zvyklosti nejen z Prahy, nýbrž také přímo ze sousedního Saska, zejména z Wittenberka; tam studoval i autor citované řeči Strabo (R 5, 207). Zvláště Žatec měl po té stránce mezi českými městy, která byla jinak spojena kulturními svazky s Prahou, výjimečné postavení. Předpoklady pro tento autonomní vývoj vznikly v tomto městě již v první polovině 16. stol. (v. hesla Arpinus a Artemisius v R 1, 104n.). Díky rozvoji školského humanismu v Praze a energickým opatřením Martina Bacháčka v oblasti řízení školství byly posíleny kulturní styky Žatce s Prahou, takže se v období, které sledujeme, již tak výrazně nelišil od ostatních českých měst, i když jeho latinská škola zůstala mezi třemi nejvýznamnějšími mimopražskými ústavami (srov. výše zmínku o vydávání disputací v Kutné Hoře, Litoměřicích a Žatci).

Vydání instalačních řečí se samozřejmě neobešlo bez průvodních veršů. Někdy byly básně recitovány přímo při slavnosti. Tak se stalo o svatojiřském termínu 1599 v Prachaticích, kde nastupující správce Cirrinus dal přednést vlastní básně na počest zástupců města žákům. Vydal je pak v oddílu *Chorus Musarum* svého spisu *Epigrammatum liber* (R 1, 362/02 — v. též výše). Václav Clemens věnoval při nástupu rektorátu pražské školy na Zderaze svým představeným a příznivcům báseň o 199 hex. pod názvem *Scholae otium* (R 1, 371/13).

Slavnostní instalace byla pro nastupujícího rektora první příležitostí předložit městským hodnostářům důkaz svých literárních schopností a zavázat si je projevy humanistické zdvořilosti. Dalšími příležitostmi, které správce školy nesměl zanedbat, nechtěl-li ztratit přízeň představených, byly pravidelné obnovy městských rad. Publikace obsahující blahopřání novému senátu jako celku i jeho jednotlivým členům uváděly v titulu zpravidla jméno hodnostáře, který vykonal z pověření krále nebo vrchnosti obnovu rady, a datum, kdy se tak stalo. Na začátku bývaly verše na městský znak (*In insignia, In arma*). Někdy připojil

svou báseň významnější spisovatel, aby usnadnil cestu dílka ke čtenáři (R 1, 412/14; 2, 182/15). Další části byly co do obsahu obecné nebo se týkaly jednotlivých radních. Obecné obsahovaly úvahy o správě obce nebo se vztahovaly k městu resp. radě jako celku. Jednotlivým členům bývaly věnovány verše na symbola, anagramy nebo průpovědi — lem-mata (R 1, 412/14; 2, 94/13; 2, 182/15; 2, 404/04; 2, 424/05; 3, 30/15; 3, 100/09; 3, 124/05 — o zmíněných literárních útvarech ZJKF 7, 1965, 16—18, č. 11—18; 14, č. 8). V některých případech publikoval rektor školy v blahopřáních k obnovení rady také gratulace žáků (R 1, 412/4; 2, 94/13). Je doložena též blahopřejná publikace k obnovení soudního sboru (R 1, 411/08). Psaní gratulací k obnovení městských rad nebylo jen výsadou těch, kdo právě zastávali v místě úřad školního správce (R 1, 216/15; 1, 338/08). Z literárního hlediska znamenalo vydávání těchto publikací úpadek, protože přispělo k mimořádnému rozšíření básní na anagramy a symbola. Byly to samoúčelné hříčky vázané na hláskovou podobu jména jednotlivých radních, ulpívající na formálnosti a odnímající autorům možnost samostatnější a vynalézavější tvůrčí práce, jak správně rozpoznali prozíravější spisovatelé 17. stol. Jakub ml. Krupský (R 3, 99/07, srov. Strah. kn. 10, 1975, 61) a Bohuslav Balbín (ZJKF 7, 1965, 21n.).

Vzácněji věnoval školní správce městské radě topografii — popis města (R 4, 313/95). Také zde se autorovi naskytlá příležitost zdůraznit zásluhy radních, těžiště básní toho druhu však spočívalo v popisu polohy, významných staveb a jiných pozoruhodností města i blízkého okolí. Nechyběl samozřejmě ani historický exkurs. Topografie mohla být spojena s gratulací k obnovení rady (R 2, 182/15).

Kdežto vychovatel mladých šlechticů býval, jak jsme uvedli, genealogem rodu, jemuž věnoval své pedagogické služby, stával se správce partikulární školy jakýmsi kronikářem města, kde působil. V gratulačních a kondolenčních básních, které vydával buď sám nebo, jak je patrné z předchozího výkladu, s podřízenými učiteli a žactvem, zachytil téměř všechny významné společenské události. Zároveň věnoval pozornost událostem veřejným přesahujícím rámec místa, protože měly vliv na celkovou atmosféru doby a určovaly ovzduší, v jakém se konaly slavnosti místního významu. Především byl však kronikářem školy, o jejichž úspěších (viz dříve) i nesnázích (R 4, 327/11) informoval veřejnost v tištěných publikacích. Překážkou kontinuity v této činnosti bylo časté střídání správců škol, nástupce se však rychle sžil s novým prostředím, protože téměř vždy patřil k témuž školskému a literárnímu společenství a většinu jeho příslušníků znal osobně nebo aspoň z literárních prací. Je nutno připustit, že školní rektor zachycoval zprávy o událostech v určitém městě příležitostně a nesoustavně, nikoli po způsobu historiků v chronologické a příčinné souvislosti. Rozhodující však bylo, že je

podával takovou formou, která vyhovovala tehdejšímu literárnímu vkusu. Proto byly tyto příležitostné tisky pečlivě opatrovány a mnohé z nich se zachovaly dodnes. S nimi přečkaly nepřízeň doby četné zprávy historické povahy, o kterých prameny úředního původu mlčí.

Správci škol nebyli literárními zvyklostmi vedeni k tomu, aby se omezili na chválu představených a oslavu nebo historii míst, kde působili. Stačilo, když nezanedbali slavnostní příležitosti, k nimž se podle tradice slušelo věnovat publikace uspořádané podle určitých zásad (o nichž byla řeč výše). V ostatní tvorbě se mohli řídit svými sklony, zálibami a předpoklady. Zpracovávali náměty starozákonní, antické, hagiografické, inspirovali se soudobými díly cizích humanistů, sledovali přírodu v jejích proměnách, zabývali se otázkami morálky a psali divadelní hry. Požadovalo se od nich pouze, aby tyto práce připsali tištěnou dedikací představeným, příznivcům a mecenášům; tím si zároveň zajišťovali příspěvek na vytištění. Drobné básně, zejména epigramy, verše na anagramy a symbola byly zpravidla — i když se netýkaly obnovení městských rad — věnovány jednotlivým osobám a vydávány ve sbírkách, které mohly být bez ohledu na jednotlivé dedikace připsány některému z příznivců též jako celek. Správci pražských škol zpracovávali s oblibou obecnější a závažnější náměty a svými dedikacemi mířili výše (R 1, 375/19; 1, 376/19; 5, 448/17).

Z. Winter (Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. stol., Praha 1901) získal z pramenů úřední povahy velké množství zpráv o sporech, které vedli učitelé partikulárních škol navzájem i s osobami jiných stavů a povolání. Na stránkách starých tisků se takové spory zpravidla neřešily. Literární práce se vydávaly spíše k navázání přátelských styků než k podporování nesvárů a rozběrů. Předběžné obrany díla proti očekávané kritice (*In Zoilum*) byly do značné míry formální, polemiky vedené z literárních nebo jiných pohnutek se často tiskly bez adresátova jména. Učitel, který dosáhl sňatkem hmotného zajištění, si ovšem mohl dovolit kritiku svých bývalých představených (R 2, 100/17), nezdá se však, že se k takové kritice často využívalo humanistických tisků.

Z toho, co bylo řečeno o všestranné literární činnosti školních rektorů, vyplývá, že významně přispívali ke kulturnímu povznesení měst. Byli hlavní oporou literárních okruhů, které v jednotlivých místech spontánně vznikaly (ZJKF 5, 1963, 38). Tato skutečnost nenalezla přiměřený výraz v dedikacích. Školní správci neměli takové společenské postavení, jaké by odpovídalo jejich vzdělání a podílu na pedagogické a literární práci, a proto vystupují častěji jako vydavatelé humanistických publikací než jako jejich příjemci — adresáti tištěného literárního věnování od jiných osob. Díla jiných spisovatelů jim bývala dedikována jen asi v té míře jako vysokoškolským studentům, pouze na základě vzájemnosti mezi aka-

demicky vzdělanými lidmi a nikoli jako osobám zaujímajícím v hierarchii školského a literárního života významné místo. Většinou se museli spokojit jen rukopisným věnováním autorů na titulních listech tištěných publikací, což znamenalo pouze připsání exempláře. K svatbám školních správců se vydávaly sborníky častěji (R 1, 47/21; 1, 93/19; 1, 411/14), to však mělo zřejmý důvod. Sňatkem dosáhl učitel zpravidla nezávislého postavení, mohl se vzdát školské služby a jako akademicky vzdělaný měšťan měl přístup k hodnostem v městské správě a tudíž i k dozoru nad školstvím (srov. HUCP 11/1—2, 1970, 50).

Bakaláři, kteří nezískali ihned po promoci úřad správce školy, nýbrž jen podřízené místo ve školské službě, byli i v literárních věcech do jisté míry závislí na svém nadřízeném, který byl představitelem školy navenek také v oblasti písemnictví. Podíleli se na sbornících vydávaných školou, mohli však udržovat i jiné literární styky a vydávat samostatné spisy (R 5, 21/85), což ostatně činili, jak je zřejmé z předchozího výkladu, již žáci.

Vše, co bylo dosud vyloženo, ukazuje na těsné spojení mezi vyučováním a pěstováním literatury. Ve srovnání s učiteli partikulárních škol působili profesori pražské akademie v oblasti vyučování a řízení českého školství na vyšší úrovni, významněji a účinněji a přiměřeně větší byl také jejich přínos k pěstování literatury a k vytváření předpokladů pro její všeobecný rozvoj. Ve svém dřívějším článku (HUCP 10/2, 1969, 7—16) jsem vycházel z pojednání Josefa Krále „Literární činnost humanistických profesorů...“ (LF 36, 1909, 401—427). Královi šlo o konkrétní výčet jejich prací, kdežto zde bude třeba po stručné charakteristice obsahového zaměření těchto prací zdůraznit to, co bylo na poli literárním pro akademický život v období, jímž se zabýváme, typické. Půjde tedy o podobný přístup, jaký jsme uplatnili v kapitole o učitelích partikulárních škol.

Profesoři humanistické doby měli mnoho publikačních úkolů, které přímo souvisely s jejich úřadem a nelišily se podstatně od povinností jejich předchůdců a následovníků působících v jiných etapách literárního vývoje. Vydávali vyhlášky o konání přednášek a o školním řádu, pozvání k besedám, promocím a jiným slavnostním příležitostem, uveřejňovali obsah vlastních přednášek, psali knihy pro studenty a žáky nižších škol. I jejich úřední publikace a předmluvy k dílům věcného obsahu mají ovšem blízko k humanismu vzhledem k umělecké stránce prózy imitující klasickou latinu i vzhledem k přítomnosti latinských nebo i řeckých veršů vyhovujících starověkým metrickým zásadám.

Stejně jako učitelé partikulárních škol nebyli ani profesori nijak omezení ve výběru látky, kterou chtěli nezávisle na svých vysokoškolských povinnostech literárně zpracovat. Výčet námětů podaný v předchozím oddílu by proto bylo možno opakovat i zde. Bylo řečeno, že učitelé praž-

ských škol dávali přednost obecnější a závažnější látce a že své spisy věnovali významným osobnostem. Tuto tendenci je možno sledovat i u profesorů. V kulturní oblasti se cítili být představiteli celé země a nikoli jen města, kde působili.

Doposud zmíněné obory literární činnosti humanistických profesorů nejsou pro ně typické. První sdíleli s vysokoškolskými učiteli jiných dob a druhý se soudobými spisovateli zejména z řad učitelů partikulárních škol. Teprve nyní přicházíme k charakteristice publikací, které můžeme označit současně za akademické i za výrazně humanistické. Vesměs jde o sborníky veršovaných příspěvků vydávané z iniciativy, v redakci a za autorské účasti profesorů.

Nejtypičtějším druhem jsou kolektivní gratulace, které byly věnovány společně všem osobám promováným téhož dne. Tyto blahopřejné sborníky označujeme hromadně konvenčním názvem „carmina gratulatoria“ vytvořeným v nové době a užívaným na označení druhu. Jejich výčet je v R 1, 307—325 v pořadí podle dat promocií (25. 9. 1583 — 1. 9. 1620). O jejich formě, obsahu a vývoji v průběhu let je vyloženo v HUCP 7/1, 1966, 118—126. V této souvislosti je třeba se zmínit, že existovaly i gratulace jednotlivce určené skupině promováných (R 3, 395/11 bis) a blahopřání několika autorů věnované jediné osobě z několika promováných (R 1, 411/08; Strah. kn. 10, 1975, 61n. — viz výše).

Blahopřáním k získání akademického titulu se nejvíce podobají propemptika, sborníky určené k odchodu několika studentů nebo graduovaných osob za dalším vzděláním do ciziny. Ve srovnání s gratulacemi k promociím a s propemptikou zahraničních vysokých škol, zejména wittenberské akademie, byl tento druh blahopřání v Praze méně běžný (R 1, 312 k datu 24. 7. 1601; LF 90, 1967, 189 s. v. Smolík, Daniel). Existovaly též sborníky příspěvků určené k odchodu jednotlivce (ZJKF 8, 1966, 149n.; LF 90, 1967, 189 s. v. a Tiechenicz). V úvodu bývalo otištěno rektorovo doporučení vydané odcházejícímu studentu nebo akademickému občanu pro zahraniční instituce. Také v této prozaické složce sborníků se uplatňovala snaha o humanistický styl (ukázka ZJKF 8, 1966, 150).

Je příznačné, že k volbě děkana a rektora gratulovali v některých případech v první řadě cizinci (R 1, 44/00; R 1, 64/12). V době šlechtických rektorátů v letech 1613—17 se ujal zvyk vydávat okázalé sborníky k investituře (R 5, 66/13) i k abdikaci (R 5, 67/14), na jejichž sestavení měli významný podíl profesori. O obsahu a formální stránce sborníků poučuje článek v HUCP 16/2, 1976, 41—47.

Vysokoškolští učitelé působili též jako autoři a pořadatelé při sestavování sborníků určených k významným událostem v životě jejich kolegů. Campanovi bylo věnováno šest takových publikací (R 1, 255n.), na jedné z nich se však výrazně podíleli cizinci. Běžné bylo vydávání sborníků

k úmrtí profesorů (R 1, 64/17; 1, 121/12; 1, 182/15; 1, 244/12; 4, 210/13). Tento zvyk přežil dokonce i pád akademie (R 5, 586/25). Týkal se také osob, které se vzdaly profesorského působení, ale zůstaly spojeny s vysokým učením až do smrti trvalými kulturními svazky (R 1, 40/99; oddíl 1).

Poměrně starou tradici mělo vítání panovníků představiteli pražské akademie (R 2, 139/58, 3, 299/67). V titulu sborníků vydaných k příchodu českých králů do Prahy a k jejich volbě nebo korunovaci byl zpravidla akademický původ blahopřání výslovně uveden (*gratulationes et vota ab academia Pragensi scripta* — R 2, 139/17; podobně R 3, 297/11; R 3, 298/12). Že šlo o pouhou formu a nikoli o projev skutečné oddanosti, svědčí tatáž jména příspěvatelů ve sborníku Ferdinandovi II. (R 2, 139/17) a Fridrichovi Falckému (R 2, 172/20; časový rozdíl ve vydání obou publikací činí pouhé tři roky).

Méně obřadné zdvořilosti a více skutečného porozumění a smyslu pro vzájemnost se projevuje v literárních vztazích, které profesori udržovali se spisovateli z řad učitelů a jiných akademicky vzdělaných osob. Přihlédneme-li ke Campanovým básním registrovaným v Rukověti i v materiálu k jejím dodatkům a k pravděpodobnému procentu ztrát, můžeme soudit, že napsal vedle samostatných prací přes tisíc příspěvků z velké části doporučujících. V době jeho působení bylo do Prahy posláno k tisku jen málo humanistických spisů, kam neuapsal pochvalné verše. V téže době prošel vysokým učením málokterý student, jehož úspěchy v disputacích a při závěrečných zkouškách nezískaly Campanovo veřejné uznání vyslovené literární formou. Přitom nepsal Campanus konvenční básně, které by se hodily komukoli a mohly být jakkoli často otiskovány v různých souvislostech. Je doloženo, že před napsáním krátkého příspěvku neváhal podniknout rozsáhlé vyhledávání materiálu v úředních knihách vysokého učení, aby mohl zdůraznit, v čem spočívá přínos oslavované osoby ve srovnání s rodáky z téhož místa, kteří působili v průběhu předchozích staletí (Strah. kn. 10, 1975, 59). Obdobně se snažil i v jiných básních zachytit individuální zásluhy adresáta gratulace. Jeho příspěvky působí tím dojmem, jakoby každého z mnoha set lidí, jimž psal verše, důvěrně znal. Také činnost ostatních profesorů, ve srovnání s Campanovou méně rozsáhlá, přispívala k literární vzájemnosti humanistů působících ve školství i jinde.

Doporučující a pochvalné verše psali zpravidla významnější spisovatelé do prací méně známých autorů. Díla pocházející z vrcholného období působení humanistů, jimž bylo obecně přiznáváno první místo mezi současníky, doporučující verše přátel obvykle neobsahovala (R 1, 274n.). Protože samo působení ve školství, zvláště na akademii, předpokládalo bohatou literární činnost a zároveň dopomáhalo k navazování kulturních styků v rámci celého školského systému a tím k literární proslu-

losti, zaujímali postavení významných představitelů pozdního humanistického písemnictví nejčastěji profesori. Odtud vysvětlíme jejich mimořádně veliký podíl na psaní průvodních příspěvků usnadňujících příznivé přijetí prací mladších autorů ve veřejnosti.

Literární působení kněží v latinském jazyce nepřineslo tak bohaté výsledky jako činnost učitelů. Lze to zdůvodnit tím, že kněží měli v průměru nižší humanistické vzdělání, že těžiště jejich působení bylo jinde, že mimo ustálené liturgické formule užívali při kázání a ve styku s osadníky domácího jazyka a že museli překonávat určité předsudky, které jim bránily literárně zpracovat světské náměty. Vidíme to z předmluvy Jiřího Galli ke spisu *Aves chori bini*, v níž na svou omluvu uvádí, že značnou část díla napsal v době, kdy ještě nebyl knězem (R 2, 188/14). Katoličtí kněží zůstávali stranou literárního společenství, o němž je zde řeč. Pochybnosti, zda je pro duchovní osobu přípustné pěstovat světské písemnictví a užít „pohanských“ forem, přežívaly i po Blahoslavovi u některých příslušníků českobratrského vyznání. Novoutrakvismus a luterství bylo nejméně na překážku humanistickému básnictví (na jehož pěstování v Čechách v letech 1540—1620 působila především wittenberská literární orientace). Dokladem může být tvorba pravověrného luteránského kněze a významného novolatinského spisovatele Samuela Martinia z Dražova, který se stal bakalářem i mistrem v Praze r. 1614. Přesto však ukazuje malý počet jeho příspěvků (R 3, 273 n.) v poměru k závažnosti a rozsahu jeho samostatných prací (R 3, 271—273), že v církevní službě nebyly tak dobré podmínky pro pěstování literární vzájemnosti jako ve školství. I když nebylo zpracování světských námětů vyloučeno, je přece u některých luterských a novoutrakvistických kněží patrný určitý příklon k řešení otázek týkajících se náboženství a morálky, a to nejen v latinském, nýbrž i v českém jazyce.

Jako adresáti sborníků jsou kněží jmenováni v gratulacích k svěcení (ordinaci) (R 1, 321 k datu 5. 5. 1615), k prvotinám (R 1, 27/08), k nastoupení úřadu v církevní správě (R 2, 35/01), k změně působiště (R 1, 230/06), k svatbě (R 3, 270/15) a k narození a úmrtí rodinných příslušníků (R 1, 230n.). Mezi gratulanty je řada osob činných ve školství. Této pozornosti se dostává kněžím častěji než učitelům. Rukověť (1, 230n.) uvádí 6 sborníků na počest Zachariáše Bruncvíka, další byl objeven dodatečně (Strah. kn. 10, 1975, 56n.). Pro srovnání uvádím, že Campanovi, který si získal největší zásluhy o školství a literaturu, bylo věnováno, jak je zřejmé z předchozího, o jeden sborník méně. Také velký počet příspěvků a literární proslulost příspěvatelů dodává některým sborníkům vydaným pro kněze zvláštní význam.

Učitelé, kteří získali sňatkem v působišti domovské právo, stali se měšťany a dosáhli hmotného zabezpečení i přístupu k hodnostem v obecní správě, ochabovali často ve své literární činnosti a byli nadále

v humanistických spisech jmenování spíše jako jejich adresáti než jako původci. Uvádění jejich jmen v dedikacích ukazuje na to, že jako akademicky vzdělaní lidé neztratili zájem o humanistické písemnictví; věnování totiž vycházelo zřejmě ze zkušenosti, že adresát je ochoten odměňovat literární práce a podporovat autory i přímlovou ve věcech týkajících se jejich povolání. Tak se stali z těch, kdo byli dříve odkázáni na hmotnou i morální podporu zámožných a vlivných osob, sami příznivci a mecenáši spisovatelů. Doklady o těchto změnách ve vztahu měšťanů, nově přijatých do svazku obce, k literatuře jsou uvedeny v LF 93, 1970, 201. Tam je také poukázáno na výjimky — případy, kdy nabytí měšťanského práva neznamenovalo konec tvůrčí práce.

Měšťané zaujali v důsledku těchto změn vlastně obdobné postavení, jaké měla šlechta nakloněná českému školství a s ním spojenému literárnímu společenství, a proto také bývali v dedikacích uváděni v jedné řadě s ní. Rozdíl byl však v tom, že šlechtici sice disponovali zpravidla většími finančními možnostmi, z nichž mohli udělovat odměny a podpory, ale na druhé straně nestáli tak blízko literárnímu ruchu, protože toto pole opouštěli často již po absolvování studií, které navíc nekonali vždy v Praze, takže se nemohli do té míry sžít s českým kulturním prostředím.

Autoři všech věkových skupin, stavů a povolání o b e c n ě dodržovali zásadu přesného určení autorského podílu na publikacích. Pečlivě uváděli vše, co mohlo sloužit identifikaci, zejména tituly, povolání, někdy i místo a datum napsání díla či příspěvku. Anonymní tištěné práce v literárním společenství soustředěném kolem nekatolických škol téměř neexistovaly. Smyslem pro duševní vlastnictví se humanisté lišili od středověkých autorů. Pseudonymy byly ovšem nezbytné, protože se přítomnost původních jmen v latinském kontextu cítila jako rušivá a nežádoucí, byly však většinou stabilní a průhledné; vědělo se, koho označují, každý pseudonym byl v literatuře pojmem (LF 92, 1969, 302). Výjimkou bylo pouhé naznačení jmen tam, kde hrozilo pronásledování státní mocí (R 4, 95n./06). K takovým případům zatajování autorských vztahů však docházelo vzácně. Pohnutkou k porušování uvedených zásad mohl být také úmysl přivlastnit si výsledky cizí tvůrčí práce, který pramenil z poznání, že autorství humanistických básní bylo v některých kruzích považováno (z našeho dnešního stanoviska ne vždy právem) za důkaz vysoké kvalifikace a vynikajícího nadání. Plagiáty jsou doloženy od samých začátků humanistické literatury (LF 101, 1978, 84—93). Těžko postižitelné se staly zvláště v době jejího největšího rozšíření (R 5, 352/10; 5, 379/97; ZJKF 13, 1971, 88n.). Za plagiáty nebyly považovány centones, básně sestavené záměrně z veršů nebo poloveršů významných autorů, zejména Vergilia (LF 101, 1978, 92). Také sporadické užití antických veršů bylo přípustné. Kromě plagiátů se pochybná humanistická morálka projevovala i v záměně titulních listů z komerčních důvodů,

v užívání nerozprodáných archů v nových souvislostech a ve změnách sazby dedikací za tisku, což umožnilo věnovat totéž tištěné dílo několika mecenášům, z nichž každý byl přesvědčen, že je celý náklad věnován pouze jemu (Strah. kn. 2, 1967, 59—70).

V tvrzeních předchozího odstavce je zdánlivý rozpor: na jedné straně se konstatuje neobyčejně pečlivé a důkladné informování čtenáře o vzniku spisu, jaké nemá v jiných literárních etapách období, na druhé straně záměrné zatemňování autorských vztahů a jiných významných skutečností. Jde však o líc a rub téže mince. Východiskem obojího postupu navzájem protichůdného bylo přeceňování hodnoty pozdní humanistické tvorby. Z něho plynula snaha připsat si k dobru co nejvíce literárních prací a získat tak literární slávu i hmotný prospěch; cesty k dosažení těchto cílů byly různé.

Z předchozího vyplývá, že hlavním prostředkem šíření humanistické literatury byl tisk. Jen málo prací zůstalo v rukopise (R1, 176/91). Ty měly pochopitelně menší význam pro posilování vztahů mezi humanisty a upevňování literárního společenství, které se vytvořilo kolem českého školského systému. Výjimkou byly rukopisné příspěvky v památnících, jejichž podíl na pěstování humanistické vzájemnosti byl výrazný. Živnou půdou pro vznik památníků bylo vysoké školství a dvory panovníků. Pokud jde o místo jejich vzniku a národnost přispěvatelů, měly památníky velmi často mezinárodní charakter,⁵⁾ do některých (jako byl Gigeniův) však přispěli téměř výhradně čeští humanisté (LF 96, 1973, 102). Příspěvky byly obvykle zapisovány na prázdné listy věvázané do tištěné knihy (často Alciati Emblemata) a v některých případech byly publikovány tiskem (R 2, 112/19).

Školám připadla nejen péče o tisk a korektury vydávaných spisů, nýbrž i podíl na distribuci výtisků. Protože právě školy poskytovaly nejlepší možnosti osobního styku humanistů, staly se i místem, kde docházelo k výměně literárních novinek, zvláště příležitostných publikací. Autoři spisů nebo jednotlivých příspěvků dostávali zřejmě několik autorských exemplářů, z nichž jeden si nechávali a další rukopisně na titulu připsali přátelům, pokud jim dílo nebylo věnováno dedikací tištěnou. Také při rukopisných věnováních se pečlivě dodržovala titulatura a uvádělo povolání.

Rovněž u c h o v á v á n í humanistických prací prozrazuje, že se těšily velkému zájmu. Autorské, věnované a výměnou nebo koupí získané výtisky si majitelé dávali svazovat v pořadí určeném často kombinací věcného a chronologického zřetele do konvolutů opatřených ozdobnou vazbou, na níž byl vyznačen vlastníkův monogram a rok vzniku svazku (LF

⁵⁾ Stammbücher als kulturhistorische Quellen, herausgegeben von Jörg-Ulrich Fechner, Wolfenbütteler Forschungen, herausgegeben von der Herzog-August-Bibliothek, Band 11, Kraus International Publications, München 1981.

83, 1960, 132n.). Tyto konvoluty neztratily přitažlivost pro čtenáře, dokud nedošlo k násilnému zásahu do uspořádání školství a k výměně obyvatelstva po roce 1620. Kontinuita zájmu o tyto literární památky před uvedeným rokem je patrná z rukopisných marginálií o osudech a datu úmrtí jednotlivých spisovatelů (LF 90, 1967, 190).

S uměleckými vazbami některých konvolutů kontrastuje prostá úprava tisků s výjimkou jednolistů. Humanisté, kteří byli svým školským povoláním vedeni spíše k zdůrazňování filologického směru v renesanci, kladli uhlazenost slovního projevu nad výtvarné hodnoty (LF 90, 1967, 186).

Obyvatelé jiných zemí a těch míst v Čechách a na Moravě, která ležela mimo území školského a literárního vlivu Karlova vysokého učení, neměli zájem o latinskou příležitostnou tvorbu vzešlou z českého literárního společenství. Do těchto oblastí se dostávaly jen latinské spisy českých autorů evropského významu, díla obecně zaměřená, příležitostné spisy vzniklé spoluprací českých autorů s cizinci a knihy, které s sebou odvezli exulanti (Strah. kn. 3, 1968, 237—248).

V této souvislosti překvapuje, že s r o v n á n í literárních druhů, útvarů a zvyklostí uplatňujících se v českém společenství a v cizině prokázalo jejich značnou vzájemnou podobnost (LF 91, 1968, 151—162). Tento zdánlivý rozpor je vysvětlitelný tím, že při šíření latinské příležitostné literatury, která měla vyhraněný osobní charakter, nehrála hlavní úlohu její srozumitelnost a příbuznost s písemnictvím v jiných oblastech, nýbrž literární kontakt humanistů podmíněný styky v povolání, zejména ve školství. Hranice školského vlivu významných kulturních center byly i hranicemi působnosti různých literárních společenství. Podobnost zvyklostí se ovšem příznivě projevila aspoň v tom, že spisovatel pobývající přechodně na území jiného literárního společenství, než ke kterému patřil, se rychle sžil s novým kulturním prostředím a zúčastnil se jeho literárních projevů (LF 91, 1968, 80 — Maius). Z této spolupráce vznikaly sborníky mezinárodního významu (zmíněné v předchozím odstavci), které snadněji překonávaly hranice působení různých kulturních společenství. Postarali se o to ti, kdo se na nich autorsky podíleli. Přidělené autorské exempláře šířil totiž každý z nich především ve své vlasti.

Dospěli jsme ke s h r n u t í poznatků. Zde bude třeba zamyslet se nad podanou charakteristikou literárních zvyklostí ve vztahu ke školství. Jejich přílišná závislost na vyučování se jeví jako věc neobvyklá a nezdává. Racionální systém a subordinace uplatňovaná ve školství těžko mohla současně vyhovovat literatuře. Zavádění určité hierarchie do písemnictví, cursus honorum v pořadí autorů, determinování vzájemných vztahů mezi spisovateli, určení konkrétních námětů, literárních druhů a útvarů pro jednotlivé příležitosti, vytváření pravidel týkajících se formy dedikování spisů a jiné zásahy do věcí, o nichž měli rozhodovat sami au-

toři s ohledem na své literární záměry, nutně vedly k určité strnulosti, která byla překážkou dalšího vývoje literatury. Tyto věci je však třeba vidět i z jiného úhlu. Mnohé zvyklosti a vztahy vznikaly zcela spontánně. Podřizovali se jim — a vlastně je vytvářeli nejen významní představitelé literárního života, nýbrž i začínající spisovatelé a básníci, protože si byli vědomi, že jde o usnadnění jejich cesty k vytčeným cílům. Jejich tvorba byla zprvu v důsledku zmíněné determinace skutečně velmi schematická, ale v průběhu času se začala oprostovat od omezení, která jí z pedagogických důvodů dočasně ukládala péče učitelů. Poměr mezi formální a obsahovou složkou díla se stále měnil ve prospěch druhé z nich. Dedikační rámec nezmizel nikdy, protože písemnictví záviselo na přízni mecenášů, ale u vyspělých autorů se stal vzhledem k obsahovému jádru zanedbatelný. Neobyčejné myšlenkové bohatství, které nacházíme v řadě humanistických prací, svědčí o tom, že platné literární zvyklosti, jimž se autoři dobrovolně podřizovali, nevedly nutně k jalovosti, zploštělosti a bezobsažnosti literárního projevu. Z rozsáhlého materiálu uvedu pouze dva příklady. V Campanově Protreptiku se ozývají čtyři roky před Bílou horou podobné myšlenky, jaké vložil v době, kdy důsledky katastrofy byly již zřejmé, Balbín do své Obrany. Navíc jedná zmíněné Campanovo dílo o povznesení vzdělání venkovského obyvatelstva. Jeho chvála Bohuslava z Michalovic v úvodu se při tom nepociťuje jako rušivý element, jako nějaké bezduché a samoúčelné pochlebování mecenáši. Bohuslav překročil významným činem — založením školy — k ochraně práv jazyka dříve, než o té věci začal jednat zemský sněm, a rozhodl se zároveň vytvořit lepší předpoklady pro vzdělání poddaných. Chvála těchto záměrů v Protreptiku je proto v plném souladu s intencí celého díla (HUCP 15/1, 1975, 19—34). Nejen samostatných spisů, k nimž patří Protreptikon, nýbrž i příspěvků ve sbornících bylo užíváno k vyslovení závažných myšlenek. V kratší básni, která je jedním z mnoha blahopřání k magisterské promoci Melichara Mathebaea 11. 8. 1608, vyzývá Samuel Fontinus Klatovský, který se později jako představitel chrudimské obce konkrétními činy rázně postavil za věc stavovského odboje, své krajany, aby poučení trpkými zkušenostmi s řáděním vojska při Matyášově nedávném tažení ku Praze spoléhali jen na sebe a vlastní vojenskou sílu, a nabádá absolventy vyšších studií, aby intelektuálními prostředky podpořili přípravu k obraně českých zájmů (Strah. kn. 10, 1975, 57n.).

To jsou jen ukázky. Podrobné zpracování materiálu, jehož přehledné zachycení bylo nyní v první etapě ukončeno (R 1—5), přinese další důkazy, že písemnictví renesanční doby nebylo chudé na významné myšlenky, jejichž naléhavost humanisté demonstrovali veřejnosti účinnou literární formou.

Tato apologie neznamená absolutní vyvrácení dříve vyslovených vý-

hrad. Nelze brát v ochranu pozdně humanistický názor, že zveršovat je možno vše a že se tomuto umění může naučit každý. Tento názor se ovšem netrádával jen v Praze, nýbrž ve všech evropských kulturních centrech. Jestliže se latinské veršování stalo jakýmsi dorozumivacím jazykem mezi vzdělanci, nemohla si žádná humanisticky zaměřená vysoká škola dovolit zanedbání přípravy studentů v tomto směru. Ve většině případů padlo semeno na neúrodnou půdu, jindy přineslo ovoce a umožnilo vznik básní, které si zaslouží pozornosti nejen pro myšlenkové bohatství, nýbrž i pro umělecké hodnoty.

JAN MARTÍNEK

**Das böhmische Schulwesen vor 1620 und
die humanistischen literarischen Gepflogenheiten**

ZUSAMMENFASSUNG

In der Zeit von 1585 bis 1620 wurde das neulateinische Schrifttum Böhmens vornehmlich an der Prager Karlsuniversität und an den Lateinschulen in Prag und in den Landstädten gepflegt. Zu den Autoren von humanistischen Gedichten und Prosawerken gehörten daher vor allem Professoren und Lehrer, Studenten und Schüler. Die feste Organisation des böhmischen Schulwesens hat sich auch im Bereich der Literatur stark ausgewirkt. Die Beziehungen unter den Schriftstellern wurden genau geregelt, es entstand sogar eine Hierarchie von Autoren. Auch die bedeutendsten und vornehmsten von ihnen waren verpflichtet, den Förderern und Mäzenen der neulateinischen Literatur bei verschiedenen Gelegenheiten ihre Schriften zu widmen, wobei jede Gelegenheit eine bestimmte literarische Gattung erforderte. Im Aufsatz wird dieses System von literarischen Gewohnheiten im Hinblick auf den typischen Werdegang eines humanistischen Schulmanns und Schriftstellers und auf einzelne Etappen seiner Laufbahn erörtert. In den deutschsprachigen Nachbarländern Böhmens haben sich zu derselben Zeit ähnliche Gepflogenheiten entwickelt, was den Kontakt zwischen böhmischen und deutschen Gelehrten unter bestimmten Bedingungen erleichterte. Obwohl die Organisation des Schulwesens nicht immer einen günstigen Einfluß auf die Literatur ausübte, hat sie doch eine ungeahnte Entfaltung der Kulturbestrebungen ermöglicht und Voraussetzungen für die Entstehung von einzelnen hervorragenden Werken geschaffen.

PRVNÍ ASISTENTI NA PRAŽSKÉ LÉKAŘSKÉ FAKULTĚ

EVA ROZSÍVALOVÁ

Osmnácté století od čtyřicátých let bylo obdobím snah o reformy ve výuce i v personálním obsazení pražské univerzity. Během druhé poloviny století se mnohé z těchto reforem urychleně realizovaly rozkazy z Vídně. Návrhy na ně bývaly však staršího data. Mezi takové můžeme zařadit i návrh na zřízení místa prosektora tj. asistenta anatomie. S návrhem na zřízení placeného místa anatomického prosektora se setkáváme už v diskusí mezi císařským dvorem, profesorským a doktorským sborem fakulty z let 1746—47.¹⁾ Císařský dekret z 19. 10. 1747,²⁾ který byl výsledkem této diskuse, rozřešil problém úsporně. Aby se neutrácelo za plat prosektora, měli práci tohoto pomocníka profesora anatomie zastávat po řadě pražští fyzici—chirurgové. Není pravděpodobné, že by fyzici—chirurgové za výkon prosektorské služby měli nějaký zvláštní plat.

Byli to vyučení chirurgové, kteří složili na lékařské fakultě zkoušku a získali úřední místa. Pro každé ze tří pražských měst měl být už od r. 1682³⁾ jeden takový úřední chirurg—fyzik vedle úředního fyzika doktora medicíny. Tito měli být podle nařízení sněmu z r. 1682 v Praze jen dva, ale podle zpráv z prvního desetiletí 18. století byli již také tři. Počet úředních chirurgů v Praze se zvýšil na pět podle císařského patentu z 26. srpna 1714,⁴⁾ který obsahoval „Povinnosti pražských městských fyziků“. V r. 1749 a 1750 se dozvídáme z tzv. titulárních a hospodářských kalendářů,⁵⁾ že byli v Praze čtyři chirurgové—fyzici. Pro Staré Město Jos. Süssmuth, bytem v Dlouhé třídě, pro Nové Město Sebastian Oechy, bytem na Koňském trhu a Jos. Anton Glatz, bytem na Dobytčím trhu, pro Malou Stranu Reinhart Leisten, bytem na Jánském vršku.

1) Státní ústřední archiv (dále jen SÚA), U 1/1/1, str. 443—5.

2) Archiv Univerzity Karlovy (dále jen AUK), A 110, str. 198—205.

3) Artikulové na sněmu obecném r. 1682, str. LXIII.

4) SÚA PT I 1714 srpen 26.

5) Neuer Titular— und Wirtschaftskalender zu Ehren des Hl. Wenceslai, Fürsten und Märtyrer und Patron des Königreichs Böhmeim auf das gemeine Jahr 1749/1750.

O práci chirurga—fyzika při demonstrační pitvě na lékařské fakultě se dozvídáme z dobrozdání fakulty k žádosti novoměstského chirurga—fyzika Martina Leopolda Lachatsche o rovnocenné místo na Starém Městě pražském z konce r. 1745 či začátku r. 1746.⁶⁾ Fakulta potvrzovala, že zdarma pilně prováděl chirurgické operace zejména anatomické mnoho let „... zur Unterweisung der medizinischen Jugend“. Jiné obdobné zprávy jsme však nenašli.

Profesor anatomie Jos. Fr. Dutoy v oznámení z r. 1747⁷⁾ sliboval vedle teoretických přednášek pitvy, a to se součinností prosektorů fyziků—chirurgů. Kolik takových pitev provedl, není známo. Pitval prý častěji než jeho předchůdci.⁸⁾ Jednu demonstrační pitvu 10. 12. 1753 pro doktory medicíny, chirurgy i studenty zaznamenal dokonce do fakultního protokolu. Stal se nedávno předtím 7. prosince děkanem fakulty. O asistenci některého z prosektorů tam však nic nepíše.⁹⁾

Za svých studentských let pomáhal profesoru Dutoyovi s přípravou anatomických preparátů jeho pozdější nástupce Jos. Tad. Klinkoš. Imatrikuloval se na lékařské fakultě 22. 5. 1753.¹⁰⁾ Promoval 19. 2. 1761.¹¹⁾ Podobně Jan Knobloch, později profesor zvěrolékařství, byl v l. 1778 až 1780, v době svých lékařských studií, prosektorem. Jména dalších prosektorů či asistentů anatomie z řad mediků zatím neznáme. Je pravděpodobné, že studenti pracovali jako prosektoři bez nároku na plat. Místo prosektora se zvláštním platem 600 zl. ročně zastával teprve Jos. Rottenberger od 1. 11. 1786¹²⁾ až do 22. 7. 1793,¹³⁾ kdy se stal profesorem anatomie a fyziologie.

Asistenta, resp. demonstrátora získal Fr. Jos. Dutoy i pro porodnictví, o kterém měl přednášet podle příkazu obsaženého v zemském zdravotním řádu z r. 1753.¹⁴⁾ Sám oznamoval 1. 11. 1753,¹⁵⁾ že podle rozhodnutí císařovny bude vykládat německy o porodnictví pro mediky, chirurgy a porodní báby. Podle zdravotního řádu měl konat i cvičení. V následujícím roce (9. 11.) zaznamenal děkan Dutoy, že chirurg Gastayer bude dostávat odměnu za praktické demonstrace při jeho přednáškách

6) AUK A 110, str. 15—18, 28—32.

7) AUK A 110, str. 207—8.

8) Ant. Jungmann, Skizzirte Geschichte der medizinischen Anstalten an der Universität zu Prag, Vídeň 1840, str. 17.

9) AUK A 31 II, str. 17—20.

10) Matricula Facultatis Medicae Universitatis Pragensis 1857—1783, k vydání připravili K. Kučera, M. Truc, Praha 1968, str. 61.

11) Matricula . . . , str. 61.

12) AUK A 31 II, str. 101.

13) Ant. Jungmann, Skizzirte Geschichte . . . , str. 23—24.

14) SÚA ČG Publ. 1748—55 N 3/35, str. 75.

15) SÚA UK C II 11.

z porodnictví.¹⁶⁾ Plat za tyto demonstrace byl 300 zl. ročně. Jak dlouho byl Gastayer demonstrátorem, nevíme. V r. 1759 se profesor Dutoy vzdal přednášek z porodnictví a jako náhradu za sebe navrhl doktora medicíny Ignáce Rutha. Ten se stal lektorem porodnictví s ročním platem 300 zl. (s platem Gastayerovým?), od r. 1774 s 600 zl. a od r. 1790 veřejným profesorem s platem 700 zl.¹⁷⁾ Nemůžeme vyloučit, že Ruth prováděl demonstrace sám, i když fakulta se o Gastayerovi vyjádřila ještě v r. 1767 jako o „profesoru“ porodnictví. Teprve v r. 1784 se dozvídáme, z protokolu pražské lékařské fakulty,¹⁸⁾ že August Schmid, který dělal 15. 4. t. r. zdarma zkoušku pro magisterium porodnictví, pomáhal několik let předtím při porodnickém vyučování lektoru Ruthovi.

Přednášky z porodnictví byly obohaceny v Praze koncem osmdesátých let praktickou výukou Jana Meliče, který byl od r. 1792 podle dvorského dekretu veřejným profesorem praktického porodnictví. Jedním z jeho prvních žáků již v soukromé porodnici založené r. 1788 byl Adam Michel.¹⁹⁾ Schematismy uvádějí od r. 1794 do r. 1803 Ad. Michela jako Meličova asistenta v jeho návštěvním nemocničním ústavu. Víme o něm též, že za Meliče suploval přednášky z porodnictví na fakultě.²⁰⁾ Michel pocházel z Chebu. Stal se doktorem medicíny 19. 7. 1792²¹⁾ a magistrem porodnictví 11. 6. 1793. V r. 1801 se ucházel o oficiální suplentu teoretického porodnictví. Ve své žádosti uváděl nejen, že se už v r. 1797 úspěšně zúčastnil konkursu na toto místo, ale též že 12 let sloužil v porodnici a návštěvním nemocničním ústavu. Jsou tím zřejmě míněny ústavy Meličovy,²²⁾ ve kterých Melič vyučoval nejprve soukromě a pak jako univerzitní profesor.

S Augustem Schmidem se setkáváme také jako s asistentem chirurgie u profesora K. Arnolda. Také tomu pomáhal nejprve zdarma asi od r. 1781²³⁾ jako chirurgicko-anatomický prosektor. To bylo v době, kdy K. Arnold přednášel pro studenty chirurgie nejen o tomto oboru, ale také o anatomii. Tedy před rokem 1786, kdy vstoupil v platnost nový studijní řád.²⁴⁾ Dozvídáme se o Schmidově prosektorství opět ze zázna-

16) AUK A 31 II, str. 62.

17) AUK A 31 II, str. 448—9.

18) AUK A 31 IV, str. 56.

19) J. Melič, Nachricht von den Privatvorlesungen und einem ähnlichen Entbindungsinstitute nebst einer Berechnung desselben vom 18. Oktober 1788 bis Oktober 1789, Praha 1789, str. 5—26.

20) J. T. Held, Data k mému budoucímu nekrologu, Lidové noviny 21. 6. 1936, str. 3. L. Hlaváčková, Jan Theobald Held 1770—1851, Praha 1972, str. 28.

21) AUK M 64.

22) SÚA ČG Publ. 1796, 1805 100/21.

23) AUK A 31 IV, str. 56.

24) J. D. John, Lexikon der k. k. Medizinalgesetze, sv. V., Praha 1796, str. 376—381.

mů jeho zkoušky pro magisterium, tentokrát chirurgické, 2. 4. 1785.²⁵⁾ Jeho promoce na doktora chirurgie se konala 11. 1. 1786. Od r. 1786²⁶⁾ byl pak pomocníkem profesora Arnolda pro chirurgii s platem 400 zl. ročně až do své smrti 4. 5. 1801.²⁷⁾ Od r. 1791 zastával současně s chirurgickou asistenturou místo prvního chirurga v nemocnici a prvního porodníka v porodnici. Po smrti Augusta Schmidy se stal asistentem a prvním ranlákem ve všeobecné nemocnici K. F. Fiedler, který současně suploval teoretické porodnictví a přednášel o soudním lékařství pro ranlékaře.²⁸⁾

O tom, že doktoři Lieb a Schmid prováděli operace v nemocnici milosrdných bratří a Schmid a Fiedler ve všeobecné nemocnici a že profesor Arnold ochotně dával rady, se zmiňuje také Ant. Sebald, profesor praktické, pozdější interní medicíny.²⁹⁾ Píše také,³⁰⁾ že při přestěhování lékařské praktické školy — kliniky do všeobecné nemocnice, dostal profesor dva asistenty, jednoho medicínského a jednoho chirurgického. K povinnostem chirurgického asistenta patřilo, aby se staral o nemocné horečnatými a vleklými nemocemi, kteří potřebovali chirurgickou péči. Podotýkal: „Chirurgičtí pacienti jsou ve škole nepostradatelní, i když nepřijdou s násilným zraněním“.

Chirurgickým asistentem u profesora praktické medicíny měl být tzv. podchirurg nemocnice, který měl povinnosti i vůči ostatním pacientům v nemocnici, nejen na klinice. V případě, že by na své povinnosti na klinice nestačil, mohl dostat ještě praktikanta pro menší práce. Pro operace pacientů lékařské kliniky byl zván profesor chirurgie nebo vrchní chirurg. V našem případě Arnold, Schmid, později Fiedler. Jména nemocničních podchirurgů neznáme a tím ani jména těchto „chirurgických“ asistentů kliniky praktické medicíny. Asistent—podchirurg měl vést záznamy o dietě a o lécích, které naordinoval profesor či lékařský asistent. Společně s tímto měl dbát, aby těla zemřelých pacientů nebyla odvážena z nemocnice před sekci. Stejně jako lékařský asistent měl možnost a povinnost rozšiřovat své znalosti jak praktické tak i teoretické. Měl být pilný, účinný a spolehlivý. Jeho povinnosti uváděl Ant. Sebald v „Instrukci pro asistenta medicínsko-praktického institutu“, kterou připojil ke své práci „Geschichte der medizinisch-praktischen Schu-

²⁵⁾ AUK A 31 IV, str. 56.

²⁶⁾ AUK A 31 IV, str. 101.

²⁷⁾ Die Deutsche Karl-Ferdinandsuniversität in Prag, Praha 1899, str. 295.

²⁸⁾ SÚA ČG Publ. 1796—1805, 100/21.

²⁹⁾ Ant. Sebald, Geschichte der medizinisch-praktischen Schule an der k. k. Karl-Ferdinandeischen Universität in Prag für Hörer der Arznei- und Wundarzneikunde, Praha—Lipsko 1796, str. 41.

³⁰⁾ Ant. Sebald, Geschichte . . . , str. 38—40.

le“. Instrukce byla přílohou guberniálního nařízení z 3. 2. 1792 o zřízení místa asistenta.³¹⁾

Jsou tam ovšem předně povinnosti lékařského asistenta. Ten se musel vyjma již uvedeného též účastnit profesorských ordinací (vizit) a vést tzv. „Kopfzettel“ (tabulky umístované nad hlavou nemocného), obsahující osobní údaje o pacientovi a o průběhu jeho nemoci. Lékařský asistent měl při profesorské vizitě zaznamenávat naordinovanou dietu, léky i případné chirurgické zákroky. Měl také dbát o to, aby léky i jídla byly podávány ve správném složení i množství. Stejně tak měl dozírat i na provádění chirurgických zákroků. Ráno i odpoledne měl povinnost provést vizitu a podat profesorovi před přednáškou zprávu o stavu. Musel vybírat nemocné pro demonstrace na přednáškách. Odpoledne zastupoval profesora při přijímání nemocných na kliniku, které vybíral z těch, kdo byli přijímáni do nemocnice. Měli to být pacienti s chorobami, které se málo vyskytují, které odpovídají konstituci a roční době; na začátku roku to měli být pacienti s horečkami. Neměl brát mnoho neklidných a těžce nemocných, protože na klinice byly též těhotné a šestinedělky i děti. Platila zásada, že „začínající studenti nemají vidět mnoho nemocných, ale takové, na kterých by mohli přesně studovat použití základů léčení a jeho účinky“. Na klinice leželi také infekční nemocní. Nemocní se svrabem nebo venerickou chorobou směli být přijati jen s vědomím profesora. Asistent ordinoval v nepřítomnosti profesora zákroky, léky i dietu a dodatečně je musel profesorovi dát ke schválení a podpisu. Měl možnost vyžádat pro nemocné to, co náhle nutně potřebovali, v nemocniční kanceláři. Záleželo na jeho pílí, zda dělal vizity i v noci. Nemocným, kteří byli přijímáni odpoledne, musel předepisovat dietu na zvláštních lístcích. Na konci měsíce odevzdával tabulky umístované nad hlavou nemocných, propuštěných z léčení, profesorovi. Odevzdával mu také ukončené deníky, které vedl o stavu nemocných. Měl dozírat i na to, aby ošetřovatelský personál udržoval v každém směru čistotu a podle předpisu podával léky, obvazy, jídla, nápoje ad. K jeho povinnostem patřilo bránit také tomu, aby nemocným nikdo nenosil z mimonemocničních zdrojů tzv. jídla na posílnění.

O místo lékařského asistenta pro medicínsko-praktickou školu žádal už 30. 6. 1789³²⁾ doktor filozofie a medicíny Jan Lipavský. To bylo v době, kdy klinika byla ještě umístěna v nemocnici milosrdných bratří. Ve své žádosti uváděl, že medicínu i chirurgii studoval s velmi dobrým prospěchem; o tom svědčilo i to, že měl tři roky stipendium. Nespokojil se v době svých studií návštěvou nemocnice a nemocných jednou denně, jak bylo povinností studentů. Zúčastnil se každý den dvakrát vizity s pro-

³¹⁾ Ant. Sebald, Geschichte . . . , str. 39, 83—103.

³²⁾ SÚA ČG Publ. 1786—95, 113/105.

fesorem. Profesor Sebald potvrzuje, že to dělal ještě rok po doktorátu, který získal 6. dubna 1788.

Z žádosti Lipavského a z přiložených potvrzení se dále dozvídáme, že studoval nejen medicínu a chirurgii, ale i porodnictví a zvěrolékařství. Z tohoto, jak psal profesor J. Knobloch, se podrobil 6. června 1788 zkoušce. V praktickém porodnictví se cvičil ve vídeňské porodnici. I o tom předkládal potvrzení.³³⁾ Zřízení asistentského místa doporučoval i ředitel lékařských studií, kterým byl tehdy protomedik Tadeáš Bayer.³⁴⁾ Připomínal také, že ve Vídni má profesor praktické medicíny asistenta a že nelze spoléhat na případnou pomoc milosrdných bratří. Také gubernium souhlasilo jak se žádostí profesora Sebalda o přidělení místa asistenta,³⁵⁾ tak s žádostí Lipavského o toto místo.³⁶⁾

Vídeňská odpověď však nebyla tak přímá jako pražské podklady. Snaha ušetřit vedla zřejmě k dotazu, zda by asistent mohl bydlet zdarma u milosrdných. Milosrdní bratři nejen že odpověděli záporně, ale hned se také přihlásili se stížností. Žádali, aby se kliniky odstěhovaly z jejich nemocnice, protože úhrada za léky není nikdy dostatečná a studenti ruší klášterní pořádek a svádějí klášterní chovance k vystupování z řádu.

Tak otázka, kde ubytovat asistenta, přispěla k přestěhování klinik z nemocnice milosrdných bratří do všeobecné nemocnice na Karlově náměstí, jejíž otevření se připravovalo. Lékařská fakulta s přestěhováním souhlasila a připomínala, že profesor praktické medicíny má prosbu, aby mu byl dán „asistent medicus“. Ředitelství nemocnice považovalo však také nalezení bytu pro asistenta za problém a podle svého vyjádření z února r. 1790 nemělo v úmyslu poskytnout jej zdarma. Žádalo, aby za něj platil studijní fond. V září téhož roku ustoupilo však od nároku na placení za asistentský byt. Placené asistentské místo pro promovaného doktora medicíny nebylo však zřízeno. Lipavský o ně žádal ještě dvakrát, v květnu a v září r. 1791. Tehdy se již podepisoval nejen jako doktor filozofie a medicíny, ale i jako magistr porodnictví. Ve své poslední žádosti se odvolával na to, že přestěhováním klinik do všeobecné nemocnice ztratí všechnu městskou praxi, která byla jeho obživou při neplacené asistentuře. Máme zprávu,³⁷⁾ že v letech 1789—90 bydlel na Starém Městě v Dlouhé třídě a v letech 1791—92 na Starém Městě v domě č. 686. Asi počítal s tím, že se jako klinický asistent bude muset nastěhovat do všeobecné nemocnice. V lednu r. 1792 jej navrhl protomedik Bayer na místo fyzika. Schematismus Českého království pro r. 1793 uvádí už Lipavského ve funkci mladoboleslavského krajského fyzika. Zůstal jím

³³⁾ SÚA ČG Publ. 1786—95, 113/105.

³⁴⁾ SÚA ČG Publ. 1786—95, 113/105.

³⁵⁾ SÚA ČG Publ. 1786—95, 113/105.

³⁶⁾ SÚA ČG Publ. 1786—95, 113/105.

³⁷⁾ Schematismus für das Königreich Böhmeib z příslušných let.

do r. 1808. Pak se s ním setkáváme jako se suplentem speciální patologie a praktického lékařství na pražské univerzitě, později jako s fyzikem Nového Města pražského. Zemřel v r. 1822.³⁸⁾ V té době bydlel v Praze na Novém Městě v domě č. 114.³⁹⁾

Současně s mladoboleslavským fyzikátem pro Lipavského navrhl protomedik Bayer,⁴⁰⁾ aby místo asistenta na klinice praktické medicíny zastával některý student 4. ročníku. Zůstal by asistentem 2 roky. Místo platu by dostával stipendium 120 zl. Byt, otop a světlo by měl v nemocnici zdarma. S Bayerovým návrhem souhlasil studijní konces, gubernium i vládní místa ve Vídni. Poprvé se uskutečnil tento způsob hrazení práce asistenta v r. 1792 v případě Jana Ambrosiho. Ten složil rigoroza 3. března a 3. dubna r. 1793 a promoci měl 3. 8. téhož roku. Jeho asistentura skončila na počátku šk. r. 1793—1794.

Už v říjnu r. 1793 navrhoval profesor Sebald jeho nástupce Antonína Bittnera, medika, který měl za sebou 4. ročník. Ve svém návrhu velmi chválil Ambrosiho, který se v době své asistentury stal doktorem. Když odešel z asistentského místa, působil v Praze jako lékař. Bydlel v místech dnešní Vladislavovy ulice, kde se tehdy rozkládala tzv. Židovská zahrada. V r. 1798 se stal lékařem hr. Černína na Hradčanech. S profesorem Sebaldem spolupracoval i po svém odchodu z kliniky. Po jeho smrti vydal r. 1803 druhý díl profesorem připravované práce „Annalen zur Geschichte der Klinik nach dem Laufe der Zeiten“. Samostatně, pokud je nám známo, žádné práce nevydal. Po r. 1805 nejsou již o něm další zprávy.

Jak jsem se zmínila, následoval po něm v asistentuře Antonín Bittner; guberniální dekret na jeho jmenování měl datum 28. 10. 1793.⁴¹⁾ Promoval teprve 2. 5. 1797. Gubernium mu proto pozastavilo výplatu stipendia a Bittner se musil o ně zvlášť přihlásit. Na svoji omluvu uváděl, že se zdržel ve studiích pro nemoc. Po doktorátě byl do r. 1816 lékařem na Malé Straně v Praze. Od r. 1816 do r. 1823 byl adjunktem staroměstského úředního lékaře—fyzika a na Starém Městě také bydlel. Pak odešel do svého rodného kraje (* 7. 6. 1765 v Ústí n./Orl.) a působil až do své smrti 6. 2. 1835⁴²⁾ jako klášterní lékař v Broumově.

Od 1. 9. 1795 platil kamerální platební úřad asistentské stipendium K. Brettfeldovi (* 11. 2. 1769 v Načetíně),⁴³⁾ který byl posluchačem 5. roč-

³⁸⁾ Medizinische Jahrbücher des k. k. österreichischen Staates, 1822, str. 366.

³⁹⁾ Schematismus... z příslušných let.

⁴⁰⁾ SÚA ČG Publ. 1786—95, 113/105.

⁴¹⁾ SÚA ČG Publ. 1796—1805, 100/21.

⁴²⁾ Schematismus... z příslušných let; za sdělení přesných dat narození a úmrtí děkuji s. M. Fialovi, řediteli SOA v Zámrsku a jeho zástupkyni s. Šeldové.

⁴³⁾ Za ověření data narození děkuji s. L. Duškovi, prom. hist., řediteli SOA v Litoměřicích a s. Solské.

níku. Dne 27. června 1796 se stal magistrem porodnictví a 26. srpna téhož roku doktorem medicíny.⁴⁴⁾ Na podzim r. 1797 opustil asistentské místo a v r. 1800 a následujících letech byl důlním a městským lékařem v Příbrami.⁴⁵⁾ V r. 1840 jej nalézáme v Kutné Hoře, kde 6. 4. 1848 zemřel.⁴⁶⁾ Ještě jako medik přeložil z latiny do němčiny práci „Prüfung der Hypothese vom Brennstoffe“. Vyšel v Praze r. 1793. Autorem latinského originálu byl vídeňský profesor J. Andr. Scherer.⁴⁷⁾ Práce byla asi pojednáním v některém z tehdejších časopisů nebo sborníků. Jako monografii jsem ji v pražských veřejných knihovnách marně hledala.

Od počátku šk. r. 1797—98⁴⁸⁾ byl asistentem na klinice absolvent 4. ročníku Jos. Bischof, rodák z Kremže v Rakousku.⁴⁹⁾ Víme o něm, že se stal 28. 1. 1800 doktorem medicíny a 7. 2. téhož roku magistrem porodnictví. Až do r. 1814 bydlil v Praze na Starém Městě v domě č. 161. Od r. 1815 byl lékařem knížete Clara v Teplicích.⁵⁰⁾ Zda byl ve svém oboru literárně činný, není zatím známo. Byl však členem c. k. společnosti lékařů ve Vídni.

Jeho nástupcem v asistentuře se stal Jos. Loos od počátku šk. r. 1799—1800.⁵¹⁾ Nebyl už asistentem profesora Sebalda, ale Ign. H. Matušky, který byl od 17. 9. 1799 jmenován ř. prof. speciální patologie a praktické medicíny.⁵²⁾ Asistent Loos zemřel v době zastávání své služby. Už v době jeho nemoci zastával asistentské místo Antonín Dückelmann, rodák z Zielu nad Mohanem. Oficiálně se stal asistentem od 1. září 1800. Až do té doby měl Dückelmann stipendium chudých studentů 40 zl. ročně. Asistenturu opustil na podzim r. 1801 již jako doktor medicíny a chirurgie. Schematismy z let 1804—1807 o něm zaznamenávají, že byl v Petrohradě v Rusku. Pak jeho stopa mizí. Ani dotazem na katedře historie medicíny prvního moskevského medicínského institutu se nepodařilo nic zjistit o jeho činnosti v Rusku.⁵³⁾

Další z asistentů na klinice praktické medicíny od začátku šk. r. 1801/1802 byl absolvovaný medik Vincenc [Josef Ludvík Títze,⁵⁴⁾ rodák z Litomě-

44) AUK M 64, str. 11, 1154.

45) Schematismus... z příslušných let.

46) SOA Praha, M 10—1/24, str. 496.

47) A.C.P. Callisen, Medizinisches Schriftsteller—Lexikon der jetzt lebenden Verfasser, sv. III, str. 150, Copenhagen 1830.

48) SÚA ČG, Publ. 1796—1805 100/21.

49) AUK M 64.

50) Schematismy... z příslušných let; 18. 8. 1843 zemř. v Teplicích; za vyhledání data úmrtí děkuji s. řed. Duškovi a s. Solské v SOA Litoměřice.

51) SÚA ČG, Publ. 1796—1805 100/21.

52) SÚA ČG, Publ. 1796—1805 100/21.

53) Za obětavé vyhledávání zpráv o Ant. Dückelmannovi děkuji ved. kat. hist. med. I. Moskevského medicínského institutu prof. M. K. Kuzminovi.

54) SÚA ČG, Publ. 1796—1805 100/21.

řic.⁵⁵⁾ Nevíme zatím, kdy odešel z asistentského místa. Po promoci na doktora medicíny (31. 8. 1803)⁵⁶⁾ bydlil několik let v Praze na Malé Straně v domě č. 193. V letech 1807—1809⁵⁷⁾ byl městským lékařem v Rakovníce, v r. 1810 krajským fyzikem v Klatovech a v letech 1811—1817 krajským fyzikem mladoboleslavským. Zemřel v Mladé Boleslavi 27. 12. 1816.⁵⁸⁾

Také profesor botaniky a chemie Jos. Gottfried Mikan měl podle dvorského dekretu z 30. 1. 1798⁵⁹⁾ pomocníka. Neměl titul asistenta, ale adjunkta. Byl jím Mikanův syn Jan Kristián (* 5. 12. 1769 v Teplicích v Č., zemř. 18. 12. 1844 v Praze), sám už mimořádný profesor botaniky na filozofické fakultě. Jako adjunkt nedostával žádný plat,⁶⁰⁾ ale předpokládalo se, že nastoupí na místo profesora, až se toto uvolní. Adjunktem zůstával dál, i když se stal podle dvorského dekretu z 22. 9. 1800 řádným profesorem všeobecného přírodopisu a technologie na filozofické fakultě. Po úmrtí svého otce a rozdělení katedry na samostatnou pro obor botaniky a samostatnou pro obor chemie se stal roku 1812 řádným profesorem botaniky. Byl též vynikajícím entomologem.

V roce 1811 podnikl výzkumnou cestu na Maltu, do Španělska a na Baleáry. V Čechách vymezil formy několika bylin až do té doby neznámých, např. Valeriana sambucifolia Mik. V letech 1817 až 1818 podnikl výzkumnou cestu do Brazílie. Přivezl odtud řadu vzácných exponátů, které se staly základem brazilských sbírek vídeňského muzea. Stał se mimo jiné autorem díla „Delectus florae et faunae Brasiliensis...“ (Viedeň 1820—25). Mikania pojmenoval Alexandr Humboldt k jeho počtě rod úborovitých rostlin. Po návratu z cesty do Brazílie trpěl J. Kr. Mikan nevyléčitelnou nervovou chorobou, která jej přinutila odejít na odpočinek už v roce 1831.

Podle dekretu dvorské studijní komise ze 7. února 1809⁶¹⁾ povolil císař 400 zl. ročního platu pro asistenta chemie a botaniky. Profesor těchto oborů měl navrhnout několik graduovaných lékařů a ředitelství pražských lékařských studií z nich mělo vybrat jednoho, který by zastával dva roky asistenturu. Na další dva roky bylo ji možno pro něj prodloužit. To bylo v době, kdy byl J. Kr. Mikán ještě neplaceným adjunktem. Došlo k diskusi mezi ředitelstvím pražských lékařských studií a guberniem, zda by mohl J. Kr. Mikan zastávat současně neplacené místo

55) Za vyhledání děkuji s. řed. Duškovi a s. Solské z SOA Litoměřice.

56) AUK M 64, str. 15.

57) Schematismus... z příslušných let.

58) SOA Praha, M 12—1/35.

59) AUK C 101.

60) SÚA ČG, Publ. 1806—1815 100/105.

61) SÚA ČG, Publ. 1806—1815 100/105.

adjunkta a placené místo asistenta. Studijní ředitel Ign. H. Matuška hodnotil Mikana jako velmi schopného odborníka. Podotýkal ovšem také, že byl často nemocen a často podnikal se svolením gubernia vědecké cesty. Gubernium zaujalo k možnosti, že by se stal asistentem, negativní stanovisko.

Ředitelství lékařských studií tlumočilo pak návrh profesora Jos. Gottfr. Mikana na obsazení místa asistenta. Navrhoval doktory medicíny Novodvorského, Bischofa, Floriána, Duchka a Pohla. Od 1. listopadu 1810 se poslední z nich stal asistentem. Dr. med. Emanuel Pohl (* 22. 2. 1782 v Č. Kamenici, † 22. 5. 1834 v Schönbrunnu) je též známý jako učitel J. Ev. Purkyně z doby, kdy suploval na filozofické fakultě za J. Kr. Mikana.⁶²⁾ Když nastoupil místo asistenta vycházela již tiskem jeho práce „Flora Bohemiae“ (Praha 1809—1816). Po návratu z cesty do Brazílie, kam se vydal společně s J. Kr. Mikanem, se stal r. 1821 kustodem císařských sbírek přírodnin ve Vídni a vydal díla „Plantarum Brasiliae icones et descriptiones hactenus ineditae“ (2 sv. Vídeň 1827—29) a „Reise im Innern von Brasilien“ (Vídeň 1832).

V roce 1812 vystřídal Em. Pohla jako asistent pro obor chemie Fr. Szazyma,⁶³⁾ posluchač pátého ročníku medicíny. Jeho doktorská disertace je pro historiky medicíny zajímavá, protože obsahuje dosud nejstarší známé dějiny porodnictví na fakultě.⁶⁴⁾ Koncem května 1814 opustil asistentské místo, aby se od 1. června stala městským lékařem ve Strakoněch. Zprávy o asistencích profesorů dalších oborů jsem zatím nenašla.

O demonstrátoru L. Gastayerovi, asistentu porodnictví Aug. Schmidovi, prosektorovi anatomie Jos. Rottenbergovi, asistencích na klinice praktické medicíny z let 1788 až 1801, asistencích chirurgie Aug. Schmidovi a F. K. Fiedlerovi jsem se zmiňovala již ve svých starších pracech; v této práci jsem se na základě archivního materiálu zabývala těmito pomocníky profesorů podrobněji. Schematismy uvádějí termín asistent až v r. 1815, ačkoliv na fakultě se užíval daleko dříve.⁶⁵⁾ Vedle zavedení klinického vyučování, pravidelných demonstračních pitev, založení prvních klinik, botanické zahrady, chemické laboratoře, zavádění přednášek některých nových oborů a zvyšování počtu profesorů byl to v druhé polovině 18. století další krok na cestě k vytváření novodobé lékařské fakulty.

⁶²⁾ AUK Klassenverzeichnisse der Hörer der Philosophie im ersten Jahrgang nach dem ersten (zweiten) Semester 1809.

⁶³⁾ SÚA ČG, Publ. 1806—1915 100/105.

⁶⁴⁾ E. Rozsivalová, Některé výukové problémy na pražské lékařské fakultě v letech 1690—1802, strojopis dosud nepublikované práce, str. 35, 39, 52, 53.

⁶⁵⁾ L. Hlaváčková, Pražská lékařská fakulta v letech 1802—1884 ve světle studijních řádů a seznamů přednášek, strojopis práce odevzdané do tisku, str. 23—24.

EVA ROZSÍVALOVÁ

Die ersten Assistenten an der Prager medizinischen Fakultät

ZUSAMMENFASSUNG

Die Arbeit verfolgt die Entstehung und Entwicklung der Funktion des Professorengehilfen, d. h. des Assistenten, in den verschiedenen medizinischen Fächern. Sie umfasst den Zeitabschnitt vom Antrag der medizinischen Fakultät, in der Hälfte des 18. Jh., die Stelle eines Prosektors der Anatomie zu errichten, bis zu den meist ohne Entgelt arbeitenden Demonstratoren und Assistenten der Chirurgie und Geburtshilfe, den Assistenten in der Besuchskrankenanstalt Miličs, in den 90. Jahre des 18. Jh., bis zu den s. g. „Chirurgie—“ und „Arztassistenten“ der Professoren der praktischen Medizin. Weiter werden angeführt, die aus einer Instruktion vom 3. 2. 1792 hervorgehenden Pflichten des ersten Assistent-Studenten und Stipendiaten an der Klinik Prof. Sebalds. Gesuche der Professoren und Kandidaten um die Errichtung oder Zuteilung der Stelle eines bezahlten Assistenten und Angaben über die ersten Assistenten der praktischen Medizin, bis zum Schuljahre 1801/02 und des Institutes der Botanik und Chemie, in den Jahren 1798 bis 1814. In den Schematismen für das Königreich Böhmen werden diese Gehilfen der Professoren erst ab 1815 angeführt, obwohl sie schon viel früher an der Fakultät arbeiteten.

ČESTNÝ DOKTORÁT F. L. ČELAKOVSKĚMU Z ROKU 1848

ZDENĚK URBAN

V otázce čestných doktorátů pražské univerzity, jejichž slavnostním udělením význačným českým i zahraničním vědcům měly v roce 1848 vrcholit oslavy pětistého výročí založení tohoto vysokého učení, je dosud mnoho nejasností.

Tyto nejasnosti mají v podstatě dvě hlavní příčiny. První z nich je okolnost, že samy oslavy bylo nutno v důsledku obav rakouských vládních míst z nových rozmachů revolučních vln znovu a znovu odkládat. K realizaci jejich programu jako celku nedošlo vůbec; některé z plánovaných dílčích akcí se sice zčásti uskutečnily, ale většinou pouze ve značně omezeném rozsahu a pokud možno v tichosti, takže v dobovém periodickém tisku o nich nacházíme zprávy jenom velice kusé. A druhou příčinu tvoří velká mezerovitost archívního materiálu o osudech tehdejších návrhů jednotlivých fakult na čestné doktoráty. Víme sice s jistotou, komu byly navrženy, avšak pouze velice málo je doložen průběh schvalovacího řízení (vázaného na množství jednání na nejrůznějších stupních, dokonce i na souhlas panovníka) a — s výjimkou torza dochovaných děkovných dopisů vyznamenaných — již téměř vůbec postrádáme spolehlivé údaje o formách a datech udělení uvedené pocty.¹⁾

Stěží se lze tedy divit, že i ty čestné doktoráty, které byly realizovány, byly známy — pokud na ně při nějaké příležitosti nepoukázal sám nositel tohoto titulu — většinou pouze v dobových univerzitních kruzích; do obecného povědomí nevstoupily a s postupem času se na ně převážně zapomnělo téměř vůbec. Platí-li to, jak přesvědčivě ukázal J. Havránek, například také o Františku Palackém, jenž jako jediný z tehdejších badatelů obdržel u příležitosti jubilea pražské univerzity dokonce dva čestné doktoráty (filozofický a právnický),²⁾ tím spíše to pochopitelně platí o ostatních.

Jedním z těch, na jehož čestný doktorát se buď neprávem zapomíná

¹⁾ O této druhé příčině viz podrobně Jan Havránek, František Palacký a Univerzita Karlova, HUCP 21/1, 1981, s. 72—76.

²⁾ Tamtéž, s. 74 a 76—78.

nebo je uváděn způsobem, který nutně vzbuzuje vážné pochybnosti, je také první řádný profesor slavistiky na pražské univerzitě, básník, filolog a vynikající národopisec (především folklorista) František Ladislav Čelakovský.

Pokud se někteří znalci Čelakovského díla — například nedávno zesnulý brněnský univerzitní profesor A. Závodský³⁾ — o počtě, kterou pražské vysoké učení tomuto čelnému představiteli české kultury XIX. století prokázalo, zmiňují, přebírají vesměs tvrzení F. Bílého, že Čelakovský byl „od pražské filozofické fakulty jmenován čestným doktorem filozofie dne 1. prosince 1847“.⁴⁾ Bílý tu vychází jednak ze zprávy, již Čelakovskému v tomto smyslu podal do Vratislavi jeho blízký příbuzný, vlastenecký lékař Václav Staněk,⁵⁾ jednak — i když na to výslovně nepoukazuje — patrně též z obdobně formulovaných informací, které dne 4. prosince 1847 přinesl časopis Ost und West⁶⁾ a o den později Bohemia.⁷⁾ Je však zcela zřejmé, že všechny tyto zprávy, třebaže o čestném doktorátu hovořily už jako o hotové věci, byly notně předčasné. Dne 1. prosince 1847 byl totiž vypracován pouze ryze předběžný návrh sboru doktorů filozofické fakulty, návrh, jenž byl písemně vypracován dne 15. prosince 1847 a dne 16. prosince 1847 postoupen teprve první vyšší instanci — akademickému senátu,⁸⁾ odkud pak dne 29. prosince 1847 byl odeslán k nemálo složitému a vleklému schvalovacímu řízení mimoakademickému, organizovanému zemským guberniem.⁹⁾

Obdobně jako o většině ostatních tehdejších čestných doktorátů nám dosud známý dochovaný archivní materiál nepodával alespoň poněkud jednoznačnější další údaje, zda vůbec, kdy a jakou formou k realizaci uvedeného návrhu, došlo. Pochybnosti v případě Čelakovského posilovala skutečnost, že se o jeho doktorátu nehovoří ani v podrobných zprávách, které v souvislosti s přechodem tohoto pracovníka z Vratislavi do Prahy o něm shromažďovalo právě české zemské gubernium v roce 1849,¹⁰⁾ že doktorský titul není uveden ani na jeho diplomu řádného člena Královské české společnosti nauk ze dne 16. ledna 1850¹¹⁾ a že ani v rozsáhlé, poměrně značně úplné archivní pozůstalosti Čelakovského, uložené v Literárním archívu Památníku národního písemnictví a obsahující mimo jiné i různorodé doklady uznání nesrovnatelně men-

šího významu,¹²⁾ se s diplomem pražské univerzity nesetkáváme. Jedinou stopou zatím tedy neprávem zapomenutá zmínka prof. I. J. Hanuše o existenci obdobného děkovného dopisu Čelakovského za předání diplomu, jaké známe z pera F. Palackého (ze dne 11. dubna 1849), J. E. Purkyně (ze dne 17. července 1849) či J. Kollára (ze dne 24. července 1849).¹³⁾

Děkovný dopis Čelakovského je bohužel patrně nutno považovat za nenávratně ztracený.¹⁴⁾ V podstatě náhodnou shodou okolností — ve vyčleněných, v soupisech nezachycených „neskladných“ předmětech, které byly před lety uloženy zcela odděleně od původních fondů LA PNP — se mi však podařilo objevit sám hledaný diplom, jenž byl do archívu původně předán jako organická součást Čelakovského fondu.¹⁵⁾

Vzhledem k tomu, že jde o první známý diplom čestného doktorátu z roku 1848, uveřejňujeme jej zde v plném znění:

„NOS RECTOR
ET SENATUS ACADEMICUS
ALMAE ET ANTIQUISSIMAE CAES.
REG. CAROLO FERDINANDAE
UNIVERSITATIS PRAGENAE
LECTURIS SALUTEM

Usu receptum est ut quaeque scientiarum Universitas viris dignitate quadam illustriori meritoque multiplici conspicuis aut munere quodam academico peregrie fungentibus honorem suum et eo contestetur, quo illos sive ut creatos jam alibi Doctores in gremium suum cooptet, sive extra modum legibus sancitum Doctoratus, honoris ergo in Facultate quadam oblasti diplomate condecoret.

Nostra jam literarum Universitas, exactis centum lustris Natalium suorum memoriam ritu accommodo celebratura inter caeteras solennitates hunc quoque morem observare constituit: quem in finem

PERILLUSTREM AC DOCTISSIMUM
DOMINUM
F. LAD. ČELAKOWSKY
PROFESSOREM SLAV. LITTERATURAE VRATISLAVII
de literis et humanitate insigniter meritum
in Universitatis Pragensis Facultate
DOCTISSIMA
ARTIUM LIBERALIUM ET PHILOSOPHIAE DOCTOREM

12) Tamtéž, 12/H/16.

13) Ignác Jan Hanuš, Život a působení Františka Ladislava Čelakovského, Praha 1855, s. 50.

14) AUK, C XIV/3, k. 147, kde jsou dochované děkovné dopisy dnes uloženy.

15) LA PNP, pracoviště Staré Hradky. Za cennou pomoc při hledání tohoto diplomu děkuji srdečně s. dr. J. Mourkové, CSc.

3) Artur Závodský, František Ladislav Čelakovský, Praha 1982, s. 483.

4) František Ladislav Čelakovský, Korespondence a zápisky 3, k vyd. přípr. F. Bílý, Praha 1912, s. 505.

5) Tamtéž, s. 505.

6) Rubrika Prager Nachrichten (Ost und West 11, Praha 1847, č. 145, s. 580).

7) Rubrika Lokalzeitung (Bohemia 20, Praha 1847, č. 194, s. 3).

8) AUK, C XIV/3, k. 147, čj. 118 ze dne 15. prosince 1847.

9) Tamtéž, čj. 127 ze dne 29. prosince 1847.

10) SÚA, ČG 1841—1855, 25/8/25, k. 2658.

11) LA PNP, fond F. L. Čelakovského, 12/H/16.

nebo je uváděn způsobem, který nutně vzbuzuje vážné pochybnosti, je také první řádný profesor slavistiky na pražské univerzitě, básník, filolog a vynikající národopisec (především folklorista) František Ladislav Čelakovský.

Pokud se někteří znalci Čelakovského díla — například nedávno zesnulý brněnský univerzitní profesor A. Závodský³⁾ — o poctě, kterou pražské vysoké učení tomuto čelnému představiteli české kultury XIX. století prokázalo, zmiňují, přebírají vesměs tvrzení F. Bílého, že Čelakovský byl „od pražské filozofické fakulty jmenován čestným doktorem filozofie dne 1. prosince 1847“.⁴⁾ Bílý tu vychází jednak ze zprávy, již Čelakovskému v tomto smyslu podal do Vratislavi jeho blízký příbuzný, vlastenecký lékař Václav Staněk,⁵⁾ jednak — i když na to výslovně nepoukazuje — patrně též z obdobně formulovaných informací, které dne 4. prosince 1847 přinesl časopis Ost und West⁶⁾ a o den později Bohemia.⁷⁾ Je však zcela zřejmé, že všechny tyto zprávy, třebaže o čestném doktorátu hovořily už jako o hotové věci, byly notně předčasné. Dne 1. prosince 1847 byl totiž vypracován pouze ryze předběžný návrh sboru doktorů filozofické fakulty, návrh, jenž byl písemně vypracován dne 15. prosince 1847 a dne 16. prosince 1847 postoupen teprve první vyšší instancí — akademickému senátu,⁸⁾ odkud pak dne 29. prosince 1847 byl odeslán k nemálo složitému a vleklému schvalovacímu řízení mimoakademickému, organizovanému zemským guberniem.⁹⁾

Obdobně jako o většině ostatních tehdejších čestných doktorátů nám dosud známý dochovaný archivní materiál nepodával alespoň poněkud jednoznačnější další údaje, zda vůbec, kdy a jakou formou k realizaci uvedeného návrhu došlo. Pochybnosti v případě Čelakovského posilovala skutečnost, že se o jeho doktorátu nehovoří ani v podrobných zprávách, které v souvislosti s přechodem tohoto pracovníka z Vratislavi do Prahy o něm shromažďovalo právě české zemské gubernium v roce 1849,¹⁰⁾ že doktorský titul není uveden ani na jeho diplomu řádného člena Královské české společnosti nauk ze dne 16. ledna 1850¹¹⁾ a že ani v rozsáhlé, poměrně značně úplné archivní pozůstalosti Čelakovského, uložené v Literárním archívu Památníku národního písemnictví a obsahující mimo jiné i různorodé doklady uznání nesrovnatelně men-

³⁾ Artur Závodský, František Ladislav Čelakovský, Praha 1982, s. 483.

⁴⁾ František Ladislav Čelakovský, Korespondence a zápisky 3, k vyd. přípr. F. Bílý, Praha 1912, s. 505.

⁵⁾ Tamtéž, s. 505.

⁶⁾ Rubrika Prager Nachrichten (Ost und West 11, Praha 1847, č. 145, s. 580).

⁷⁾ Rubrika Lokalzeitung (Bohemia 20, Praha 1847, č. 194, s. 3).

⁸⁾ AUK, C XIV/3, k. 147, čj. 118 ze dne 15. prosince 1847.

⁹⁾ Tamtéž, čj. 127 ze dne 29. prosince 1847.

¹⁰⁾ SÚA, ČG 1841—1855, 25/8/25, k. 2658.

¹¹⁾ LA PNP, fond F. L. Čelakovského, 12/H/16.

šího významu,¹²⁾ se s diplomem pražské univerzity nesetkáváme. Jedinou stopou zatím tedy neprávem zapomenutá zmínka prof. I. J. Hanuše o existenci obdobného děkovného dopisu Čelakovského za předání diplomu, jaké známe z pera F. Palackého (ze dne 11. dubna 1849), J. E. Purkyně (ze dne 17. července 1849) či J. Kollára (ze dne 24. července 1849).¹³⁾

Děkovný dopis Čelakovského je bohužel patrně nutno považovat za ne návratně ztracený.¹⁴⁾ V podstatě náhodnou shodou okolností — ve vyčleněných, v soupisech nezachycených „neskladných“ předmětech, které byly před lety uloženy zcela odděleně od původních fondů LA PNP — se mi však podařilo objevit sám hledaný diplom, jenž byl do archívu původně předán jako organická součást Čelakovského fondu.¹⁵⁾

Vzhledem k tomu, že jde o první známý diplom čestného doktorátu z roku 1848, uveřejňujeme jej zde v plném znění:

„NOS RECTOR
ET SENATUS ACADEMICUS
ALMAE ET ANTIQUISSIMAE CAES.
REG. CAROLO FERDINANDAE
UNIVERSITATIS PRAGENAE
LECTURIS SALUTEM

Usu receptum est ut quaeque scientiarum Universitas viris dignitate quadam illustriori meritoque multiplici conspicuis aut munere quodam academico peregrinie fungentibus honorem suum et eo contestetur, quo illos sive ut creatos jam alibi Doctores in gremium suum cooptet, sive extra modum legibus sancitum Doctoratus, honoris ergo in Facultate quadam oblasti diplomate condecoret.

Nostra jam literarum Universitas, exactis centum lustris Natalium suorum memoriam ritu accommodo celebratura inter caeteras solennitates hunc quoque morem observare constituit: quem in finem

PERILLUSTREM AC DOCTISSIMUM
DOMINUM
F. LAD. ČELAKOWSKY
PROFESSOREM SLAV. LITTERATURAE VRATISLAVII
de literis et humanitate insigniter meritum
in Universitatis Pragensis Facultate
DOCTISSIMA
ARTIUM LIBERALIUM ET PHILOSOPHIAE DOCTOREM

¹²⁾ Tamtéž, 12/H/16.

¹³⁾ Ignác Jan Hanuš, Život a působení Františka Ladislava Čelakovského, Praha 1855, s. 50.

¹⁴⁾ AUK, C XIV/3, k. 147, kde jsou dochované děkovné dopisy dnes uloženy.

¹⁵⁾ LA PNP, pracoviště Staré Hradky. Za cennou pomoc při hledání tohoto diplomu děkují srdečně s. dr. J. Mourkové, CSc.

lubentissime renuntiamus, atque pro muneris Nostri auctoritate et officio declaramus.

In quorum omnium fidem EI diploma hoc publicum majori Universitatis sigillo munitum nec non manu nostra subscriptum dandum curavimus.

PRAGAE BOHEMORUM die 28. Augusti MDCCCXLVIII.

Dr. Hieronymus Josephus Zeidler,
Abb. Strahov. Pr. Boh. Praelatus,
Stud. philos. caes. reg. Director,
h. t. Universitatis Rector.

Dr. Franciscus Giululmus Tippmann,
Episcopus Satelensis,
Studii theologici caes.-reg. Director.

Dr. Ignat. Eques de Nadherny,
Director et Profes. Stud. medic.

Dr. Aug. Smetana,
h. t. facult. philosophiae decanus.

Dr. Jacobus Ed. Witak,
caes. Univers. Syndicus et Notarius.

Ornavit et scripsit
O. Zimmermann, Ped. Univ.“

A ještě několik poznámek závěrem.

Datum, které je na diplomu uvedeno (28. srpna 1848), není datem předání pocty. Je nutno dát za pravdu J. Havránkovi, že diplomy — pokud k jejich předání nebo rozeslání došlo — obdrželi vyznamenání teprve v roce 1849, a to nejdříve ve druhé polovině března, ve většině případů patrně dokonce o několik týdnů či měsíců později,¹⁶⁾ v případě Čelakovského byl diplom zjevně poslán poštou ještě do Vratislavi, pravděpodobně před 23. květnem 1849.¹⁷⁾

Doktorský titul je uváděn u Čelakovského jména v tištěných seznamech učitelů pražské univerzity od letního semestru 1849/50 až do smrti tohoto slavisty (zprvu ve formulaci „František Ladislav Čelakovský, doktor

¹⁶⁾ Jan Havránek, op. cit., s. 74—75.

¹⁷⁾ Viz dopis ministra Ladenberga „An den ordentlichen Professor Herrn Dr. Čelakowski, Wohlgeboren, zu Breslau“, z Berlína dne 23. května 1849 (F. L. Čelakovský, Korespondence a zápisky 4, k vyd. přípr. F. Bílý a V. Černý, Praha 1933, s. 585).

filozofie, řádný profesor slovanských jazyků a literatury“, o tři léta později s dodatkem „člen Královské české společnosti nauk a c. k. zkušební komise čekanců gymnaziálního učitelství“).¹⁸⁾ Svůj vlastní vztah k čestnému doktorátu vyjádřil Čelakovský na rozhraní let 1847 a 1848 — v nedatovaném dopise V. Staňkovi z Vratislavi — příznačně slovy: „Ty víš nepochybně dobře, jak málo mi na všech zevnitřních hodnostech toho světa záleželo, ano jak vše se mi přičilo odjakživa, co pouhým ceremoniálním leskem. Tentokrát ale sub rosa Ti přiznati se musím, že pocta od filoz. fak. mi učiněná mě potěšila, hlavně z té příčiny, že z příležitosti tak nevšední a z domova našeho vychází.“¹⁹⁾ Nicméně po obdržení diplomu si Čelakovský — snad zčásti i z rozmrzelosti z dlouhých průtahů — nemohl na doktorský titul zvyknout a užíval jej ryze ojedinele (v přípisech do rubriky Zasláno v Pražských novinách, mj. dne 25. června 1850 v souvislosti s kritikou skutečnosti, že mnozí kandidáti středoškolského učitelství na českých gymnáziích nevyužívají možnosti obracet se na nadřízené školské orgány česky,²⁰⁾ v dokladech soukromého rázu vlastně pouze na úmrtním oznámení jeho manželky Antonie Čelakovské—Reisové ze dne 3. května 1852).²¹⁾

Stojí rovněž za zmínku, že Čelakovský — dříve než obdržel zprávu o návrhu na čestný doktorát pražské univerzity — hodlal získat doktorát na univerzitě v Göttingenu. Jak je patrné z dochovaného zlomku dopisu tehdejšího tamějšího děkana filozofické fakulty J. F. Gausse, informoval se Čelakovský o podmínkách göttingenských doktorátů už v polovině roku 1845;²²⁾ a o dva a půl roku později sděloval Staňkovi, že má „dissertací již hotovu a peníze pohotově (což při doktorisování zde v Němcích hlavní věc)“.²³⁾ I tento moment univerzitní dráhy Čelakovského, cenně dokreslující opravdovost jeho vztahu k povolání vysokoškolského učitele, byl bohužel téměř zcela zapomenut.²⁴⁾

¹⁸⁾ Personalstand der k. k. Universität zu Prag zu Anfang des Sommer-Semesters 1850, Praha 1850, s. 14; an.

¹⁹⁾ Korespondence a zápisky 3..., s. 505.

²⁰⁾ Tamtéž 4, s. 33 a 36.

²¹⁾ LA PNP, fond F. L. Čelakovského, 12/H/16.

²²⁾ Korespondence a zápisky 3..., s. 372—373.

²³⁾ Tamtéž 3, s. 505.

²⁴⁾ Otázka göttingenského doktorátu unikla pozornosti i Huberta Rösela (Dokumente zur Geschichte der Slawistik in Deutschland 1, Berlin 1957), který se působením Čelakovského na univerzitě ve Vratislavi dosud nejpodrobněji zabýval.

Das Ehrendoktorat von F. L. Čelakovský im Jahre 1848

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag befasst sich mit dem Charakter und der Bedeutung des Ehrendoktorates, welches im Rahmen der 500 Jahrfeier der Gründung der Karls-Universität im Jahre 1848 dem tschechischen Dichter, Philologen, Folkloristen und Ethnographen František Ladislav Čelakovský, von der philosophischen Fakultät erteilt wurde. Der Autor konnte, besonders durch eine Analyse aller zu Verfügung stehenden Informationen und die Neuauffindung des Diplomes, über die Erteilung des Ehrendoktorates, welches gleichzeitig im Artikel publiziert wird, die einzelnen Begebenheiten neu datieren. Es ist nicht uninteressant, dass Čelakovský, der als Professor der slawischen Literatur an der Universität Breslau tätig war, in den vierziger Jahren des 19. Jh., das philosophische Doktorat in Göttingen erlangen wollte.

**POKUS O ZAŘAZENÍ TZV. DÉLNICKÉHO PŘÁVA
DO VÝUKY PRÁVNICKÉ FAKULTY UK
V OBDOBÍ BURŽOAZNÍ ČSR**

VLADIMÍR KINDL

I.

Vytvoření samostatného československého státu podstatně změnilo rámec společenských podmínek právního vzdělání. Příprava právníků, ve srovnání s obdobím rakousko-uherské nadvlády, dostala jiný smysl.¹⁾ Nová státní moc potřebovala pro tvořící se ústřední správní a soudní orgány republikánsky smýšlející a protidynasticky orientované úřednictvo, které by zajistilo fungování státního mechanismu v zájmu československé buržoazie. Definitivní zvládnutí napjaté situace na území Slovenska a Podkarpatské Rusi, do značné míry závislé na vybudování nového, republice věrného nižšího správního aparátu, rovněž vyvolávalo vysoké nároky na přísun velkého počtu úřednických sil s právnickým vzděláním. Také poválečné sociální napětí vyžadovalo zřízení některých institucí, jež v nejnnutnějším omezovaly jeho rozšiřování a prohlubování. I pro ně byla zapotřebí řada nově připravených právníků.

Mohli bychom proto očekávat, že po vzniku republiky a krátce poté následujícím rozšířením počtu právnických fakult,²⁾ se vytvoří příznivý prostor pro širokou diskusi o všech problémech právního vzdělání a potřeba korigovaného profilu absolventa povede posléze k legislativně organizačním opatřením odpovědných úřadů, směřujícím k výrazně nové podobě pedagogického procesu na právnických fakultách. Napovídaly by tomu ostatně už předválečné pokusy o změnu studijního řádu, svědčící o tom, že ani monarchickým poměrům podoba studia plně nevyhovovala.³⁾ Skutečnost však byla jiná. Přízpusobení změně-

¹⁾ Tuto skutečnost nemohla podstatně oslabit ani téměř úplná recepce rakouského a uherského práva provedená zák. č. 11/1918 Sb. z. a n.

²⁾ Počátkem školního roku 1919/20 byla zřízena právní fakulta v Brně (zák. č. 50/1919 Sb. z. a n.) a k otevření fakulty v Bratislavě došlo od počátku školního roku 1921/22 (zák. č. 375/1919 z. a n.).

³⁾ K pokusu o reformu studijního a zkušebního řádu (zák. č. 68/1893 ř. z.) došlo z popudu rakouské komise pro reformu veřejné správy počátkem r. 1913. Návrh byl předán ministerstvu kultu a vyučování. Ministerstvo v čele s profesorem M. v. Hussarkem však příliš změně studijních předpisů nakloněno nebylo. Vypuknutí války učí-

né státoprávní situaci bylo sice novelizujícími předpisy v nejnútnejším provedeno, ale reálně se náplň studia a jeho uspořádání změnilo jen málo a pouze v detailech.⁴⁾

Neprovedení očekávaných rozsáhlejších změn bylo podnětem právním teoretikům, praktikům i studentům k mnoha ústním i literárním vystoupením, jež obsahovala kritické připomínky k soudobému modelu studia a přinášely četná doporučení k jeho úpravám nebo i radikálnější přestavbě. To byl důvod, proč obsah i forma právnického studia (včetně optimální podoby středoškolské přípravy pro tento druh vysokoškolského vzdělání) byly předmětem diskuse — čas od času více či méně intenzivní — v širší právnické veřejnosti takřka po celé období trvání buržoazní ČSR.⁵⁾

Třibení teoretických východisek, vyjasňování cílů, shromažďování podkladového materiálu a přípravné legislativní práce, usilující o provedení tzv. reformy právnického studia se koncentrovaly především v rozmezí let 1925—1936.⁶⁾ Hlasy polemizující s tehdy existujícím stavem právnické výuky i konkrétní pozměňovací návrhy, které se dotýkaly jak jejího uspořádání, tak náplně přednášené studijní látky se však vyskytly už dříve. Neoficiální reformní iniciativa se v prvních poválečných letech koncentrovala především v řadách mladší právnické generace, ať ještě studující nebo již absolvující.⁷⁾ Starší právnické kruhy, především mimofakultní, zastávaly postoj mnohem rezervovanější⁸⁾ a příslušné státní orgány, na prvním místě ministerstvo školství a národní osvěty (MŠNO), se k věci zpočátku nevyjadřovaly téměř vůbec.⁹⁾

nilo celému pokusu definitivní konec. Srov.: Anträge der Kommission zur Förderung der Verwaltungsreform betreffend die Reform der rechts- und staatswissenschaftlichen Studien, Wien 1913. Z řad českých profesorů se k návrhu vyjádřili např. J. Hoetzel, Reforma univerzitního studia právnického, Přehled XI, 1913, s. 45 n., s. 76 n. a F. Weyr, Reforma studií práv a státovědeckých, Zprávy Právnické Jednoty moravské, sv. 22, 1913, s. 259 n.

⁴⁾ Zák. č. 290/1919 Sb. z. a n. (novela zák. č. 68/1893 ř. z.), nař. vlády č. 510/1919 Sb. z. a n. (novela nař. vlády č. 204/1893 ř. z.), nař. vlády č. 122/1919 Sb. z. a n., nař. vlády 353/1919 Sb. z. a n., nař. vlády č. 324/1920 Sb. z. a n. (novela nař. vlády č. 57/1872 ř. z.).

⁵⁾ Její stručný nástin podal L. Soukup, Usilija o reformu juridičeskogo obrazovania v Českoslovákii (1918—1938 gg.), in: Právnická vzdelanost na Slovensku (1848—1971), Bratislava 1975, s. 387—395.

⁶⁾ Tamtéž, s. 388 a s. 394.

⁷⁾ Jinak soudí Stručné dějiny University Karlovy, Praha 1964, s. 268. O aktivitě mladých právníků na tomto poli však svědčí, mimo jiné, řada článků v časopise Všeohr. Srov.: Všeohr, I, 1920, s. 5—6, s. 38—43, s. 97—99; II, 1921, s. 73—74, s. 129—133; III, 1922, s. 71—74, s. 135—136 atd. Redakce časopisu zorganizovala rovněž první anketu o reformě studia. Srov.: Všeohr, V, 1924, s. 161—162, s. 216, s. 240.

⁸⁾ Srov. např. J. Kallab v Časopise pro právní a státní vědu, II, 1919, s. 211 n., A. Miřička v Národních listech 7. a 14. 12. 1924, Časopis Právník se poprvé o reformě výraznějším způsobem zmiňuje až recenzí knihy Ot. Sommera, Reforma právnických studií, Bratislava 1925, Právník, LXIV, 1925, s. 649.

⁹⁾ Teprve zřízením komise MŠNO pro reformu studia v r. 1925 se reformní úsilí institucionalizovalo a centrum reformních snah přesunulo na ústřední orgán školské správy.

Do obsahu právnického studia se také několikrát pokusily zasáhnout svými dílčími návrhy, ne vždy ovšem detailně propracovanými a většinou ovlivněnými každodenním politickým manévrováním, i někteří poslanci tehdejšího Národního shromáždění a poslanecké a senátorské kluby v obou komorách parlamentu.¹⁰⁾

Jedním z nejzajímavějších byl bezpochyby návrh, který, i když se k reformě právnického studia formálně nijak nehlásil, via facti se částečně dotýkal obsahové stránky výuky pozoruhodným způsobem. V poslanecké sněmovně Národního shromáždění byl 9. prosince 1921 podán „návrh poslanců Rudolfa Laubeho, dra Theodora Bartoška, Jana Pelikána a spol. na zřízení stolice dělnického práva na právnických fakultách čsl. universit“.¹¹⁾

Přáním navrhovatelů bylo, aby poslanecká sněmovna Národního shromáždění přijala usnesení, jímž by se vládě ukládalo, aby:

„1. Počátkem zimního semestru 1922—23 zřídila na všech právnických fakultách v republice Československé stolice dělnického práva za tím účelem, aby konány byly pro posluchače fakult právnických řádné a pravidelné přednášky o dělnickém právu domácím a mezinárodním, zahrnující v ně sociální pojištění a spotřební i výrobní družstevnictví,

2. Aby toto dělnické právo učiněno bylo povinným předmětem studijním a zkušebním, z něhož zkoušeno budiž při tak zvané politicko-právní teoretické zkoušce státní a při příslušném rigorosu.“¹²⁾

Rozbor a hodnocení návrhu — s ohledem na jeho parlamentní původ — je třeba začít pohledem na stranickou příslušnost iniciátorů a na pozici jejich strany ve struktuře politického života první republiky, abychom zjistili motivaci, která podnítila jeho podání, respektive cíle, které jím byly sledovány. Teprve pak lze analyzovat věcný obsah předloženého textu, případně zkoumat i jeho realizaci.

Návrh na „... zřízení stolice dělnického práva...“ vzešel z poslaneckého klubu Československé strany socialistické; podpisem jej podpořilo 21 poslanců této strany.¹³⁾ Předložení návrhu koncem roku 1921 jis-

¹⁰⁾ Srov. např.: „Návrh senátorů dr. Nejedlého, K. Fridricha a druhů na zřízení stolice pro nauku o soukromém hospodářství při státovědeckých fakultách“, Tisk senátu N.S.R.Č., I. volební období, č. 987; „návrh dr. Srdínka a soudr. na zavedení studia sociologie do osnov středních, odborných a vysokých škol“, Tisk poslanecké sněmovny N.S.R.Č., I. volební období, č. 3357.

¹¹⁾ Tisk posl. sněm., I. vol. obd. č. 3267.

¹²⁾ Tamtéž.

¹³⁾ V den předložení návrhu měl poslanecký klub Čs. strany socialistické celkem 25 členů a jeho předsedou byli dr. E. Franke a J. Slaviček. Srov.: Národní shromáždění republiky československé v prvním desetiletí, Praha 1928, s. 1176—1178. Vedle výše jmenovaných návrh dále podepsali poslanci: Fr. Buřival, Jos. Sajdl, J. Slaviček, J. Hrušovský, J. Sladký, V. Draxl, E. Špatný, dr. E. Franke, J. Stříbrný, L. Landová—Štychová, L. Pechmanová, J. Hrizbyl, Jos. David, dr. A. Uhlíř, J. Netolický, dr. J. Patejdl, Jin. Trnobranský, Fr. Zemínová.

tě nebylo zcela náhodné. Během jarních a letních měsíců tohoto roku postupně opadala poválečná vlna revolučního tlaku širokých vrstev pracujících na hospodářské a mocenské postavení kapitálu. Doznávalo napjaté poválečné období ostré třídní konfrontace, které buržoazie, ve spolupráci s vedením reformistických stran, dočasně rozhodla na přelomu let 1920/21 otevřeným útokem proti dělnickému hnutí ve svůj prospěch. KSČ, jako jediná strana hájící skutečné zájmy pracujících, teprve dokončovala svůj organizační vznik.

Za těchto podmínek začala vládnoucí buržoazní vrstva — upevnivší si dočasně své pozice — opouštět oproti dělnickému hnutí doposud uplatňovanou politiku taktických reforem ústupového charakteru, k níž byla pod jeho tlakem v poválečných dvou letech donucena. Nahradit dosavadní politickou taktiku ústupků a manévrování prostředky daleko rozhodnějšími, usnadnilo do značné míry buržoazii i vedení reformistických stran: vedle Československé sociálně-demokratické strany dělnické (pravice) právě i vedení druhé nejpočetnější dělnické strany — Československé strany socialistické.¹⁴⁾

Změna v celkové koncepci politického postoje buržoazní třídy oproti pracujícím vrstvám se brzy projevila i v oblasti sociálního a ochranného zákonodárství. V letech 1918—20 byla Národním shromážděním přijata celá řada významných a relativně pokrokových norem o ochraně práce a sociálním zabezpečení pracujících, které v souhrnu představovaly nepochybný přínos v této oblasti legislativy ve srovnání s předpřevratovými poměry.¹⁵⁾ Od r. 1921 se počet přijatých skutečně významných předpisů snižoval, jejich obsah se počal měnit v neprospěch pracujících, nebo se přijetí už příslibených zákonů začalo pod různými záminkami protahovat i odkládat.

Předložený parlamentní návrh na zřízení stolice dělnického práva se objevil právě v době, kdy se počala projevovat naznačená změna charakteru norem o práci. Při jeho studiu zjišťujeme, že navrhovatelé vlastně z této změny vycházeli, když v doposud provedené právní úpravě sociálních opatření spatřovali dosažení vysoké, téměř konečné kvalitativní i kvantitativní úrovně. Právě ta je údajně inspirovala k podání návrhu, jež zpětně navazoval dojem, a jistě to měl být argument především vůči řadovému stranickému členstvu, že když podstatného bylo v sociální politice ve prospěch pracujících už dosaženo, tak návrhem vlastně logicky

¹⁴⁾ Srov.: V. Vaněček, Dějiny státu a práva v Československu, Praha 1976, s. 400—402, s. 434—435, Dějiny státu a práva na území Československa v období kapitalismu, (red. L. Bianchi), sv. II, Bratislava 1973, s. 90—91, s. 112—115, s. 169.

¹⁵⁾ Z řady zákonů uvedme příkladmo jen nejvýznamnější: zák. č. 63/1918 Sb. z. a n. o podpoře nezaměstnaných, zák. č. 91/1918 Sb. z. a n., jímž byla zavedena osmihodinová pracovní doba, zák. č. 119/1919 Sb. z. a n. o organizování péče o válečné poškozence, zák. č. 420/1918 Sb. z. a n. o zamezení práce dětí a trojici „socializačních zákonů“ č. 143—145/1920 Sb. z. a n.

završují vývoj dosavadního reformního zákonodárství. Přesvědčuje nás o tom odůvodnění návrhu, ve kterém se uvádí: „Rozvojem politických a sociálních řádů v republice Československé stalo se dělnictvo nejen důležitým politickým činitelem ve státě, ale dospěl již k značnému rozvoji zvláštní obor dělnického práva. Četné z požadavků obsažených v poválečných minimálních programech socialistických jsou dnes již vyřešeny a vtěleny v zákony, zákonná úprava dalších, zejména sociálního pojišťování se připravuje.“¹⁶⁾

Navíc nás zdůvodnění návrhu informuje o teoretických zdrojích v podstatě reformistických přístupů navrhovatelů k řešení sociálně politických otázek. Máme z něho možnost v koncentrované podobě poznat ideová východiska základní orientace vedení strany v sociální problematice a oficiální právněteoretické názory převládající v jeho řadách. Navrhovatelé totiž dále píší, že: „úsilí o splnění požadavků pracujícího lidu a vyřizování sporných otázek mezi vlastníky výrobních prostředků a pracovníky, přestoupilo již stadium prvních bojů, v nichž oproti skupině výhradně oprávněných vlastníků kapitálu stávalo dělnictvo jako skupina bez práva a bez právní ochrany a bez pevné právní úpravy svých poměrů, dnes již zápas obou výrobních skupin nabývá již zcela určité povahy procesu právního.“¹⁷⁾ Podepsaní, v souladu s ideologií strany, tedy nechápali, nebo nechtěli pochopit antagonismus mezi buržoazií a pracujícími jako konflikt třídní, ale pohlíželi naň jako na konflikt právní. Buržoazii a dělnictvo ostatně neoznačovali termínem třída, ale používali termínu „skupina“. Připisovali existenci tohoto rozporu jen doposud nedokonalé a mezerovité právní úpravě tj. pouze nedostatečnému ochrannému zákonodárství. Proto se domnívali, že jejich návrh by mohl pomoci tento nedostatek odstranit. Mylně spatřovali v právu všemocný nástroj řešení rozporu, jehož podstata tkví v oblasti ekonomické základny a nikoli politické a právní nadstavby. Necháпали proto podstatu práva, jeho podмінěnost a nutně pak přeceňovali jeho roli.

I když je zdůvodnění návrhu výsledkem spekulativní úvahy, založené teoreticky na reformistických východiscích o sociálním smíru a tedy plně v intencích ideologie a politické praxe socialistické strany,¹⁸⁾ nelze pominout kladné stránky námětu samého. Vystihl totiž prozřetelně a v pravý okamžik teoretickou potřebu systematického utřídění, zpřehlednění a soustavného zkoumání už značného počtu norem sociálního zákonodár-

¹⁶⁾ Tisk posl. sněm., I. vol. obd. č. 3267.

¹⁷⁾ Tamtéž.

¹⁸⁾ Srv.: A. Neumann, Památky k politice bývalé strany; J. Mátl, Národně socialistická strana 1918—1945, in: O úloze bývalé nár. soc. strany, Praha 1959; J. Harna, Československá strana socialistická ve vládě a v parlamentě (1918—1922), ČSČH 20, 1972, s. 285—308; J. Harna, Českoslovenští národní socialisté po první světové válce. Politická strana, členové a stoupenci, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století 6, 1979, s. 355—380; F. Sivák, K systému politických stran a postavení KSČ v buržoaznej ČSR, in: Pocta akademiku V. Vaněčkovi, Praha 1975, zvl. s. 232 a 235.

ství, které se rozhojnily především v prvních poválečných letech. Dále nepřímou podporoval soudobé, i když nepočtené názory, doporučující kodifikaci pracovníprávních předpisů,¹⁹⁾ a v neposlední řadě postihl i ryze účelový význam, který by z realizace návrhu plynul pro usnadnění právní praxe čerstvých absolventů právnických fakult, kteří se stále více v nejrůznějších souvislostech dostávali do kontaktu se sociálními problémy pracujících.²⁰⁾ Mohlo být rovněž oprávněně očekáváno, že zveřejnění myšlenky z parlamentní tribuny podnítl diskusi mezi tehdejšími představiteli právní vědy. Její pouhý vznik, viděno objektivně, by nebyl pro právní postavení pracujících zcela bez významu.

Zbývá se zamyslet nad otázkou, který nebo kteří z poslanců se ideově na vzniku návrhu podíleli a kdo byl případně formulátorem jeho znění. Jen dva z podepsaných navrhovatelů byli právníky: JUDr. Theodor Bartošek a JUDr. Josef Patejdl.

Především prvně jmenovaný, patřící ve straně k levému křídlu, měl během dosavadního politického působení intenzivní zájem o sociální otázky. Problémy ochrany práv pracujících mu byly dobře známy z několikaletého působení mezi mosteckými horníky a z organizační práce ve „Volné myšlence“.²¹⁾ Během své různorodé, ale vždy pokrokově orientované činnosti se věnoval i některým právně teoretickým problémům (např. z konfesního práva), v jejichž řešení se angažoval a o nichž několikrát publikoval.²²⁾ Lze proto s určitou mírou pravděpodobnosti před-

¹⁹⁾ Argumentace v části odůvodnění do jisté míry připomíná svou logickou výstavbou některé myšlenky článku J. H. Zákoník o práci, Právník, LVIII, 1919, zvl. s. 372—373.

²⁰⁾ O tom hovoří závěr zdůvodnění: „Vyvinul se takto nový obor práva dělnického, jehož znalost praktickému právníkovi stává se stejně nezbytnou jako znalost kteréhokoli oboru právního např.: práva obchodního, živnostenského nebo národního hospodářství. Rozvoj dělnického práva vyvolal také v život a ještě vyvolá řadu institucí, v nichž činnost právníkova bude nezbytnou, předpokládá však důkladnou znalost tohoto nového oboru právního.“ Tisk posl. sněm., I. vol. obd., č. 3267.

²¹⁾ JUDr. Theodor Bartošek (* 4. 11. 1877 — † 5. 9. 1954) se původně politicky hlásil k „Federaci českých anarchistů“, která pod vedením dr. B. Vrbenského splýnula na přelomu března a dubna r. 1918 s Čs. stranou socialistickou. Skupina anarchistů, do které patřila z navrhovatelů i L. Landová—Štychová a později V. Draxl, se sice při vstupu do soc. strany formálně ztotožnila s jejím programem, ideově se s ním ale nutně rozcházel, protože směřovala k vědeckému socialismu. Z tohoto důvodu si skupina udržovala i určitou organizační samostatnost. Ke konfliktu došlo na jaře 1923, kdy Th. Bartošek podal k předloze zákona na ochranu republiky několik pozměňovacích návrhů, téměř shodných s návrhy komunistů. Bartošek, Draxl, Landová—Štychová a Vrbenský byli pro porušení usnesení poslaneckého klubu o hlasování pro koaliční předlohu vyloučení ze soc. strany a zbavení členství v klubu. Rozhodnutím volebního soudu pak byli 22. 6. 1923 zbaveni mandátů. Skupina potom vytvořila „Nezávislou socialistickou stranu dělnickou v Československu“ (červen 1924), jež se stále více sblížovala s KSČ. V září 1925 byla Nezávislá socialistická strana rozpuštěna a usneseno, aby její členové požádali o přijetí do KSČ. III. sjezd KSČ vyslovil s přijetím souhlas.

²²⁾ Přehled činnosti a současně hodnocení názorového vývoje Th. Bartoška v nekrologích V. Procházky, Věstník ČSAV, 63, 1954, s. 425—427 a J. Vízka, Právník, LXLIII, 1954, s. 538—539; srv. rovněž: V. Veverka, Vznik marxistické vědy o státu a právu v Československu, in: Problémy dějin a teorie státu a práva, uspořádal K. Malý st., Praha 1982, s. 103—110, zvl. s. 109—110.

pokládat (i proto, že je pod návrhem podepsán mezi trojicí hlavních navrhovatelů), že to byl on, kdo myšlenkově návrh koncipoval a snad i formuloval jeho znění.²³⁾

Nebudeme však zřejmě daleko od pravdy, což nic nemění na ideově politické podstatě návrhu, když vyslovíme domněnku, že v daném případě navrhovatelé sledovali především výsledný efekt, jehož případnému uskutečnění bylo nepochybně podřízeno i teoretické odůvodnění návrhu, které mělo význam jen druhotný. Pro prosazení návrhu bylo třeba počítat i s hlasy poslanců dalších socialistických, ale i některých buržoazních stran. Z tohoto důvodu musel být text, včetně zdůvodnění, široce přijatelný. Jeho znění s určitostí ovlivnila potřeba nutného politického konsensu. Případný individuální nesouhlas autora s některými pasážemi musel ustoupit taktice celého poslaneckého klubu.

Jen uskutečnění návrhu by bylo pozitivním přínosem jak pro výuku na právnických fakultách, tak pro prohloubení zájmu široké veřejnosti o právní postavení námezdních pracujících v buržoazní ČSR.

II.

Jaké byly další osudy návrhu? V souladu s jednacím řádem poslanecké sněmovny²⁴⁾ byl tisk 21. prosince 1921 ve sněmovně rozdán a přikázán k projednání iniciativnímu výboru,²⁵⁾ odkud jeho cesta vedla do výboru kulturního.²⁶⁾ Náhle však došlo k neočekávanému obratu. Poslanecké sněmovně byl dne 25. ledna, po předcházející rozpravě, předložen k hlasování, rozpočtovým výborem posouzený vládní návrh zákona, kterým se stanovila změna finančního zákona ze 17. prosince 1920²⁷⁾ a dodatek ke státnímu rozpočtu a rozpočtu státních investic na rok 1921.²⁸⁾ Vedle těchto osnov postoupil rozpočtový výbor sněmovně i několik rovněž už posouzených rezolučních návrhů, z nichž stručný návrh sociálně demokratického poslance Antonína Němce a soudruhů: „Vládě se ukládá, aby v době pokud možno nejkratší zavedla při universitě přednášky o právu dělnickém a sociální politice“,²⁹⁾ nápadně připomíná iniciativu Laubeho, Bartoška a dalších.

Je obecně známo, že zásada „ne bis in idem“ v jednacím řádu poslanecké sněmovny zakotvena nebyla.³⁰⁾ Z hlediska formálního nelze te-

²³⁾ Otázka autorství by mohla být vyjasněna nahlédnutím do memoárových vzpomínek, které si Th. Bartošek vedl. Rukopis mi však zůstal nepřístupný.

²⁴⁾ Zák. č. 325/1920 Sb. z. a n., §§ 19, 21, 24.

²⁵⁾ Těsnopisecká zpráva o schůzi poslanecké sněmovny N.S.R.Č. 117/1921, s. 1909.

²⁶⁾ Iniciativní výbor jej přikázal k „rádnému projednání“ výboru kulturnímu na své schůzi 12. 1. 1922. Srov.: Těsnopis. zpr. posl. sněm. 119/1922, s. 2053.

²⁷⁾ Zák. č. 682/1920 Sb. z. a n.

²⁸⁾ Tisk posl. sněm., I. vol. obd., č. 3165.

²⁹⁾ Tisk posl. sněm., I. vol. obd., č. 3373.

³⁰⁾ S výjimkou § 21, odst. 2 jednacího řádu posl. sněmovny, která je však pouze dočasná a nadto se na námi sledovaný případ nevztahuje.

dy navrhovatelům rezolučního návrhu nic vytknout, avšak obsahová shoda s návrhem českých socialistů je víc než nápadná. I když měřítko politické etiky ve vztazích politických stran na půdě parlamentu měla v té době jen velmi relativní charakter, přesto je postup klubu sociálně demokratických poslanců poněkud překvapující a svědčí o neprávě korektních vztazích dvou koaličních stran. Sociální demokraté, si hlavní myšlenku z návrhu českých socialistů jednoduše přivlastnili.

Mezitím co byl, a jiného výrazu použít nelze, návrh poslanců Laubeho, Bartoška a Pelikána v kulturním výboru projednáván, začali se patrně poslanci sociální demokracie domnívat, že by bylo taktickou chybou, která by mohla mít eventuálně určitý vliv na politický kredit jejich i vedení strany, kdyby se záležitost odehrála bez jejich účasti. Nepochybně si uvědomovali, pokud by byl návrh přijat a jeho obsah realizován, že při personálním obsazení stolic nebo přednášek dělnického práva budou do jisté míry zvýhodněny ty aspirující osoby, které politicky stojí poblíž navrhovatele.

Nebylo ovšem pro ně myslitelné — tomu bránila stranická rivalita — aby jako zástupci nejsilnější socialistické strany, která se tak horlivě zastává dělnických zájmů „jen“ participovali svojí podporou na návrhu českých socialistů. Sociálně demokratickému poslaneckému klubu a zřejmě i stranickému vedení velmi záleželo na tom, aby na iniciativu bylo pohlíženo, jak ve stranických řadách, tak na veřejnosti, jako na pouze jejich návrh a vynaložily k dosažení tohoto cíle značné úsilí ve spleť síti parlamentního zákulisí.

Taktika pro jeho dosažení spočívala v následující kalkulaci. Návrh socialistické strany bude sice výborem posouzen, ale s největší pravděpodobností jeho zpráva nebude na pořad jednání v nejbližší době zařazena, protože daleko nejzávažnějším a zcela dominujícím bodem programu, který na sebe strhne veškerou pozornost v několika příštích schůzích sněmovny, se určitě stane vládní návrh zákona o změně finančního zákona z roku 1920 a dodatek ke státnímu rozpočtu a rozpočtu státních investic na rok 1921, protože rozpočtové otázky jsou tradiční příležitostí všech stran k osvětlení svého stanoviska vůči dosavadní politice vlády.³¹⁾ Tento závěr posílilo i usnesení sněmovny, stanovící rozpočtovému výboru, kterému byla vládní osnova 12. ledna 1922 přikázána, aby podal o ní zprávu do osmi dnů.³²⁾ Nyní už bylo takřka jisté, že zpráva rozpočtového výboru se dostane do sněmovny dříve, než zpráva

³¹⁾ Projednání návrhu provázela nervozita a napětí. Původní text návrhu, rozdaný ve sněmovně už 16. listopadu 1921, byl rozpočtovým výborem vrácen vládě k doplnění. Navíc se koaliční většina tehdejší Benešovy vlády zmenšila koncem listopadu 1921 o 12 hlasů slovenských ľudových poslanců v posl. sněmovně a o 4 hlasy v senátu. Srv.: Národní shromáždění republiky československé v prvním desetiletí, Praha 1928, s. 278 až 279.

³²⁾ Těsnopis, zpr. posl. sněm. 119/1922, s. 2052.

kulturního výboru o původním návrhu poslanců Laubeho, Bartoška, Pelikána a spol., pro jehož posouzení žádná kratší lhůta než obecně platná (třicetidenní) sněmovnou stanovena nebyla.

Během jednání v rozpočtovém výboru (12. 1. — 18. 1. 1922)³³⁾ se podařilo sociálním demokratům prosadit, aby byl výborem kladně posouzen a ke zprávě o vládních návrzích připojen i Němcův návrh. Ten se pak skutečně podle předpokladů „svezl“ s projednáváním výborové zprávy o vládním návrhu změny finančního zákona a dodatku rozpočtu, která byla okamžitě po rozdělení (19. 1. 1922) zařazena na program jednání³⁴⁾ a rozprava o ní trvala až do 25. ledna 1922, kdy nejdříve osnova a pak mezi rezolučními návrhy i Němcův návrh byly podrobeny hlasování.

Zpravodaj rozpočtového výboru, potom co doporučil rezoluci sněmovně ke schválení, zřejmě proto, že návrh sám byl poněkud lakonický, objasnil poslancům, že „... jest resoluci rozuměti tak, že vláda má učiniti iniciativu a požádati právnické fakulty universit, aby se vyslovily, pokud by bylo možno zavésti soubor přednášek, které by shrnovaly vše, co tou dobou bylo v zákonodárství vykonáno ve prospěch dělnictva a sociálních zařízení. Podle ústavní listiny mají právnické fakulty práva na svobodu učení a právo, ve svých přednáškách zavésti to, na čem se samy usnesou. Nemůžeme tedy uložití vládě, aby diktovala, že právnické fakulty musí takové přednášky či stolice zříditi. To není ani možné podle ústavní listiny...“³⁵⁾ Poté sněmovna rezoluční návrh schválila.³⁶⁾

Následujícího dne (?!) byla poslancům rozdána zpráva, vypracovaná kulturním výborem o návrhu českých socialistů — přesně v souladu s úslovím „pět minut po dvanácté“.³⁷⁾ Nelze se proto divit, že na program jednání nikdy zařazena nebyla. Jednu věc bylo sice možno dvakrát navrhnout, ale o tom, co sněmovna již jednou schválila, nebylo třeba podruhé hlasovat, byť by to byl návrh původní a prvotní.

Nijak to však neubírá zprávě kulturního výboru na zajímavosti a nelze ji přejít bez povšimnutí, už proto, že schválený sociálně demokratický návrh byl stručný a odůvodnění neobsahoval. Ze srovnání původního návrhu se zprávou kulturního výboru vyplývá, že se výbor ztotožnil pouze se základní myšlenkou navrhovatelů: totiž přednášet na právnických fakultách nějakým způsobem materií v návrhu zvanou „dělnické právo“. Zformoval svůj návrh rezoluce, která měla být předložena poslanecké sněmovně ke schválení takto:

³³⁾ Srov.: Tisk posl. sněm., I. vol. obd., č. 3165.

³⁴⁾ Těsnopis. zpr. posl. sněm. 122/1922, s. 2182.

³⁵⁾ Těsnopis. zpr. posl. sněm. 125/1922, s. 2505—2506.

³⁶⁾ Tamtéž. Takřka totožná rezoluce senátního rozpočtového výboru byla rovněž předložena k hlasování i v plénu senátu spolu s hlasováním o těchže vládních návrzích. Senát ji přijal 16. února 1922. Srv.: Tisk sen., I. vol. obd., č. 1240 a Těsnopis. zpr. sen. 106/1922, s. 1159.

³⁷⁾ Tisk posl. sněm., I. vol. obd., č. 3399.

„Ministerstvu školství a národní osvěty se ukládá, aby ihned zahájilo jednání s profesorskými sbory jednotlivých právnických fakult všech universit Československé republiky, jakým způsobem mohly by být s největším urychlením zavedeny na těchto fakultách přednášky o zákonodárství, jež týká se dělnictva, jeho ochrany a sociálně prospěšných zařízení jak z hlediska vnitřního, tak i mezinárodního.“³⁸⁾

V tomto rezolučním návrhu už nenacházíme nic o tom, že se „vláde ukládá, aby ... zřídila ... stolice dělnického práva“, zcela bez povšimnutí zůstalo zahrnutí výrobního a spotřebního družstevnictví do jejich rámce a přesné časové určení, kdy by měl být návrh realizován („počátkem zimního semestru 1922/23“) je ve výborové zprávě nahrazeno neurčitějším termínem „s největším urychlením“. Na druhý bod návrhu („aby toto dělnické právo učiněno bylo povinným předmětem studijním a zkušebním ...“) zpráva nereagovala vůbec.

Celkový tón zprávy je zdrženlivý. Výbor na rozdíl od navrhovatelů vzal v úvahu velmi složitou problematiku, která by se při zřizování samostatných stolic, jejich obsazování a při zařazení nového oboru mezi obligatorní učební a zkuškové předměty vyskytla.³⁹⁾ Plně si uvědomoval, že vláda ani MŠNO nemohou diktovat právnickým fakultám, čemu mají vyučovat.⁴⁰⁾ Návrh rezoluce výborem vypracovaný proto jen MŠNO „ukládá, aby ihned zahájilo jednání s profesorskými sbory ... jakým způsobem mohly by být ... zavedeny ... přednášky o zákonodárství, jež se týká dělnictva, jeho ochrany a sociálně prospěšných zařízení“.

A ještě v jednom bodě se návrh a zpráva podstatně liší. Ze slov navrhovatelů se sice nijak nepodává, kam v systematice právních odvětví dělnické právo řadí, s jakou disciplínou podle jejich mínění souvisí, ale nepochybně jej považují za právní odvětví svébytné a samostatné, alespoň do té míry, že už může být tradováno jako pedagogická disciplína. Výborová zpráva je však jiného názoru. Termínu „dělnické právo“ se vyhýbá, opisuje jej pojmy „obor dělnického zákonodárství“, a „zá-

³⁸⁾ Tamtéž. Srov. též: Těsnopis. zpr. posl. sněm. 127/1922, s. 2629.

³⁹⁾ Stolice — systemizované místo řádného nebo mimořádného profesora na fakultě — vznikala kreačním opatřením ministerstva. Tato praxe byla změněna po vydání platového zák. č. 103/1926 Sb. z. a n., který vyžadoval (§ 54, odst. 2), aby systemizaci profesorských míst na vysokých školách schvalovala vláda. Poprvé se tak stalo vládním usnesením z 15. července 1927. K obsazení stolic docházelo jmenováním profesora, které náleželo podle zák. č. 79/1919 Sb. z. a n. (§ 1) prezidentu republiky na návrh většiny profesorského sboru fakulty. Součástí jmenovacího dekretu byl i jmenovací obor. K problematice zřizování a obsazování stolic srov.: O. Placht, F. Havelka, Předpisy pro vysoké školy republiky Československé, Praha 1932, s. 348—350, 798, 1033, 1056—57, 1060—61. Samostatným právním problémem bylo zařazení oboru mezi obligatorní předměty studijní a zkušební. Vyhovět tomuto požadavku, znamenalo by provést novely ve studijních a zkušebních předpisech, rovněž tak i v rigorozním řádu, tedy v předpisech vesměs měněných nedlouho před tím. Číslo příslušných norem v poznámce 7).

⁴⁰⁾ Srov.: Ústav. zák. č. 121/1920 Sb. z. a n., § 118—119 a zák. č. 63/1873 ř. z., § 14 odst. 1 a 5.

konodárství, jež se týká dělnictva, jeho ochrany“. Navíc, a to je asi nejvýznamnější rozdíl, nechápe toto odvětví jako již utvořené, ale domnívá se, že teprve „jeví se naléhavá potřeba, aby dělnickému zákonodárství dostalo se konečně vědeckého a metodického podkladu i soustavného sjednocení a ucelení ... , aby takto z rozptýlených zákonů, týkajících se dělnictva, jeho ochrany a sociálně prospěšných zařízení, byla vytvořena (podtrhl V. K.) soustava dělnického práva domácího a mezinárodního“.⁴¹⁾

Pro úplnost nám zbývá ještě provést srovnání mezi původním iniciativním návrhem poslanců Laubeho, Bartoška, Pelikána a spol. a přijatým rezolučním návrhem poslance Němce a soudr. a položit proti sobě i jejich posouzení, které v prvním případě zpracoval kulturní výbor, v druhém pouze ústně přednesl v plénu sněmovny zpravodaj rozpočtového výboru.

Rozdíly mezi jejich zněním jsou z předchozích citací zřejmé. Poukázat lze jen na to, že se sociálně demokratický návrh, vynechav jednoznačně formulované představy o formě zařazení dělnického práva do výuky a mezi zkoušky na právnických fakultách, šel schůdnější cestou, která také přispěla k rychlosti jeho přijetí.

Obě odůvodnění, v podstatě obsahově téměř shodná, vymezila možnosti postupu, kterým poslanecká sněmovna mohla zavázat vládu, respektive MŠNO v dalším jednání o zavedení výuky navrhovaného oboru. Oba výbory souhlasně konstatovaly, že vláda nebo MŠNO nemají žádnou právní možnost, jak navrhovaný předmět do výuky zařadit; mohlo jim být pouze uloženo, aby vyzvaly profesorské sbory právnických fakult k posouzení námětu a případnému uvážení, jak by bylo možno dělnické právo do výuky začlenit. Konečné rozhodnutí o realizaci návrhu spočívalo tedy na profesorských sborech právnických fakult.

III.

Oba návrhy, především však návrh Laubeho, Bartoška, Pelikána a spol., vzbudily poměrně značnou pozornost v odborných kruzích a vyvolaly živou diskusi na stránkách časopisů i denního tisku. Byly posuzovány ve dvou směrech. Jednak z hlediska institucionální stránky věci: tedy zda zříditi pro obor dělnického práva samostatné stolice, nebo raději hledat jinou možnost, jak by mohl být zařazen do studijního programu, popřípadě zda vůbec se má stát jeho součástí; a jednak byl podrobován obsáhlému rozboru samotný pojem „dělnické prá-

⁴¹⁾ Tisk posl. sněm., I. vol. obd., č. 3399.

vo“, zkoumalo se vymezení jeho předmětu, rozebíraly vztahy k jiným právním disciplínám apod.⁴²⁾

Diskusi zahájil prof. Rudolf Dominik z brněnské právnické fakulty,⁴³⁾ který jako první z významných právnických osobností, k prvenství se ostatně plně hlásil,⁴⁴⁾ návrh vřele přijal a uskutečnění podporoval.⁴⁵⁾ Ztotožnil se téměř do všech detailů s návrhem. Vítal jej z hlediska praktického i důvodů vědeckých. Domníval se, že k právním poměrům dělnické třídy se nevěnuje v přednáškách na právnických fakultách náležitá pozornost, především proto, že právo živnostenské, pojišťovací, správa sociální, kde se tak z části děje, jsou součástí práva správního, v němž je, podle jeho názoru, obsaženo oborů tolik, že zvládnout je, je nad síly jednoho přednášejícího. Doporučil proto přednášky z práva správního rozdělit několika vyučujícím. Krokem k této specializaci by bylo, podle jeho mínění, zavedení přednášek o dělnickém právu a vytvoření samostatné stolice pro tento obor. Doporučoval v rámci těchto přednášek věnovat pozornost odpovídajícím institucím v zahraničí a zcela se postavil i za tu část návrhu, která se dotýkala výrobního a spotřebního družstevnictví. Podle představ prof. Dominika „z dosavadního správního práva vyloučily by se všechny obory, jež se zabývají právními poměry zaměstnanců, zejména dělnictva všech kategorií a spojily by se v obor jeden, právo dělnické“.⁴⁶⁾

Z bezvýhradné podpory návrhu profesorem Dominikem je možno vyčíst nejen odborný zájem, ale i stranický interes, který celou diskusi v podtextu provázel, což pochopil i autor článku „Dělnické právo“, skrývající se pod šifrou „—lk“,⁴⁷⁾ jenž jménem právníckého dorostu reago-

42) V našem pojednání sledujeme od počátku především pohled první. Diskuse, věnující se rozboru obsahově teoretické stránky návrhu se dotýkáme v míře jen nezbytně nutné, aniž bychom si všímali řady interesantních reflexí, které vyvolává. Nabízí se např. otázka, zda, a pokud ano, tak v jaké míře přispěly ohlasy reagující na tyto návrhy k ustálení pojmu „pracovní právo“ v tehdejší odborné literatuře. Na tomto místě jen připomínáme, že pojem „dělnické právo“ byl samozřejmě znám a používán už před podáním návrhu. Srov.: J. Souček, Mezinárodní ochrana práce, Sociální revue, I, 1919, 3—4, s. 1n. Vyskytuje se častěji v titulech řady prací první poloviny dvacátých let. Např.: E. Štern, Základy československého dělnického práva, Praha 1923; F. Polák, Dělnické právo sovětského Ruska, Praha 1925. Počátkem třicátých let už termín nacházíme zřídka. Např. jedna z posledních prací: E. Polák, Dělnické právo československé, Praha 1931. Srov. její recenzi: Časopis pro právní a státní vědu, XV, 1932, s. 63—66. Rovněž srov.: Slovník veřejného práva, Brno 1934, sv. III., heslo „pracovní právo“, zvl. s. 423—427.

43) Prof. Dominik byl svojí stranickou příslušností sociální demokrat. Nelze proto považovat za pouhou náhodu, že ve svém prvním vystoupení v diskusi hovořil jen o návrhu sociálně demokratického poslance Němce a soudr., přičemž bez rozpaků citoval celé pasáže z návrhu českých socialistů.

44) „... byl (jsem) prvý z vysokoškolských učitelů práv, který od počátku tuto myšlenku fedroval a už prakticky prováděl v mezích své veniae legendi...“, Všehrd, IV, 1923, s. 153.

45) Stráž socialismu — deník československé sociálně demokratické strany dělnické na Moravě, III, čís. 37 z 12. února 1922.

46) Tamtéž.

47) Všehrd; III, 1922, s. 100—103.

val na Dominikovy názory. Upozornil, mimo jiné, i na řadu závažných teoretických problémů, které plynou z pojmu „dělnické právo“.⁴⁸⁾ Oprávněně si položil otázku: „Které kategorie námezdních pracovníků obsahuje pojem dělník, aby jejich právní poměry spadaly v obor nového čtení?“⁴⁹⁾ V souvislosti s tím pak poukázal na to, „že omezení předmětu na čtení o právním postavení dělníků, zaměstnaných při ryzí práci produktivní vyloučilo by ze systematického zkoumání... právní poměr celé řady kategorií zaměstnaných, aniž by bylo možno tuto okolnost spravedlivě posoudit“.⁵⁰⁾ Avšak i tento autor se celkově vyjádřil k návrhu se zřejmou sympatií. Domníval se, v souhlasu s Dominikem, že se jeho uskutečněním přispěje k specializaci správního práva a navíc ocenil, že díky jemu daleko více mladých právníků bude podrobně vyškolen v oboru, jehož znalost jim pomůže při řešení aktuálních sociálních problémů.

Některé pochybnosti uvedeného článku donutily prof. Dominika, aby se k věci vyjádřil ještě jednou a soustředil se zejména na vysvětlení pojmu a předmětu nového oboru.⁵¹⁾ Píše: „Dělnické právo“... má býti výkladem právních předpisů, které upravují právní poměry „dělníků“, „pracovníků“, „pracujícího lidu“ a contrario „vlastníků výrobních prostředků“, „vlastníků kapitálu“.

Z výrazů navrhovatelí volených plyne, že název „dělnické právo“ není myšlen jako souhrn norem, které se týkají dělníků ve vlastním běžném slova smyslu, nýbrž že je míněn širě, jako souhrn norem upravujících právní poměry soukromých námezdních zaměstnanců v jejich vztazích pracovních.

Podle stylizace i tendence návrhu jde navrhovatelům... „o zavedení soustavných přednášek z oboru tak zvaného práva pracovního, sociální ochrany soukromých zaměstnanců, čili sociální ochrany práce.“⁵²⁾

Dominik opustil tedy termín „právo dělnické“ a přiklonil se ve své analýze k pojmům „právo pracovní“ nebo „sociální ochrana práce“, do nichž

48) Píše o tom: „Zavedení nové disciplíny, která by se mohla zvatí právem dělnickým, roznítla by se jistě v našich politických poměrech rovnost stavů ostatních, tím více, že zřízení stolic dělnického práva fedrují politické strany určitého zabarvení... Na příklad náš politicky organizovaný venkov, jehož sebevědomí válkou zmohutnělo přes míru, jistě vystoupil by s požadavkem čtení práva selského, či jaký název by mohl kdo vymyslet pro podobnou novou stolicí právnických fakult... Bylo-li by pak takovéto přeskupení právních disciplín za dnešního stavu věci výhodným, účelným a zdravým, vymyká se z možnosti objektivního posouzení.“ Všehrd, III, 1922, s. 101.

49) Tamtéž.

50) Všehrd, III, 1922, s. 102.

51) Všehrd, IV, 1923, s. 153—155. Ve svém druhém článku napravil i „opominutí“ návrhu poslanců Laubeho, Bartoška, Pelikána a spol. a připsal jej tentokrát původním navrhovatelům.

52) Všehrd, IV, 1923, s. 154.

zahrnul ty právní normy, které byly dosud roztříštěny v řadě zákonů, avšak mezi kterými je, podle autora, souvislost vnitřní, spočívající v „...zákonitě ochraně těch, kdož námezdně v cizích službách pracují“.⁵³⁾ Pro tuto vnitřní souvislost zasluhují předpisy o sociální ochraně práce soustavného zpracování a výkladu, protože jinak „...uniká vnitřní souvislost mezi jednotlivými instituty, ... a nedoceňuje se pravý význam jejich obsahu“.⁵⁴⁾

Na rozdíl od svého prvního diskusního příspěvku se Dominik už nezmíňoval o nutnosti zřízovat samostatné stolice, naopak doporučil jen zavedení přednášek o pracovním právu (sociální ochraně práce) a to tak, „...že se zařadí mezi přednášky, které podle § 7 nařízení bývalého ministerstva kultu a vyučování ze dne 24. prosince 1893 čís. 204 ř. z. vedle povinných kolegií mají se konati, aniž bude zapotřebí změnit studijní řád“.⁵⁵⁾

K návrhu poslanců Laubeho, Bartoška, Pelikána a spol. se vyjádřil i nepodepsaný autor⁵⁶⁾ v časopise *Obzor národohospodářský*,⁵⁷⁾ který se domníval, že „návrh tento má zdravé jádro“.⁵⁸⁾ Doporučoval však zahrnout „přednášky o sociálním zákonodárství tuzemském i zahraničním a mezinárodním“⁵⁹⁾ jen mezi přednášky doporučené, aniž by bylo třeba zvláštní stolice a tím méně jejich zařazení mezi předměty státovědeckých zkoušek.

Třetím podporujícím hlasem z řad tehdejších významných odborníků je vyjádření dr. Emanuela Chalupného,⁶⁰⁾ který zdůraznil sociální význam návrhu a položil ho do souvislosti s rostoucím zájmem o sociální problematiku, jak se projevil v poválečném zákonodárství. „Rozvoj sociálního zákonodárství poválečného nutí k nové ventilaci této otázky. I když odečteme všechny zákony, jež pouze přechodně upravují poválečné poměry, zbývá tak rozsáhlá látka dělnického práva, že nezbytně stává se nutným, aby věnovány jí byly zvláštní přednášky, i aby jmenování byli pro ni profesori specialisté...“⁶¹⁾ I tento autor se postavil za zřízení samostatných stolic.

Není jistě náhodou, že čtyři zde citované názory, z nichž tři patří významným soudobým odborníkům, se k návrhu vyjádřily vesměs kladně. Rozhodující slovo však náleželo profesorským sborům právnických fa-

⁵³⁾ Tamtéž.

⁵⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁵⁾ *Všehrd*, IV, 1923, s. 155.

⁵⁶⁾ Jde takřka s jistotou o profesora pražské právní fakulty Josefa Grubera, protože článek je téměř doslovnou citací části vyjádření profesorského sboru této fakulty, které koncipoval právě prof. Gruber. O vyjádření profesorského sboru více v části IV.

⁵⁷⁾ *Obzor národohospodářský*, XXVIII, 1922, s. 88—89.

⁵⁸⁾ Tamtéž, s. 88.

⁵⁹⁾ Tamtéž, s. 88.

⁶⁰⁾ *Otázky sociální a vysoké školy*, *Sociální revue*, III, 1922, s. 113—115.

⁶¹⁾ Tamtéž, s. 115.

kult, jejichž názory MŠNO, respektující částečnou univerzitní autonomii muselo brát v úvahu, stejně jako jejich povinnost dbát o úplnost vyučování v oboru věd svěřených fakultě.⁶²⁾

Soustředme se na pražskou právní fakultu, jejíž stanovisko mělo jistě největší váhu a sledujme osud návrhu na její půdě.

IV.

MŠNO oficiálně informovalo profesorský sbor pražské právní fakulty o návrhu českých socialistů⁶³⁾ se značnou pohotovostí. Doporučilo „...námět tento k nejbedlivějšímu blahovlnnému uvážení...“ a žádalo jen „...brzké vyjádření, popřípadě podání vhodných návrhů...“⁶⁴⁾.

Tehdejší děkan pražské fakulty Vilém Funk pověřil profesora národního hospodářství Josefa Grubera vypracováním návrhu o této věci, který by byl předložen profesorskému sboru k posouzení a ke schválení. Prof. Gruber, protože nechtěl nést odpovědnost sám, považoval za nezbytnou určitou spoluúčast několika dalších členů sboru při zpracovávání návrhu. Za těchto okolností bylo možno předpokládat, že další postup záležitosti se zpomalí.⁶⁵⁾

Přesto se návrh vypracovaný prof. Gruberem a konzultovaný ostatními členy komise stal předmětem jednání sboru již 7. března, kdy byl jednomyslně schválen jako oficiální odpověď fakulty na ministerský výnos.⁶⁶⁾

„Zpráva“ profesorského sboru je všestranným a do značné hloubky jdoucím rozbořem parlamentního návrhu. Nejdříve objasňuje, že i v rámci dosavadní výuky se podávají výklady o „dělnickém právu“ v dostatečném rozsahu. Uváděla: „Nebyla by správnou domněnka, že by

⁶²⁾ K právní povaze univerzity a fakulty srov.: Nález Nejvyššího správního soudu z 24. října 1922, č. 15 040/22, *Boh. A.* 1596 a § 14, odst. 1 zák. č. 63/1873 ř. z.

⁶³⁾ Sněmovnou schválený rezoluční návrh posl. Němce a soudr. zůstal během celé korespondence mezi MŠNO a profesorským sborem pražské právní fakulty v cause „dělnické právo“ nepovšimnout. Ministerstvo tedy postupovalo při vyřizování záležitosti na základě nezávazného (1) návrhu českých socialistů.

⁶⁴⁾ Výnos MŠNO čj. 8521/22 z 19. ledna 1922, *Archiv Univerzity Karlovy (AUK)*, fond právníká fakulta (f. PF), spis FP 357/1921/22, list 1. K výnosu byl připojen i opis návrhu.

⁶⁵⁾ Prof. Gruber navrhl, aby k vypracování návrhu pro profesorský sbor byla zvolena komise ve složení: prof. Horáček, prof. Hoetzel, prof. Mildschuh, prof. Gruber. Svolána měla být děkanem. Tento návrh byl hlasováním sboru 16. února 1922 schválen. Komise se sešla 20. února 1922 a za předsednictví děkana fakulty přijala návrh vypracovaný prof. Gruberem, který byl za necelé tři týdny předložen i ve schůzi celého sboru. Srov.: *AUK*, f. PF, spis FP 357/1921/22, list 4.

⁶⁶⁾ Zpráva profesorského sboru ze 7. března 1922, *AUK*, f. PF, spis FP 357/1921/22, list 5—7. Zpráva se úmyslně nedotkla té části návrhu, kde se hovoří o výrobním a spotřebním družstevnictví, protože profesorský sbor odmítl návrh na zřízení stolic družstevnictví již dříve. Srov.: *Akademie Revue socialistická*, XXV, 1921, s. 40 n. a *Protokol o schůzi sboru profesorského ze 7. března 1922*, *AUK*, f. PF, spis 489/1921/22, bod VIII.

se již nyní o „dělnickém právu“ na právnických fakultách nepřednášelo a z něho nezkoušelo.⁶⁷⁾ Argumentovalo se tím, že se tak děje především v přednáškách o národohospodářské a sociální politice, obchodním právu a právu správním. V tomto rozsahu je látka v nich přednášená předmětem státovědecké státní zkoušky i politického rigorosa. Mimo to, jak se píše ve vyjádření sboru dále, „... vykládá a zkouší (se) o právních předpisech dělníků významným způsobem se dotýkajících (podtrhl sbor PF) ... v právu občanském ..., v právu procesním ..., a též všechny tyto věci jsou povinným předmětem státní zkoušky i rigorosa judiciálního“.⁶⁸⁾

Členové sboru tak usilovně dokazovali, zřejmě i proto, aby jim nebyl vytýkán nezáměr o sociální otázky, že „dělnické právo nebo vůbec sociální zákonodárství není a nebylo tedy právnickým fakultám naším v novější době nikdy cizím, jakmile vůbec bylo součástí právního řádu a hospodářskosociální politiky státu“.⁶⁹⁾

V další části zpráva rozebírala, s nádechem určité protektorské nadřazenosti, představu navrhovatelů o předmětu dělnického práva. Odmítla, a to zcela rozhodně, jejich formulaci (jak ji sbor pochopil z textu návrhu), že předmětem dělnického práva jsou veškeré společenské vztahy regulované právem, jejichž subjektem je na jedné straně dělník, chápaný navíc velmi úzce, a na druhé straně právního vztahu vlastník kapitálu. Sbor naopak dokazoval, „... že sjednocení veškeré právní látky, které se význačným způsobem týká dělníků, nechť již jde o výklad platného práva, nechť výklady právně politické je nemožností. Otázky sem spadající náleží do vědních oborů tak rozmanitých, že není nikoho, kdo by veškeru tuto látku mohl vědeckým způsobem ovládnouti. K představě zvláštního oboru „dělnického práva“ svádějí některé nedobře pochopené analogie, resp. mýlivé názvosloví“.⁷⁰⁾

Navíc, a to byl další důvod, proč profesorský sbor odmítl koncepci dělnického práva, jak ji vyrozuměl z parlamentního návrhu „... až na některé speciální normy, vztahují se veškeré zákonné předpisy pod běžný pojem „dělnického práva“ spadající ... na všelike pracovníky námezdné, tak že práva výlučně pro dělníky ... vlastně téměř není, a existuje tedy vlastně jen *právo pracovní*, (podtrhl sbor PF) — jakožto souhrnné pojmenování pro přerůzné soukromé — i veřejnoprávní normy námezdných zaměstnanců se týkající“.⁷¹⁾

Když se profesorský sbor takto s návrhem vypořádal, čímž vlastně dal

67) Zpráva prof. sboru ze 7. března 1922, AUK, f. PF, spis FP 357/1921/22, list 5—7.

68) Tamtéž.

69) Tamtéž.

70) Tamtéž. Závěr věty měl na mysli živnostenské právo.

71) Tamtéž. V celé diskusi šlo vlastně o to, zda předmětem děl. práva jsou společenské pracovní vztahy regulované právem všech námezdních pracujících, nebo jen

najevo, že odmítá zřízení samostatných stolic dělnického práva, ač se tak výslovně v jeho zprávě nikde neuvádělo, vyjádřil domněnku, že navrhovatelům šlo vlastně o něco zcela jiného, totiž o zřízení „stolice pro sociální politiku“ (na jiném místě „stolice sociální politiky a správy“) a v tomto smyslu návrh vítal, „... jakožto podnět ke zdokonalení studia státovědeckého na universitách“.⁷²⁾ Zároveň však vyjádřil obavu, že pro obsazení takových stolic chybí zatím dostatek kvalifikovaných odborníků a proto jejich zřízení „... bylo by předčasné a mohlo by vésti k ukvapenému jich obsazování na úkor celé generace posluchačstva“.⁷³⁾ Navrhl proto, aby prozatím, než budou vytvořeny nezbytné osobní předpoklady pro zřízení samostatné stolice bylo „... zabezpečeno konání přednášek o sociální politice, a to tři hodiny týdně v semestru zimním, jednak o sociálním právu správním (podtrhl sbor PF), tři hodiny týdně v semestru letním, silami na universitě již působícími“.⁷⁴⁾

Naproti tomu jednoznačně profesorský sbor nedoporučoval, aniž by uvažoval o alternativním řešení, aby dělnické právo nebo jím navrhovaná sociální politika a sociální právo správní „... byly učiněny snad samostatným povinným předmětem studijním a zkušebním při státních zkouškách a rigorech ... Při zkouškách státních i rigorech pak běře se již nyní ... zřetel k těmto věcem dostatečný, zařazení jich pak jako samostatného předmětu zkušebního při státních zkouškách státovědeckých i rigorech politických pokládá profesorský sbor při značné přetížnosti obou těchto zkoušek za naprosto vyloučeno“.⁷⁵⁾

Shrneme-li dobrozdání profesorského sboru pražské právnické fakulty, shledáváme, že se díval na předložený poslanecký návrh se značnou zdrženlivostí. Jejím zdrojem nebyla patrně jen neujasněná teoretická východiska návrhu, ale i ochránářský postoj, jak jej intuitivně vycitujeme mezi řádky, který tehdy sbor zásadně zaujímal, ve snaze hájit univerzitní a fakultní autonomii oproti zásahům zvenčí, a to i v jiných věcech, tím spíše pak v záležitostech vyučovacích. Na druhé straně nemohla

dělníků pracujících fyzicky, nebo i jiné, či snad veškeré společenské vztahy upravené právem, jejichž subjektem je fyzicky pracující dělník. Sbor, který druhou možnost považoval za nereálnou, dospěl ve své analýze vlastně k závěru, že existují zvláštní společenské pracovní vztahy, jež právo upravuje u všech námezdně pracujících. Pro tyto normy použil název „právo pracovní“. Důvod, proč ovšem nepovažoval takto vymezené právní odvětví za samostatný vědecký nebo alespoň pedagogický obor, je třeba spatřovat v tehdejší klasifikaci norem na veřejnoprávní a soukromoprávní. Spojení norem obojího druhu bylo tehdejší teorii spíše překážkou pro pochopení jejich vnitřního sepětí, než argumentem pro existenci samostatného právního vědního odvětví i pedagogického oboru, jak obojí rozpoznala až socialistická právní věda. Další důvody, proč se nevytvořilo jednotné pracovní právo v období burž. ČSR E. Novotná, Vznik a vývoj socialistického pracovního práva v ČSSR, in: Vznik a vývoj socialistického práva, II, Praha 1979, s. 89—102, zvl. s. 89.

72) Zpráva prof. sboru ze 7. března 1922, AUK, f. PF, spis PF 357/1921/22, list. 5—7.

73) Tamtéž.

74) Tamtéž.

75) Tamtéž.

právníká fakulta přejít návrh zcela bez povšimnutí. Přizpůsobila si jej proto do jisté míry „k obrazu svému“, což vyjadřovalo navenek konstruktivní postoj k věci a případná realizace jejího námětu zajišťovala některým příslušníkům jejího profesorského sboru zdroj příjmů z poskytovaných remunerací.

Zpráva právnické fakulty, odeslaná MŠNO byla na dlouhou dobu posledním aktem, vycházejícím z parlamentní aktivity českých socialistů.

Po více než půldruhém roce, když už se zdálo, že věc byla odložena ad acta, MŠNO znovu vyzvalo profesorský sbor, aby „předložil mu co nejdříve konkrétní návrhy, jimiž by bylo na tamní fakultě zabezpečeno konání přednášek o dělnickém, resp. pracovním právu“.⁷⁶⁾ Ministerstvo, za nějž podepsal výnos ministr Bechyně, žádalo předložení podrobných návrhů co nejdříve, „aby s těmito přednáškami mohlo být započato pokud možno ještě v zimním semestru 1923—1924“.⁷⁷⁾

Vypracováním návrhu pro profesorský sbor byl opětovně pověřen prof. Gruber. Zkoncipoval, tentokrát sám, návrh, který zcela vycházel z intencí původní zprávy pro MŠNO ze 7. března 1922 a plénum sboru jej 24. října 1923 jednomyslně schválilo. Úvodem v něm bylo konstatováno, že sbor trvá „... v plném rozsahu na svém zásadním stanovisku vůči zřízení stolice tzn. dělnického práva“ a proto činí návrhy jen „... ohledně pravidelného konání přednášek o sociální politice a sociální správě čsl. republiky“.⁷⁸⁾ V takto vymezeném rámci navrhoval, aby byl pověřen „... konáním přednášek o sociální politice, 3 hod. týdně, řádný profesor politické ekonomie dr. Josef Gruber, konáním přednášek o sociálním právu správním, 3 hod. týdně, řádný profesor práva správního dr. Jiří Hoetzel“.⁷⁹⁾ Přednášky o sociální politice měly být vždy v zimním semestru, výklady o sociálním právu správním v semestru letním.

Učitelé právnické fakulty se však rázně postavili proti požadavku ministerstva, aby ještě v zimním semestru škol. roku 1923—1924 byly přednášky zahájeny. „Nemožné a nežádoucí“ to bylo podle mínění profesorského sboru proto, že „... semestr zimní již značně pokročil a pokročí ještě více, než budou shora uvedené návrhy... ministerstvem schváleny“ a pak navíc konání přednášek „... o látce zčásti zcela nové, zčásti silně zvětšené...“ vyžaduje si na přednášejících určitý čas na přípravu.⁸⁰⁾ Sbor navrhoval, aby se v studijním roce 1923/24, pokud MŠNO

⁷⁶⁾ Výnos MŠNO č. j. 95/403/23—IV ze dne 4. října 1923, AUK, f. PF, spis FP 70/1923/24, list 1. Srov.: Všehrad, V, 1923, s. 47—48.

⁷⁷⁾ Tamtéž.

⁷⁸⁾ Zpráva profesorského sboru právnické fakulty z 24. října 1923, AUK, f. PF, spis FP 70/1923/24, list 2 a 3. Srov.: Protokol o schůzi profesorského sboru ze dne 24. října 1923, AUK, f. PF, spis FP 129/1923/24, bod III.

⁷⁹⁾ Tamtéž.

⁸⁰⁾ Tamtéž.

návrh schválí, konaly obě přednášky v letním semestru, ve škol. roce 1924/25 by pak nastoupil pořad původně sborem navrhovaný.

Součástí tohoto vyjádření byl i návrh na výši remunerace, poskytované za konání těchto přednášek oběma vyučujícími. Sbor navrhl částku „alespoň 5—6 tisíc korun za semestr, splatných vždy na jeho konci“.⁸¹⁾ Právě ale finanční stránka věci byla oním háčkem, pro který se vyřízení návrhu, právnickou fakultou již tak značně omezeného, opět odsunulo na neurčito. Proč? V odpovědi na zprávu fakulty z 24. října 1923 MŠNO sice schválilo všechny její návrhy, včetně osob pověřenými přednáškami, ale stanovisko ministerstva ohledně odměňování přednášejících bylo dosti nejasné. Ve výnosu se o tom píše: „O remuneraci za konání těchto přednášek rozhodne MŠNO až k tamnímu návrhu (rozuměj návrhu PF), který podán budiž vždy na konci každého semestru, současně se zprávou o tom, že dotyčné přednášky v tom kterém semestru skutečně byly konány“.⁸²⁾

Do jisté míry se nelze divit, že tato vágní odpověď ministerstva vzbudila v pedagogickém sboru nevoli a vyvolala nesouhlas profesorů Grubera a Hoetzela. Její tón je tím spíše překvapující, když vezmeme v úvahu, že MŠNO, na čele se sociálně-demokratickým ministrem, zprvu tak jednoznačně trvající na co nejrychlejším vyřízení svého druhého výnosu, si nyní dost dobře neuvědomovalo, jak takováto odpověď může zavdat příčinu k další reakci fakulty.

A skutečně. Řetěz utvořený z ministerských výnosů a fakultních zpráv nezůstal dlouho přetržen. Profesoři Gruber a Hoetzel vypracovali další obsáhlou zprávu, kterou sbor kolegiálně 7. března 1924 schválil.⁸³⁾ Z počátku v ní bylo sice vyjádřeno uspokojení nad tím, že MŠNO se ztotožnilo „... jak po stránce historickoteoretické, tak po stránce dogmatickoprávní“⁸⁴⁾ s rozbořením návrhu poslanců Laubeho, Bartoška, Pelikána a spol., který fakulta provedla, ale převážná část zprávy se točila právě okolo remunerací.

Profesorský sbor důsledně trval na tom, aby jeho návrhu na výši odměny z 24. října 1923 bylo v plném rozsahu vyhověno. Nešlo ovšem jen o výši částky, ale i dobu a způsob její splatnosti. Sbor totiž nesouhlasil s postupem navrhovaným ministerstvem, který se odchyloval od desetiletí na univerzitě trvajících zvyklostí při honorování přednášek, jejichž konání mělo být pravidelně zabezpečeno. Profesoři se podívovali především tomu, že má být o výši remunerace rozhodnuto až na podkladě

⁸¹⁾ Tamtéž.

⁸²⁾ Výnos MŠNO č. j. 135 561/23—IV z 3. prosince 1923, AUK, f. PF, spis FP 70/1923/24, list 4.

⁸³⁾ Zpráva profesorského sboru ze 7. března 1924, AUK, f. PF, spis FP 70/1923/24, list 5.

⁸⁴⁾ Tamtéž.

návrhu, podaného na konci každého semestru děkanstvím spolu se zprávou, zda přednášky byly konány. Podle jejich názoru by to „... znamenalo nejen zpoždění remunerace... podle zkušeností o 4—6 měsíců, nýbrž také, že by výše těchto remunerací, jsouc předem naprosto neurčitá, mohla od semestru k semestru kolísati, nebo býti činěna závislou na momentech... , na které přednášející nemá vlivu...“⁸⁵⁾

Postupně nabýváme čím dále tím více dojmu, že realizace parlamentního návrhu a vědecká stránka fakultou navrhovaných přednášek, které z něho vycházely, zůstávaly poněkud stranou v tomto „boji“ o výši remunerace. A proto do značné míry paradoxně působí slova, použitá ve zprávě profesorského sboru ze 7. března 1923, kde se praví, že „... překotné zavádění přednášek by nebylo v zájmu ani vážnosti universitního studia ani vážnosti předmětu o nějž se zde jedná“.⁸⁶⁾

Zdá se, že ve sporu o několik tisíc korun se na veškerou vážnost jak univerzitního studia tak vážnost předmětu trochu pozapomnělo, to na straně jedné, a horlivost o co nejrychlejší zavedení přednášek, na straně druhé, příliš rychle vyprchala. V důsledku trvání této polemiky nebylo tedy s konáním přednášek započato ani v letním semestru roku 1924.

MŠNO otálelo s konečným rozhodnutím⁸⁷⁾ téměř dalšího půl roku. Jeho obsah byl nakonec, což bylo možno očekávat, kompromisní. Každému z přednášejících byla povolena remunerace ve výši 3 tisíce Kčs za semestr a výnos zmocňoval zemskou správu politickou, aby poukazovala tuto částku k výplatě na konci každého semestru, jakmile obdrží od děkanství zprávu, že přednášky byly konány. Na vysvětlenou byl přidán dovětek: „Na povolení vyšší, než-li obvyklé semunerace za konání přednášek o právu dělnickém nelze prozatím z důvodů rozpočtových pomýšleti“.⁸⁸⁾ Profesorský sbor právnické fakulty toto rozhodnutí přijal, tentokrát již zcela bez námitek. Zdálo se proto, že konání přednášek, tak dlouho odkládaných, nestojí v zimním semestru školního roku 1924/25 konečně nic v cestě.⁸⁹⁾

Jestliže dosud uskutečnění přednášek bránil těžkopádný postup ústředí školské administrativy a především nevyřešený problém finanční úhrady za jejich konání, pak na jaře roku 1925 byl jejich další osud ohrožen vyšší mocí. Prof. Gruber na základě jehož teoretického rozboru byly obě přednášky fakultou navrženy, a který byl zároveň i přednášejícím v kursu

o sociální politice, 3. května 1925 zemřel. Tato událost vrátila předchozí dlouhé snažení takřka o rok a půl nazpět.

Profesorský sbor se k celé záležitosti znovu vrátil až v prosinci roku 1925. Jejím opětovným prozkoumáním byl z rozhodnutí tehdejšího děkana fakulty prof. Antonína Hobzy pověřen prof. Josef Drachovský, který se nejdříve, ale neúspěšně, pokusil získat pro převzetí přednášek po zesnulém prof. Gruberovi prof. Cyrila Horáčka a později prof. Vilibalda Mildschuha, jež byl sice ochoten přednášky o sociální politice za stejných podmínek konat, avšak až od zimního semestru studijního roku 1926/1927.⁹⁰⁾

Pedagogický sbor pak usnesením z 18. ledna 1926⁹¹⁾ navrhl MŠNO, aby pověřilo prof. Mildschuha konáním těchto přednášek, což se skutečně krátce poté stalo.⁹²⁾

A tak výsledkem pětiletého snažení, překonávající celou řadu menších i větších překážek, obtíží i nepochopení, bylo v zimním semestru škol. roku 1926/27 ohlášení přednášky „Sociální politika a právo správní“ prof. Mildschuha a v letním semestru roku 1927 přednášky prof. Hoetzela „Pracovní právo (správněprávní část): sociální pojištění“.⁹³⁾

Prof. Hoetzel také v dalších letech přednášel v letním semestru pravidelně, i když od školního roku 1933/34 jen v rozsahu 2 hodin týdně. Naposledy ohlásil svou přednášku na letní semestr škol. roku 1937/38. Naproti tomu prof. Mildschuh přednášel toto téma jen do zimního semestru škol. roku 1928/29. Následujícího roku „Sociální politiku a právo správní“ už neohlásil, stejně jako v roce 1931/32. V letech 1930/31 a naposledy 1932/33 oznámil pouze konání přednášky „Sociální politika“. Počínaje zimním semestrem škol. roku 1933/34 nebyla přednáška do programu výuky právnické fakulty už ani v pozměněné podobě zařazena a to ani jiným pedagogem.⁹⁴⁾

Podmínkou získání ucelenější představy o právním postavení pracujících a jejich pracovněprávních vztazích, když už tehdejší teorie nedospěla ke koncepci jednotného vědeckého nebo alespoň pedagogického oboru, bylo právě paralelní konání obou přednášek. Nedodržení schématu ještě více ubralo na významu konečné realizace i efektivnosti beztak již okleštěného projektu, na jehož začátku byl parlamentní návrh — tisk poslanecké sněmovny č. 3267.

⁸⁵⁾ Tamtéž.

⁸⁶⁾ Tamtéž.

⁸⁷⁾ Výnos MŠNO č. j. 21 614—IV—24 z 27. června 1924, AUK, f. PF, spis FP 70/1923/24, list 6.

⁸⁸⁾ Tamtéž.

⁸⁹⁾ V zimním semestru školního roku 1924/25 však prof. Gruber tuto přednášku nekonal, taktéž prof. Hoetzel neoznámil její konání na letní semestr r. 1925, Srov.: Seznam přednášek, které se budou konati na Universitě Karlově v zimním běhu 1924/25, s. 9—10 a v letním běhu 1924, s. 9.

⁹⁰⁾ AUK, f. PF, spis FP 198/1925—26, list 1.

⁹¹⁾ Zpráva profesorského sboru z 18. ledna 1926, AUK, f. PF, spis FP 198/1925—26, list 1.

⁹²⁾ Výnos MŠNO č. j. 8 928/IV/1926 z 9. února 1926, AUK, f. PF, spis FP 198/1925—26, list 3. Výnos zemské správy politické č. 70.617ai-1926, 11 A 1596/1-25, z 21. února 1926, AUK, f. PF, spis FP 198/1925—26, list 6.

⁹³⁾ Seznam přednášek... v zimním běhu 1926—27, s. 10, v letním běhu 1927, s. 9.

⁹⁴⁾ Srov.: Seznamy přednášek... v letním běhu 1927 — v zimním běhu 1939—40.

„Pracovní právo“ jako samostatný vyučovací a zkušební obor bylo do výuky na právnické fakultě UK zařazeno v rámci poúnorové přestavby studia od počátku zimního semestru škol. roku 1949/50. To už je však v dějinách oboru i v dějinách právnického studia nová kapitola.

VLADIMÍR KINDL

Ein Versuch das sg. Arbeiterrecht in den Lehrplan der Juristenfakultät der Karls-Universität einzugliedern

ZUSAMMENFASSUNG

Der Inhalt und die Form des juristischen Studiums wurden nach der Gründung der Tschechoslowakischen Republik (28. 10. 1918) zum Gegenstand vielseitiger Diskussionen, die bis in die 2. Hälfte der dreissiger Jahre andauerten. Einen der Reformvorschläge, der 1921 aus dem Abgeordnetenklub der Tschsl. nationalsozialistischen Partei hervorging und welchem auch die Abgeordneten der Sozialdemokratie zustimmten, bildete der Vorschlag, ein sg. Arbeiterrecht in die obligaten Studien— und Prüfungsfächer einzugliedern und einen selbständigen Lehrstuhl für dieses Fach zu bilden.

Ohne Rücksicht darauf, dass der Antrag aus den reformistischen Profil beider Parteien hervorging und sein Ziel die Befriedigung der eigenen proletarischen Mitgliedschaft war, hätte die Realisation des Antrages ganz den bisherigen Unterricht der arbeitsrechtlichen Vorschriften an den Juristenfakultäten geändert. Trotzdem die Vorstellungen der Antragsteller über das neue **Lehrfach** nicht ganz klar waren, bleibt ohne jeden Zweifel, dass es einen bisher pädagogisch zersplitterten Stoff summiert und den Studenten einen sozialpolitisch wichtigen Normenkreis, in seiner Gesamtheit dargelegt hätte. In der verlaufenen Diskussion wurde der Antrag durchwegs in den Fachkreisen, sowie unter den Studenten mit Sympathien angenommen.

Der Antrag ging durch die Parlamentausschüsse und wurde in einer etwas veränderten Form von beiden Kammern des Parlaments verabschiedet. Die Regierung, resp. das Ministerium für Schulwesen und Volksaufklärung, sollte die Einführung des neuen Faches, mit den Professorenkollegien der Juristenfakultäten besprechen. Die Professoren der Prager Juristenfakultät nahmen zum Vorschlag einen skeptischen Standpunkt ein, verteidigten das existierende Unterrichtssystem und sprachen die Ansicht aus, dass die Antragsteller viel mehr die Errichtung eines Lehrstuhls für Sozialpolitik erreichen wollten, was aber in Hinsicht auf den Mangel an qualifizierten Kräften nicht realisiert werden konnte. Das Prager Professorenkolleg blieb nur bei der Empfehlung, fakultative Vorlesungen über die Sozialpolitik [Wintersemester] und über soziales Verwaltungsrecht [Sommersemester] abzuhalten. Die Verwirklichung dieses Beschlusses des Professorenkollegs, obwohl er wenigstens einem Teil der Studenten ermöglicht hätte, eine komplexe Übersicht der Theorie und des Inhaltes der wichtigsten arbeitsrechtlichen Vorschriften zu gewinnen, zog sich aber hinaus. Erst im Schuljahr 1926/27 wurde die Sozialpolitik (Prof. Mildschuh) und das Sozialverwaltungsrecht (Prof. Hoetzel) in das Vorlesungsverzeichnis einbegriffen. Sie wurden aber nur vier Studienjahre lang abgehalten. Ab 1931 liess Prof. Mildschuh seinen Kurs nicht mehr.

Der Unterricht der arbeitsrechtlichen Vorschriften, blieb bis zur Schliessung der tschechischen Hochschulen (1939) zerstreut und das einheitliche Arbeitsrecht wurde erst 1949 in den Unterricht eingeführt.

RECENZE

CESTY POZNATKŮ A CESTY POZNÁVAJÍCÍCH V 19. STOLETÍ

Wegenetz Europäischen Geistes. Wissenschaftszentren und geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel— und Südosteuropa vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg. Ed. Richard Georg Plaschka und Karlheinz Mack. Wien, Verlag für Geschichte und Politik 1983, 498 s.

V roce 1978 se setkali vědci ze třinácti evropských zemí ve Vídni na konferenci věnované stykům a spolupráci evropských národů na poli vědecké práce a vysokoškolského studia v 19. století, kterou v rámci programu UNESCO a při spoluúčasti mezinárodních i rakouských vědeckých institucí uspořádal rakouský Ústav pro východní a jihovýchodní Evropu. Jeho ředitel a vědecký tajemník, kteří zorganizovali toto setkání, pak také vydali sborník 36 vědeckých statí, jejichž autoři se konference zúčastnili a o problematice svých příspěvků na ní hovořili.

Již úvodní stať *Plaschkova* naznačuje šíři poznatků, s nimiž se ve sborníku setkáváme. Jedno však zůstává společné všem příspěvkům — ve středu jejich zájmu jsou univerzity jako hlavní střediska vědecké práce, vzdělávání i šíření kultury v 19. století v dané části světa, která v řadě příspěvků se neomezila na v titulu uvedené země střední a východní Evropy.

V příspěvcích *J. Livescu* a *N. C. Fotina* se dovídáme o vzniku univerzit v Rumunsku vcelku a o právnických studiích na nich zvláště. Univerzity v Jassích a v Bukurešti vznikly v letech 1860 a 1864. Jejich předchůdkyně, školy vysokoškolského typu zvané akademie, existovaly v obou městech již bezmála dvě staletí, ale až v druhém desetiletí 19. století přešly od řečtiny k rumunštině jako jazyku výuky. Složitá situace na rozhraní několika jazykových oblastí trvala i nadále. Mezi oběma knížectvími byly i v padesátých letech rozdíly nejen v tom, jaké klasické jazyky se vyučovaly v gymnáziích, ale i v orientaci podle modelu univerzity. Zatímco Valašsko bylo od počátku orientováno na francouzskou oblast, převažovala v Moldavsku nejprve orientace na německý model univerzity. Avšak studenti z obou knížectví a potom částí rumunského státu dávali při svých studiích v cizině vždy přednost Francii, zatímco sedmihradské Rumuny nejvíce lákala vídeňská univerzita. Na tehdejší vývoj rumunské právní vědy silně zapůsobila zahraniční studia právních teoretiků i praktiků v románských zemích, zejména pak v Paříži. Také absolventi německých univerzit našli významné uplatnění v politickém a kulturním životě země, kde v roce 1905 ze 120 předních soudců 50 získalo své akademické tituly v cizině.

Jen šest stránek obnáší příspěvek *G. Stourzhe* věnovaný univerzitě v Černovicích, ale dovíme se z něho více, než z velikého oslavného spisu z roku 1975. Stourzh ukazuje, jak se na ni v německých nacionalistických kruzích hledělo jako na „pevnost ně-

mecké kultury“ srovnatelnou se svou západní družkou, německou univerzitou štrasburskou; jak umožňovala první, většinou krátkodobé uplatnění docentům i jakou úlohu sehrála pro své židovské studenty, jichž bylo na prahu první světové války již 36 procent z celkového počtu.

O knižní produkci univerzitní tiskárny v Budě až do roku 1848 informuje příspěvek A. Tarnate, který si všímá i její činnosti do roku 1777, kdy sídlila v Trnavě. I když 83 procent knih v trnavském období bylo vydáno latinsky, nelze ani její slovenskou produkci — 228 knih, tj. 4,7 procent celkového počtu vydaných knih — pokládat za zanedbatelnou. Vztah univerzity v Budapešti k rakouské a německé kulturní oblasti v 19. století objasnil A. Mádl. Úvodem se opět zmiňuje o univerzitě trnavské a klade důraz na převážně magnátský původ jejích studentů. Úplné poněmčení budapeštské univerzity v době josefínské vyvolávalo v období narůstajícího nacionalismu pochopitelně opozici, která požadovala výuku v maďarštině. Ta se v roce 1842 prosadila na fakultě právnické a již v březnu 1848 se maďarština stala vyučovacím jazykem celé univerzity. Opětná germanizace univerzity, kterou prosadil Lev Thun po porážce maďarské revoluce, přivedla do Budapešti i některé významné učence, Mádl zvláště poukazuje na působení Jana N. Čermáka. Trvalé pomaďarštění školy po rakousko-maďarském vyrovnání z r. 1867 je nejvíce spjato se jmény ministra Józsefa Eötvöse a jeho syna Loranda, profesora matematiky, jehož jméno univerzita dnes nese.

Společenská funkce univerzit v systému vzdělávání vyvolala na sklonku 18. století sice neveřejnou, ale důležitou a zásadní diskusi mezi Josefem II. a jeho rádci Sonnenfelsem a van Swietenem na jedné a profesorem přirozeného práva Martinim podporovaným Kounicem na druhé straně, již se zabývá ve svém příspěvku G. Klengenstei-nová. Zatímco první z nich prosazovali prakticistní zaměření přípravy státních úřed-níků na vysokých školách, jehož výsledky by byly kontrolovány státními zkouškami — Klengensteinová je přirovnává k merkantilistům — měl Martini, který silně působil na Leopolda II., značné pochopení pro pěstování věd na univerzitách a schopnost profeso-rů řídit školy tak, aby co nejlépe sloužily pokroku vědy. Na závěr příspěvku autorka poukazuje na, doposud málo prozkoumanou kulturní úlohu 66 filozofických a teologic-kých učilišť většinou v menších městech mocnářství, která působila v předbřeznové době a nemála ovlivnila rozličná národní hnutí. O srovnání poměrů v různých zemích moc-nářství v posledním půlstoletí jeho existence se pokusil G. Otruba v příspěvku věnovaném nacionální a jazykové otázce na vysokých a středních školách. Užitečné a bohatě statisticky doložené zkoumání přináší mnohé údaje, nad nimiž se historikové českého školství museli zamyslet — např. fakt, že v roce 1890 byl počet českých studentů ka-tolického bohosloví v Předlitavsku 799 osob a byl větší než počet studentů německých a pětinašobně vyšší než počet bohoslovců polských, avšak v roce 1910 již poklesl na 435 (z toho 252 na Moravě), zůstal o čtvrtinu za počtem německých bohoslovců a byl jen o třetinu větší než počet bohoslovců polských. Ačkoliv statistické rozboru Otrubovy přinášejí mnoho podnětů, nelze k nim nevyslovit několik připomínek. Zřejmý omyl je údaj, že počet slovenských studentů řeckokatolického bohosloví v roce 1892 byl se 106 vyšší než počet Slováků studujících bohosloví římskokatolické (102). I když v textu autor právem upozorňuje, že podíl Slováků a Němců mezi studenty v uherské polo-vině monarchie „nelze označit za uspokojivý“ a jejich školství „prodělalo katastro-fální úpadek“, stírají tabulky, které nerozlišují obě poloviny monarchie a Čechy a Slo-váky uvádějí společně, rozdíl mezi poměrně příznivým podílem Čechů mezi studenty a krajně nepříznivou situací Slováků.

Skupinu článků věnovaných české tematice zahajuje Václav Vaněček¹⁾ informací

o tom, co ke kulturním stykům Prahy s jihovýchodní Evropou lze nalézt v pražských archívech a které problémy byly již osvětleny ve vědecké literatuře. Na pozadí svých známých prací o rozvoji školství sleduje M. I. Kuzmin vytváření předpokladů k rozdělení obou pražských vysokých škol. Na jedné straně vidí v růstu všeobecné gramotnosti Čechů v první polovině 19. století a v růstu počtu českých gymnázií od šedesátých let vzdělanostní podklad pro vznik českých vysokých škol, na druhé straně zdůrazňuje, že každý pokrok v rozvoji české školské soustavy, a tedy také vznik českých vysokých škol, byl výsledkem politického zápasu který mohl být úspěš-ný až od šedesátých let za podmínek jisté demokratizace politického systému vůbec a školství zvláště. Kuzmin zdůrazňuje fakt, že na počátku 20. století byla jedna z šesti českých vysokých škol byla univerzita. Právě snahám o nápravu této situace a zápa-su o zřízení druhé české univerzity na Moravě věnoval svůj příspěvek F. Hejl.

Ze tří polských příspěvků nejširší problematiku osvětlil J. Buszko, který si všímá jak zániku polských univerzit vilenské a varšavské po povstání 1830/31, tak i krátkodobé existence „Szkoly Główniej“ ve Varšavě v letech 1862—69, jejíž učitelé i stu-denti představovali koncepci pozitivní, organické práce pro rozvoj polské vědy a kul-tury. Po jejím zániku pak se přesouvá těžiště polského vědeckého života do obou uni-verzit haličských, krátce předtím popoštěných, které v posledním předválečném de-setiletí vychovaly i mnoho studentů z ostatních polských území. Důkladný přehled jak zahraničních studií polských techniků tak i osudů polského technického školství podává St. Brzozowski. Význam soukromých i oficiálních, veřejných a tajných vě-deckých společností ve všech třech záborech pro rozvoj polské vědy a zvláště vzdě-lanosti osvětlil W. Bieńkowski, který velkou pozornost věnoval působení varšavské „létající univerzity“.

Teritoriální hranice vymezené pořadatelem konference překročily příspěvky E. Don-nera, věnované významu „Gymnasia academica“ v Mitavě, které mělo na sklonku 18. století vysokoškolskou úroveň, pro vzdělanost Pobaltí, A. E. Cohena, všímající si úrov-ně výuky na holandských univerzitách mezi léty 1780—1848 a zdůrazňující, že nej-lepší byla za nadvlády Francouzů a francouzštiny v letech 1795—1815, a A. M. Luyen-dijkové—Elshoutové o vědeckém rozmachu nizozemských vysokých škol v letech 1850—1875 vůbec a přírodních a medicínských věd na univerzitě v Leidenu zvláště.

Vzájemné vztahy rakouské slavistiky a rozvoje národních kultur jižních Slovanů ob-jasnil S. Hafner, přičemž největší pozornost věnoval dílu Miklošičovu. Zdůrazňuje jeho liberalistické smýšlení a uvádí také jeho vystoupení v panské sněmovně k otáz-ce dělení pražské univerzity roku 1882, které vychází z rakouského stanoviska a zá-roveň dává najevo sympatie k českému kulturnímu snažení, vyslovuje však pochybnosti proto, že čeština nemá doposud vybudovanou vědeckou terminologii, a také proto, že vědecký život se i jinde rozvíjí vlastně jen ve třech či čtyřech řečech.

G. Grimm uvádí data o studiih Balkánců na mnichovské univerzitě v 19. století, přičemž si nejvíce všímá nejpočetnější skupiny mezi nimi, a to Řeků. Více než polovina z nich studovala lékařství. Problematiku zahraničních studií řeckých studentů v prvé polovině 19. století objasnil Z. N. Tzirpanles. V cizině se tehdy i později vzdělávala podstatná část příští řecké inteligence, přičemž pro rok 1892 uvádí, ač s jistou skepsí, počet Řeků studujících v Evropě číslem 13 500. Další z příspěvků věnovaných řecké pro-blematice podává přehled řeckého školství od časů Homérových až po naše dny. Jeho autorem je T. T. Triantafyllu. Zvláště důležitou otázkou je skutečnost, že k dnešní živé řečtině přešlo řecké školství důsledně až v druhé polovině sedmdesátých let 20. sto-letí; teprve od roku 1976 se žáci seznamují s klasickými texty v novořeckém překladu.

Místo Štýrského Hradce jako města studií Slovinců, Srbů a Chorvatů v letech 1867—1914 na základě rozboru údajů v katalozích objasnil H. Heppner, zatímco slovin-ským studentům ve Vídni věnoval svůj příspěvek H. Haselsteiner. Všímá si nejen jejich počtu a sociálního původu — polovina z nich pocházela z rodin, kde otec pra-

1) Český text tohoto článku byl uveřejněn v HUCP 19/2, 1979, s. 7—11.

lokálnímu“ charakteru práce. Druhým faktem, který výrazně ovlivňuje univerzitní dějepisectví, jsou podle autorova názoru výročí a s nimi spojená odborná a populární literatura, věnovaná jednotlivým jubilejním školám. Jejich úroveň je, jak Hammerstein ukazuje, v mnoha případech problematická. Svým zaměřením je dělí (platí to obecně o celé literatuře k dějinám vzdělanosti) na tři základní části: dějiny správy a institucí, sociální dějiny a dějiny vědy. Aby dokumentoval výchozí tezi o omezeném užítku jubilejních publikací, komentuje a glosuje (bohužel přespříliš stručně) jednotlivá díla z posledních zhruba šesti, sedmi let. Vysoce jsou hodnoceny giessenské a erfurtské práce, zatímco oba syntetizující pohledy na dějiny vysokých škol z NDR a NSR jsou odmítnuty. S výhradami, i když v zásadě pozitivně, jsou oceněny a dávány za vzor výkony francouzského dějepisectví, zvláště odchovanců školy Annales. Vedle děl souhrnných a jubilejních sborníků jsou dále zaznamenány bibliografie, edice a monografie. Tady je na místě povědět, že titul článku bez časového a místního vymezení slibuje více než přináší. Navíc je Hammersteinův přehled založen pouze na výběru nejdůležitější literatury k tématu. Bibliografii by bylo možno doplnit několika významnými položkami jako je např. mezinárodní bibliografie k dějinám univerzit,¹⁾ v oddíle o matrikách schází kupř. edice kolínských matrik,²⁾ seznam rintelských studentů³⁾ (mimořádně jsou zaznamenány v předchozích číslech HZ 236, 1983, str. 260—261), soupis severobrabantského studentstva,⁴⁾ chybí dále údaje o většině východo-německých prací,⁵⁾ o produkci autorovi jazykově těžko dostupné, i když pojednává o středoevropských univerzitách, působících na území bývalé říše, už vůbec nemluvě.⁶⁾

Na základě podaného přehledu Hammerstein uzavírá, že přes pokroky, kterých bylo dosaženo zvláště na poli sociálních dějin, bude nutné se vymanit z rámce jubilejních, příležitostných publikací o jedné univerzitě, věnovat se každodenní práci a rozšířit záběr o dějiny vědních disciplín, o další časové horizonty a o komparativní zřetel. Ostatně to vše jsou cesty, které již bádání nastoupilo v jednotlivých článcích, jež Hammerstein do svého přehledu nezahrnul, čímž ovšem zkrátil výhlediska a závěry své úvahy. Při hodnocení prací o sociálních aspektech vzdělání narazil na slabé místo tohoto studia, spočívající v disproporcii výzkumu. Hammerstein má na mysli (str. 612), že díky kvantifikačním a statistickým metodám víme již hodně o frekvenci studentů, o jejich sociální struktuře a mobilitě, o jejich předuniverzitní a někdy i pouniverzitní kariéře, ale zatím jen velmi málo o univerzitním učitelstvu a samotné výuce. Dodal bych, že rovněž schází určení pretensí jednotlivých sociálních vrstev k univerzitnímu studiu (především v období do roku 1500) a zjištění skutečného důvodu obliby univerzitního studia vůbec. Správné je naopak autorovo zjištění, že chybí důkladnější zpracování vědních oborů, i když nelze opominout masu

1) The History of European Universities. Work in Progress and Publications 1—4. Ed. by J. M. Fletcher (and J. G. Deahl), Birmingham 1978—1981.

2) Die Matrikel der Universität Köln 4—7. 1559—1797. Vorbereitet von H. Keussen und Ph. Nottebock, bearbeitet von U. Nyassi, M. Wikes, M. Groten und M. Huiskes, Düsseldorf 1981.

3) G. Schormann, Rinteln Studentent des 17. und 18. Jahrhunderts. Rinteln 1981.

4) H. Bots — I. Matthey — M. Meyer, Noordbrabantse Studenten 1550—1750. Tilburg 1979.

5) Za zaznamenání určitě stojí celé publikační řady typu Beiträge zur Universitätsgeschichte der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg nebo Beiträge zur Geschichte der Universität Erfurt či poslední práce E. Schnitzler(ové), Beiträge zur Geschichte der Universität Rostock im 15. Jahrhundert. Leipzig 1979.

6) Přestože i z těchto oblastí by bylo možno registrovat jazykově dostupné publikace jako např. L'histoire des universités. Problèmes et méthodes. In: *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego DLXVII*, Warszawa — Kraków 1980 nebo J. Tráčka, *Repertorium biographicum Universitatis Pragensis praehussiticae 1348—1409*. Praha 1981.

dosavadní literatury, zabývající se jednotlivými profesory, jejich učitelskou a vědeckou činností. Zde je více než jinde zřejmé, že dějiny vědy nelze dělat alespoň bez minimální spolupráce historika a vědního specialisty, nejlépe asi v týmové spolupráci.

Nechci nijak popírat Hammersteinův názor, že užitečnější je vždy systematický výzkum ani nechci hájit příležitostné tisky, ale byly by vůbec pro vydavatele takové práce atraktivní, nebýt jubilejních příležitostí? A tady jsme u jádra věci. Důvodem disproporcí, nevyváženosti a kolísající kvality bádání o dějinách vzdělanosti nejsou jubilea a okasionální sborníky, které mi jsou spíše důsledkem než příčinou nesystematické a nekoncepční práce. A sem by se mělo soustředit úsilí, aby nás jubilea nezastihla nepřipravené, a aby se poznání dějin vzdělanosti dostalo na takovou úroveň, kterou si svým významem zaslouží.

Michal Svatoš

STUDIUM VÝCHODOEVROPSKÝCH DĚJIN VE VÍDNI 1893—1948

Walter Leitsch — Manfred Stoy, *Das Seminar für osteuropäische Geschichte der Universität Wien 1907—1948*. Wien—Köln—Graz, H. Böhlau 1983, 304 s.

Dějiny vědeckého ústavu nebývají zpravidla příliš zajímavou četbou. U knihy dvou vídeňských historiků je tomu jinak. Se zájmem tu bude asi každý čtenář sledovat osudy vědeckého ústavu, jeho přednostů i pracovníků ve čtyřech převratných desetiletích dvacátého století. Na čtivosti knihy má jistě hlavní podíl dramatičnost doby, o níž pojednává, i skutečnost, že ústav, v centru jehož zájmu byla oblast, která byla dějištěm řady světodějných proměn, nemohl zůstat stranou politiky, i když si to první vídeňský profesor východoevropských dějin a první ředitel tohoto ústavu Konstantin Jireček přál.

Avšak na knize zaujme odborníka nejen námět, ale i pozoruhodná pramenná základna. Autoři využili totiž vedle pramenného materiálu instucionální povahy, tj. spisového materiálu semináře samého a nadřazených institucí, také soukromé pozůstalosti, které poskytly nečekané bohatství údajů jak ke každodenní práci pedagogické, tak zejména k problematice obsazování kateder — jak k tomu, jak se dělají dějiny, tak i k tomu, jak se dělají dějepisci.

Úvodní část knihy je věnována pochopitelně Konstantinu Jirečkovi, prvnímu představiteli zkoumaného oboru. Přesně a důkladně je zde vyličena jeho pedagogická práce, především péče, kterou věnoval perspektivním studentům, z nichž se k němu nejvíce hlásili jeho srbští žáci. Přehledná tabulka, která shrnuje údaje o všech, kdož si zapsali jeho přednášky, ukazuje, že měl ve Vídni vpravdě všeslovanskou historickou školu. Stručněji je osvětlena jeho činnost vědecká v této době a snad až příliš stručně je zmíněna jeho činnost vědeckopopularizační. Za zmínku by tu stála jeho četná hesla pro Ottův slovník naučný, dokončená v době jeho vídeňského působení, a také popularizační články o albánské problematice z posledních let jeho života. Leitsch, který je hlavním autorem této knihy, osvětluje i problematiku vztahu Jirečka a Jagiče (zde by vedle Jagičových pamětí mohla leccos dokreslit i jeho v Záhřebě uložená pozůstalost) i Jirečkova pozdního sňatku. Díky této knize máme konečně na základě Jirečkovy v Sofii uložené pozůstalosti osvětlena vídeňská léta jeho života.

Cítíme-li z kapitola o Jirečkovi především úctu k velikému učenci, je obraz jeho mladšího spolupracovníka a nástupce Hanse Uebersbergera vykreslen tónem polemickým a spravedlivě kritickým. Také zde pomohl soukromý pramen, Uebersbergerova korespondence jeho dobrodinci knížeti Franzi Liechtensteinovi, k tomu, aby byl osvětlen jak charakter pisatelův tak i mechanismus obsazování univerzitních stolic. Nicméně iniciativní, byť i ne vždy plně zodpovědný Uebersberger měl dost energie a odvahy k tomu, aby sehnal tři cenné knihovny — liberálního publicisty a historika Bilbasova,

nacionalistické šlechtické polské rodiny Jodko a socialistického emigranta Buchgolce — a založil tak hmotnou základnu semináře východoevropských dějin, jehož ředitelem se stal zprvu nepříliš nadšený Jireček. Podrobné vyličení osudů pracoviště, které i od svého sluhu vyžadovalo znalost 4 slovanských jazyků, zaplňuje centrální kapitoly knihy, pozornost se však poté obrací k Uebersbergerovi a jeho trikům, jimiž s využitím Jirečkovy ústupnosti dosáhl již v roce 1915 ordinariátu. Po dobu dalších dvou desetiletí reprezentoval vídeňské východoevropské dějiny, nicméně ani jeho činnost vědecká — jediná hodnotná kniha — ani pedagogická neudělala na jeho pozdějšího nástupce a historiografa ústavu velký dojem, a to právem. Svou pozornost soustředil spíše na otázky politicky relevantní. Spolu se svým pomocníkem Aloisem Hajkem se vyskytoval u Kramářova a Klofáčova procesu, kde jeho druh, kroměřížský rodák, byl tlumočnickem. (Žádný Masarykův proces ve Vídni nebyl, v té věci je údaj na s. 147 mylný). V meziválečném období a znovu pak v letech druhé světové války soustředil svou pozornost na jediný problém — dokázat, že Srbsku a za ním stojícímu Rusku třeba připsati vinu na první světové válce. Když v roce 1958 pak vyšla jeho kniha „Österreich zwischen Rußland und Serbien“, byla právem přijata jako pohrobek éry již dávno minulé. Ovšem v této éře se Uebersberger výrazně angažoval, jako čelný nacističtí opustil pak v roce 1934 Vídeň, aby přešel nepřijemností a přijal profesuru ve Vratislavi a skončil pak na první univerzitě Třetí říše.

Jednání o jeho nástupci je popsáno velmi podrobně — nejvhodnějším uchazečem se mnohým zdál být Josef Pfitzner, člověk v mnohém podobný Uebersbergerovi. Jeho nadměrné sebevědomí, podložené ovšem bohatší literární činností, je tu dobře doloženo na základě soukromé korespondence. Námitky proti jeho charakteru, vznesené při jednáních jmenovací komise Bauerem a Trubeckým rozhodly možná o tom, že byl navržen ex aequo s královeckým profesorem Winklerem, kterému pak byla dána přednost a Pfitznerovi zůstala profesura na pražské německé univerzitě, která byla uvolněna Steinherzovým (nikoliv Sternbergovým, jak na s. 243) pensionováním. Winkler byl v létě 1938 předčasně penzionován na základě nařízení o obnově rakouského úřadnictva. Stručně je osvětleno válečné mezidobí, kdy vedení semináře se ocitlo v rukou autora populární knihy o bulharských dějinách a svědomitého bibliotékaře Aloise Hajka a nastíněna cesta k novému obsazení místa profesora východních dějin, jímž se v roce 1948 stal Heinrich Felix Schmid, jemuž byla dána přednost před Eduardem Wintrem. Zde by bylo dobře, aby byla respektována zásada „audiatur et altera pars“, přihlédnout k pamětem Winterovým, ty však zřejmě vyšly až v době, kdy recenzovaná kniha byla již v tisku.

Seminář je živý organismus, proto čtenáře potěší, že zde najde i ocenění práce její dlouhodobé uklízečky a strážkyně, paní Ernstové, že autor citlivě zvažuje nerovnou životní dráhu Hajkovu, že se doví mnohé o osudu knihovny i jednotlivých knih. Studenti, o nichž bylo tak důkladně pojednáno v kapitolách věnovaných éře Jirečkově, se však jakoby vytratili z kapitol následujících, ač počet disertantů, kteří odevzdali práce z východoevropských dějin v letech meziválečné Rakouské republiky nebyl malý (145 osob), jak to ukazuje přiložený seznam.

Jan Havránek

REFERÁTY A ZPRÁVY

Časopisy k dějinám vysokých škol (*Histoire de l'éducation, History of Higher Education Annual, Batavia Academica*)

Rozmach prací nad dějinami vysokoškolského vzdělávání byl v posledních letech v řadě zemí podnětem ke vzniku časopisů, které jsou buď věnovány výhradně dějinám vysokých škol anebo, jak je tomu v případě časopisu francouzského, jim věnují značnou pozornost v rámci dějin školství. Nejstarší ze sledovaných časopisů je *Histoire de l'éducation*, publié par le Service d'Éducation de l' I.N.R.P., Paris, č. 1—20, 1978—83. Od počátku svého vycházení sledoval tento časopis problematiku pedagogické práce v celé říši, jak také vyplývá ze zaměření vědeckého ústavu řízeného *Guy Caplatem*, který jej vydává. Ročně vycházejí tři čísla, z nichž jedno je označeno jako dvojčíslo a obsahuje bibliografii literatury k dějinám školství vydávané ve Francii. I ostatní čísla přinášejí bohatou informativní část, např. v čísle 2—3 z dubna 1979 je uveřejněn soupis 237 jmen badatelů, zabývajících se dějinami školství s jejich adresami, s údaji o problematice, kterou se zabývají a s tituly závažnějších prací. V 10. čísle z dubna 1981 je pak tento seznam obohacen o dalších 135 jmen. Zatímco články se jen zřídka týkají problematiky vysokého školství a zabývají se otázkami, jako jsou dějiny učebnic, školní tělesné výchovy, architektura školních budov v 19. století, dějiny panenky apod.,

jsou zprávy o archívních fondech (v č. 1 a 17) a publikacích, obsahujících informace k biografii učitelů a profesorů (č. 17) cennou pomocí i pro ty, kdož se zabývají dějinami vysokých škol. Nejvíce však tu pomáhá, a to i zahraničním badatelům, bohatá a kriticky hodnotící část recenzní a referativní, která neomezuje svou pozornost pouze na školství francouzské a ve většině čísel převyšuje rozsahem část článkovou. Do vídáme se tu o průvodci po prosopografii francouzských elit v 16.—20. století (č. 10) právě tak jako o práci *S. Guenéové* o dějinách francouzských protestantských vysokých škol (č. 17). Nejvýznamnějším přínosem pro dějiny univerzit je tu ovšem Bibliografie prací k dějinám francouzských univerzit obsažená ve 14. čísle tohoto časopisu.

History of Higher Education Annual, edited by Department of Higher Education of the Faculty of Educational Studies of the State University of New York at Buffalo. Buffalo N. Y., č. 1—2, 1981—1982. I když první dva ročníky amerického časopisu věnovaného dějinám vysokých škol obsahují pouze články, jsou to v řadě případů články, které se polemicky vypořádávají s názory vyslovovanými ve starších a zejména novějších knižních monografiích, které pojednávají o dějinách amerických vysokých škol. Tak článek *D. Spiveyho* o americké technické škole v Libérii ve třicátých letech našeho století polemizuje s legendou o kulturní misií konkrétním

vyobrazení konfliktů bílých šéfů této školy s jejími černými studenty a nakonec i s liberijskou vládou, článek *D. Pottse* v 1. čísle časopisu zase konkrétním rozbohem postupně přestavby amerických univerzit během 19. století a poměrně plynulého procesu růstu jejich posluchačů polemizuje s převládajícími názory o stagnaci těchto škol před občanskou válkou a prudkém růstu po jejím skončení. Z ostatního obsahu zaujme evropského čtenáře zasvěcený článek — vlastně výtah z větší monografie — *J. Herbst* o tom, kdo vydržoval americké vysoké školy do roku 1820 — kde stát, kde církve, kde soukromníci — a které protestantské denominace na které škole rozhodovaly. Zbývající články mají dosti různorodé náměty — osudy ženské odborářské letní školy v letech 1921—33 se zaujetím popisuje *R. Hellerová* a o počátcích americké orientalistiky, hebraistiky a asyrologii do roku 1910 referují *P. Ritterband* a *H. Wechsler*. *R. J. Wolff* dokazuje v článku věnovaném italským univerzitám za fašistické vlády, že vliv fašistů byl poměrně slabý a vliv katolických studentských organizací velmi významný. Nelze se však ubránit dojmu, že uvedených dat o organizační příslušnosti italských studentů by ukázalo jiný, ba přímo protichůdný obraz.

Druhý ročník je až na článek o hnutí za mentální hygienu v USA v letech 1920—1940 tematicky poměrně sevřený — všechny články se věnují problematice profesionalizace činnosti vysokoškolských profesorů a úsilí amerických vysokých škol v druhé polovině 19. století o dosažení vsutku vědecké univerzitní úrovně. Pro srovnání jsou zkoumány i poměry na britských a poněkud i evropských univerzitách. První článek *A. Engela* si všímá, jak v Oxfordu na počátku 19. století převážně vyučovali domní, kteří právě ukončili svá studia a teprve se ucházeli o své definitivní životní zařazení v církevní službě; tehdy také 45 % oxfordských studentů pocházelo z pastorských rodin. Na sklonku století,

kdy již škola měla svou přitažlivost i pro děti podnikatelů, prestiž profesora výrazně stoupla. Náboženskou denominací roztržičnost a nízkou úroveň kolejí na americkém středozápadě v polovině století přesvědčivě ilustruje článek *J. Findlaye*. Nad důsledky tohoto vývoje, který vedl k faktu, že „v roce 1901 bylo v USA 647 kolejí a (většinou takzvaných) univerzit“ se zamýšlí *D. S. Webster*, který vyvozuje, že důsledkem byly žebříčky, hodnotící význam škol podle počtu prominentních absolventů — věc v Evropě neznámá a při malém počtu univerzit a standartizovaných zkušebních požadavcích i nepotřebná. Myslím, že i výrazný rozdíl mezi převážně státním školstvím evropským na jedné a dominantně soukromým charakterem amerických univerzit na druhé straně tu sehrál nemalou úlohu. Článek *S. Slaughterové* a *E. T. Silvy* si pak na základě prosopografického rozboru údajů o členstvu společenskovečdních organizací v USA v 2. polovině 19. století všímá toho, jak se mezi nimi postupně prosazovala specializace vyjádřená akademickými tituly a profesorskými místy.

Batavia Academica. Bulletin van de Nederlandse Werkgroep Universiteitsgeschiedenis. I, 1983 (dubbele aflevering), Amsterdam-Maarssen, APA-Holland University Press 1983. Nový časopis, specializovaný na dějiny univerzit a vyššího školství, začal vycházet v Nizozemí. Kruh redaktorů se rekrutuje z osvědčených odborníků z univerzit v Nimvėgách, Leidenu, Rotterdamu a Amsterdamu. Vydavatelé se hlásí k modernímu pojetí univerzitních dějin se sociálněhistorickým kladem problémů, ke kvantitativním metodám výzkumu, ke studiu sociokulturních a mentálních aspektů, k propojení dějin školství s ekonomickou problematikou. Nové periodikum má především úlohu informačního bulletinu, jenž bude podávat zprávy o novinkách v oboru a uveřejňovat i kratší studie.

První číslo obsahuje studii *Hildy de Ridder-Symoensově* „Akademická peregrina-

nace v Evropě [13.—18. stol.] v přehledu“. Autorka v ní shrnuje výsledky svých dosavadních výzkumů (srv. souhrnnou recenzi prací *Ridder-Symoensově* v příštím čísle HUCP). *Hans Bots* a *Willem Frijhoff* podávají zde svůj referát z konference o akademické peregrinaci, která se v květnu 1983 konala v Krakově (srv. referát o konferenci v tomto čísle HUCP, s. 97—100).

Zvláště velká pozornost je v Batavii věnována zprávám o připravovaných kongresech a symposiích k dějinám školství a dále pak nejnovějším publikacím se zvláštní pozorností k edičním řadám nizozemského univerzitního nakladatelství. Ukazuje se, že nový časopis bude vítanou pomůckou nejen nizozemským badatelům.

Jan Havránek — Zdeněk Hojda

Stanislav Sousedík, Valerian Magni (1586—1661). Kapitola z kulturních dějin Čech 17. století. Praha, Vyšehrad 1983, 189 s.

Stanislav Sousedík, který je jedním z mála našich znalců barokní filozofie, dal čtenářům do rukou knihu, jež alespoň zčásti zároveň vyplňuje prázdnotu vzniklou malým zájmem českých historiků posledních let o důkladné poznání pobělohorského vývoje. Sousedíkovo dílo dokazuje, že nelze jednoznačně hovořit o jakémisi kulturním vakuu v Čechách v první polovině 17. století (vzniklém po odchodu předních myslitelů do emigrace), ale že zde byly osobnosti, které si plně zaslouží naší pozornosti. To platí nejenom o Valeriánovi Magnim, ale např. i o Karamuelovi z Lobkovic, jemuž se Sousedík věnoval už dříve,¹⁾ či R. Arriagovi — nejpřednějšimu pražskému duchovnímu protihráči Valeriánovu, jehož stručnou monografii autor připravil do tisku.

Úvodem své knížky S. Sousedík vel-

¹⁾ S. Sousedík, Jan Caramuel, opat emauzský (1606—1682), HUCP 9/2 (1968), s. 115—138.

mi krátce nastínil intelektuální ovzduší katolické Evropy na počátku 17. stol. a pak vylíčil Magniho životní osudy od narození přes počátky působení v kapucinském řádě, pobyt vídeňský, pražský i polský, bohatou činnost diplomatickou i filozofickou až ke smutnému konci, kdy Valerián umírá v nepřízni papežské kurie. Autor se přitom opírá vesměs o stávající literaturu a Magniho řádový životopis, uložený v pražském Památníku národního písemnictví. Předkládá nám tak přehledně pestré vylíčení života velkého kapucína, který byl naplněn bohatou činností na poli rekatolizace i jednáními v politických otázkách evropského dosahu. Jen mezi řádky vyčteme, že Valeriánova vitalita byla místy až upřílišněná a že ještě předtím, než upadl v úplnou nemilost kurie, býval napomínán pro přehnanou útočnost vůči druhům z řad katolické církve (hlavně jezuitům), s jejichž názory se neshodoval.

Své místo věnuje Sousedík kapucínově účasti v programu české protireformace. Stručně a výstižně sumarizuje jeho ideje tzv. mírného rekatolizačního postupu, které koncipoval jako rádce arcibiskupa Arnošta Harracha a všímá si i Valeriánových zásahů do sporu o pražskou univerzitu. Zde se věnuje především první fázi kontroverzí z let 1621—1623 a rozebírá odlišná stanoviska ve věci univerzitního vzdělání v polemikách mezi jezuitou, dominikány a františkány.²⁾

V dalším textu Sousedík pozorně popisuje Magniho pobyt na polském dvoře krále Vladislava a jeho postoje k záležitostem uniatů, dotýká se vztahů J. A. Komenského k Valeriánovi i jeho spisům (dosud u nás asi nejvíce připomínaným) a přibližuje také vyvrcholení kapucínových vleklých celoživotních pří s jezuitským řádem. Odpor k jezuitům přivedl Magniho nakonec blízko i k Blaise Pascalovi, ač se jinak s jan-

²⁾ S. Sousedík, Některé projevy anti-jesuitismu v pobělohorském období a jejich společenské pozadí, *Studia Comeniana et historica VII* (1977), s. 21—29.

senistickými názory neztotožňoval. Na pravou míru uvádí otázky Valeriánových pokusů s vakuem a nespravedlivé osouzení z plagiátorství Torricelliho.

Větší část Sousedíkovy knihy pak náleží výkladu podstaty Valeriánovy filozofie. Autor vysvětluje, že Magniho filozofické dílo (k jehož sepsání dospěl až v poměrně vysokém věku) vychází jednak ze sv. Augustina, jednak ze sv. Bonaventury, ovšem je obohaceno o vlastní originální myšlenky. Velký důraz klade zejména na problém původu transcendentálních motivů, jimiž Valerián prý předjímal některé závěry I. Kanta. Závěrem pak Sousedík celkově hodnotí Magniho filozofickou soustavu jako „rozporuplnou nauku, jejímž nejpозoruhodnějším rysem jsou překvapivé anticipace pozdějších, již zcela sekularizovaných fází evropského myšlení“. Velký kapucín si vytkl za úkol reformovat křesťanskou filozofii (proti scholastickým systémům), což se mu ovšem nepodařilo.

S. Sousedík představil Valeriána Magniho jako samostatného myslitele (třebaže nesouhlasím s jeho srovnáním s B. Bolzanem), významnou osobnost i zajímavého člověka. Učinil tak v práci neobyčejně záslužně, byť místy obsahující dílčí historické nepřesnosti. Pro další bádání však zůstávají ještě otevřeny některé aspekty zapojení Valeriána do průběhu české protireformace, jeho působení v okruhu arcibiskupa Harracha ap., na které v knize, zasvěcené především Magnimu — filozofovi, nezbylo už prostoru.

Ivana Raková

František Kutnar, Diskuse o zemědělském vzdělání rolnictva v desetiletí po zrušení poddanství, Vědecké práce Zemědělského muzea 21, 1981 (vyšlo 1983), s. 161—185

Nedávno zemřelý František Kutnar, jistě nejdůvěrnější znalec mentality venkovského lidu doby obrozenecké v české historiografii, navázal v jedné ze svých

posledních studií na téma, dotčené už v jeho článku o rolnickém spolčování v padesátých letech.¹⁾ Nejde mu zde tolik o historii pokusů o založení jednotlivých zemědělských škol a učilišť jako spíše o to, jak se rolnická společnost, emancipující se po zrušení poddanství po stránce sociální i národnostní, zajímala o otázky svého hospodářského pokroku a jakou roli v tomto procesu přispívala odbornému hospodářskému vzdělání.

Školské formy vzdělání měly ještě v padesátých letech ve srovnání s mimoškolskými poměrně podřadnější význam. I tak bylo dosaženo zajímavých výsledků, především díky Antonínu Emanueli Komersovi, řediteli thunovských statků v Děčíně. Tento muž vypracoval už r. 1848 promyšlený návrh soustavy odborného zemědělského školství, dopracovaný r. 1856 v trojstupňový školský program. Ve skutečnosti byly v padesátých letech otevřeny jen dvě rolnické školy: česká v Rabině na libějovickém panství Schwarzenberků (zde ředitelem zemědělský reformátor František Hosrký) a německá na thunovském panství v Libverdě (zde ředitelem Komers). Ukázalo se, že tyto školy produkovaly většinou odborně vyškolený personál pro velkostatek. Je zajímavé, že ze 136 absolventů české školy v Rabině za pět let existence pocházela nadpoloviční většina z rolnických hospodářství (72), ale jen 15 se jich po vystudování na rodný statek vrátilo. V souvislosti s těmito neúspěchy bylo uvažováno i o „reálnějších“ projektech nedělních kurzů na obecných školách a jakéhosi prvotního odborného vzdělání přímo v posledních ročnících národních škol (návrhy Jana Krouského). Týž Krouský se také zabíral myšlenkou rolnických výučních listů, které se ovšem ve srovná-

¹⁾ F. Kutnar, Pokusy o sociálně politickou aktivitu rolnictva v Čechách za Bachova absolutismu, SH 18, 1971, s. 71—84; srv. též F. Kutnar, Proměny zemědělského myšlení v 19. století, VPZemM 17, 1977, s. 147—162.

ní s praxí v řemeslech nemohly nikdy stát obligatorními vzhledem k primárnímu dědickému právu na převzetí gruntu. Celkově konstatuje Kutnar, že ke konci Bachova absolutismu byla otázka zemědělského školského vzdělání v základních principech rozvinuta, nebyla však konkrétně vyřešena.

Podstata rolnického vzdělání zůstala autodidaktická. Každá agrotechnická novinka se musela prosazovat proti víře v absolutní hodnotu zděděných zkušeností, fungujících jako „ustálená kulturní hodnota a statek, jako posvátný, neměnitelný a závazný kodex představ, názorů a pracovních technik“. Z rozboru hlasů rolnických dopisovatelů hojně čtených Kodymových Hospodářských novin zjistil autor, že největší roli v prosazování novinek sehrál příklad velkostatku, na druhém místě četba odborné zemědělské literatury a teprve na posledním místě akce hospodářských spolků (odborná shromáždění, výstavy apod.).

František Kutnar tak podal neobyčejně plastický obraz přípravného období velkého rozmachu zemědělského a vůbec odborného školství v šedesátých letech 19. století a zároveň období, v němž se formuje nový typ samostatně hospodařícího a myslícího rolníka.

Zdeněk Hojda

The History of European Universities. Work in Progress and Publications 2—4. Ed. by J. M. Fletcher and J. G. Deahl, Birmingham 1979—1981, 54, 73, 66 s.

Nové tři svazky Fletcherovy bibliografie (o prvním M. Svatoš HUCP 20/1, 1980, s. 151) zůstávají koncepčně stejné jako první; sledovaný záběr však vzrostl z 12 národních produkcí na zhruba 20. Jádrem zůstává západní a jižní Evropa, ve středoevropské oblasti však k pravidelným československým přehledům přibýly práce rakouské, maďarské a polské. Jinak je třeba zmínit nově evidovanou produkci USA a první zprávy sovětské. To, že při dvojnásobném zvětšení regionálního záběru vzrostl roz-

sah sešitů jen o polovinu, je dáno skutečností, že příspěvky z některých zemí nejsou otiskovány každoročně nýbrž sumárně jednou za dva až tři roky. Tato koncepce spolu s velkým množstvím obětavě doplňovaných dodatků k již vydaným ročníkům poněkud snižuje přehlednost a dává důrazněji vystoupit potřebě dokonalejších rejstříků v každém ročníku a potenciálně nutnosti rejstříku retrospektivního. Zatím jsou svazčky vybaveny jen velmi nedokonalým rejstříkem kombinovaným místně věcným, chybí zejména jmenný rejstřík. Větší propracovanost věcného rejstříku nelze po autorovi bibliografie žádat. I takto si již musel od třetího svazku vzít pro přípravu pracně a s minimálním odstupem vydávané bibliografie spolupracovníka. Bylo by ale snad možné, aby korespondenti z jednotlivých zemí poslali spolu s bibliografickými tituly i věcná hesla, pod nimiž by práce měly v rejstříku figurovat. Druhá připomínka se týká mimořádně závažné rubriky připravovaných prací. V této rubrice by bylo dobře blíže upřesnit, kdy se jedná o díla odevzdaná již redakcím či tiskárnám, kdy o připravované studie a kdy je uváděn pouze název projektového úkolu. U řady zemí zjistíme totiž diametrální rozdíly v tom, co bylo kdysi plánováno a co skutečně vychází. Přes tyto připomínky je zřejmé, že Fletcherova bibliografie získala postavení obecně uznávané základní příručky, jejíž význam snad ještě neumíme docenit.

Jiří Pešek

Svend Erik Stybe, Copenhagen University. 500 Years of Science and Scholarship. Copenhagen, The Royal Danish Ministry of Foreign Affairs 1979, 222 s. (souběžně také v dánské mutaci)

Kodaňská univerzita, která oslavila v roce 1979 400. výročí založení, připomněla své jubileum vydáním stručných dějin, které se nám teprve nyní dostaly do rukou.

Inaugurace Univerzity v Kodani, po Uppsale druhé na evropském severu, spa-

dá v širším rámci na konec druhé velké vlny univerzitních založení ve střední a severní Evropě (Greifswald, Mohuč, Tübingen). Hlavní iniciativa zde připadla panovníkovi, ekonomicky byla nová univerzita vázána na důchody kapituly při městském mariánském kostele (Vor Frue Kirke). Až do vítězství reformace se univerzita nevymanila z naprosté bezvýznamnosti (v průměru se zde okolo počátku 16. století zdržovalo 50 studentů) a sami Dánové stále preferovali zahraniční studium. Výbuch reformace znamenal úplné zastavení univerzitního chodu. Ke konsolidaci došlo až na nových ekonomických základech (univerzita nadále financována ze sekularizovaného majetku biskupství a kapituly) v roce 1537. Luteránský charakter univerzity posílilo hlavně povolání Jana Bugenhagena z Vitemberku. Ani ve 2. polovině 16. století nepřekonal však kodaňské učení provinciální měřítko, počet studentů se teď pohyboval okolo 150–200. Z významných postav tohoto období vyniká Niels Hemmingsen, kalvínsky orientovaný teolog, dále preceptor Tychona Brache Anders Sørensen Vedel, překladatel kroniky Saxona Grammatica do dánštiny. Sám Tychó Brahe hostoval na univerzitě jen velmi krátce.

Určitý rozkvět přinesla univerzitě kulturně plodná éra Kristiána IV. (vrcholná doba dánské renesance) a celé následující 17. století. Rozvíjí se hlavně přírodovědné obory: medicína (Thomas Bartholin a Nicolaus Steno, medicínu přednášel i Ole Worm, proslulý spíše jako zakladatel muzea rarit), astronomie (Tychonův žák Christen Sørensen Longomontanus), botanika a chemie (Ole Borch) a především fyzika díky největší postavě dánské vědy 17. století Ole Rømerovi (stanovení rychlosti šíření světla). Vědeckému významu Kodaně neodpovídala však vnitřní situace na univerzitě. Počet studentů zůstával stále dost skromný (350–400) a její význam nebyl srovnatelný s Uppsalou, prožívající po reformách Gustava Adolfa velké rozmachy. První polovina 18. století,

označovaná jako Holbergova éra (Ludvig Holberg přednášel na univerzitě od 1717), se nadále vyznačuje poměrnou konzervativností, univerzita nepřekročila meze převážně teologické školy (silný vliv pietismu). Jen velmi zvolna proniká přirozené právo a na rozdíl od předchozího období se rozvíjejí humanitní obory: historie a lingvistika (Holberg, Hans Gram; nadaci pro školu založil sběratel staroislandských památek, z Laxnessova „Islandského zvonu“ známý Arni Magnusson).

Odbouráním univerzitní jurisdikce (1771) a ztrátou korporativního charakteru instituce a jejím postupným postátněním v éře osvícenských reforem (Struensee) se zahajují novověké dějiny kodaňské vysoké školy. V anotované práci je jim věnována asi třetina rozsahu, zvláště 19. století je zde podáno dost stručně. Relativně větší pozornost je věnována nejnovější době od studentské revolty konce let šedesátých do jubilejního roku. V souladu s celoevropským trendem vzrostl také v Kodani v letech 1948–1978 počet studentstva víc než čtyřnásobně.

Celkový dojem z anotované jubilejní publikace je poněkud rozpačitý. Obsah odpovídá spíše první polovině podtitulu: 500 Years of Science. Největší část knihy vyplňují totiž medailóny velkých postav dánské vědy, jejichž sepětí s univerzitou bylo často spíše epizodické. Této struktury se podřizují i obrazové přílohy, přinášející opět víc než z poloviny portréty. Poměrně zevrubná pozornost je věnována ještě dějinám univerzitních budov, daleko skromněji však vystupují vnitřní dějiny instituce, skoro nic se nedovíme o složení studentstva a snad nejvíce macešsky (kromě nejstaršího období) je podáno univerzitní hospodářství. Co však chybí posuzované knize nejcitelněji, je alespoň náznaková periodizace. Výklad je rozdroben do asi čtyřiceti drobných kapitol, jež ve svém mozaikovém celku připomínají formálně jakési čtení o univerzitě, nikoli však její dějiny.

Zdeněk Hojda

M. Rokosz, Wenecka oficyna Alda Manucjusza i Polska w orbicie jej wplywów, Ossolineum 1982, 319 s.

Ze široce koncipované Rokoszovy knihy nás v souvislostech univerzitních dějin zaujme jednak kapitola věnovaná aldinské Neakademii a za druhé kapitola přinášející v rámci sledování kontaktů Aldova podniku s Polskem řadu informací o humanismu na krakovské univerzitě. Aldovu Neakademii z přelomu 15. a 16. stol. charakterizuje autor jako dělné společenství výrazně se odlišující od „klubových“ akademií starší i soudobé Itálie důrazem na soustavnou grecistickou práci vrcholící v edičních podnicích realizovaných pak Aldovou tiskárnou. Skutečnost, že přes Aldovo usilování se nezdařilo získat pro jinak proslulou Neakademii trvalého mecenáše (Manucius se obrátil v této věci na císaře Maxmiliána, Lukrecii Borgiu i papeže Lva X.), určila však její osud. Po smrti zakladatele a organizátora ztratila Neakademie ekonomickou bázi i pevnou vazbu k tiskařsko-nakladatelskému podniku a nutně zanikla.¹⁾

Styky polských humanistů s Aldovou tiskárnou nebyly sice rozsáhlé, ale Rokosz začlenil nečetné jednotlivé doklady do širšího obrazu zájmu o řečtinu a řeckou literaturu v první polovině 16. stol. v Polsku a tak vedle popisu spíše letmých kontaktů biskupa Lubraňského s Aldem a jeho okruhem hlavní pozornost je věnována řečtině na krakovské univerzitě. Patronem počátků grecistický tu byl humanistický protektor krakovských tiskařů biskup Ciolek. S jeho pomocí získal dr. Giovanni Silvius Siculus povolení přednášet řečtinu. Ten pak objednal u Alda sto až dvě stě Laskarisových řeckých gramatik. Další kontakty s benátskou tiskárnou navázali již krakovští tiskaři. Zajímavá je objed-

¹⁾ Celkový obraz, vynechávající však Benátky, podává W. Rolbiecki, *Akademie włoskie w latach 1454–1667. Po czątki towarzystw naukowych jako typu instytucji*, Wrocław 1977.

návka z r. 1507, kde byla vyslovena žádost o zaslání jednotlivých brožovaných archů řeckých knih, protože kompletní svazky Homéra či Demosthena jsou pro vysokou cenu neprodejné. Řecký tisk v Krakově zahájil pak v letech 1522–24 Jeronym Wietor. Na základě rozsáhlého průzkumu řady polských katalogů inkunábulí a starých tisků sledoval pak autor zachované exempláře Aldových tisků v Polsku. Srovnání se starými inventáři knihoven jednotlivců i institucí dále umožnilo rozšířit retrospektivně získaný obraz. Jako důvod zániku množství „aldin“ uvádí autor nejen války, požáry apod., ale též doložené intenzivní užívání ve školách, kde byly exempláře doslova „rozečteny“. Jednotlivá „aldina“ stopoval pak autor až do sbírek 17.–18. stol. Ze starších inventářů je pro nás zajímavé doložení Aldových tisků v nejstarším výpůjčním protokolu knihovny Collegium Maius z let 1531–1551. Celkově se ukazuje, že největší zájem byl v 16. stol. o Aldova řeckého Aristotela, Politiana, Jamblicha a o antické astronomy.

Zajímavá Rokoszova kniha ukazuje důležitost tématu u nás minimálně zpracovaného a tak by měla vedle závisti nad stupněm zpřístupnění bohatství polských knihoven vzbudit i zájem o studium vztahu pražské univerzity, tiskařů a českého humanismu vůbec o antickou literaturu a navázat tak na již takřka dvě desetiletí starou práci M. Flodra.²⁾

Jiří Pešek

Gelehrsamkeit ein Handwerk? Bücher-schreiben ein Gewerbe? Dokumente zum Verhältnis von Schriftsteller und Verleger im 18. Jahrhundert in Deutschland, hrsg. mit Nachwort und Anmerkungen von Evi Rietzschel, Verlag Philipp Reclam jun., Leipzig 1982, 275 s.

Anotovaná edice, objasňující vztah spí-

²⁾ M. Flodr, *Die griechische und römische Literatur in tschechischen Bibliotheken im Mittelalter und der Renaissance*, Brno 1966.

sovatele a nakladatele v období vytváření literárního trhu, přináší nezvyklý pohled na problematiku literárního vývoje v 2. půli 18. a na počátku 19. století. V této knize se totiž nesetkáme s konflikty romantiků a osvícenců se zastánci tradičních kulturních proudů či státní rezóny s rodícím se nacionalismem; zde jde — zjednodušeně řečeno — o velikost nákladů a počet vydání, především ovšem o nakladatelský zisk a honoráře. Autentické svědectví o počátcích německého literárního trhu vydává skutečně rozmanitý materiál: vedle dopisů a smluv mezi spisovateli a nakladateli nacházíme také časopisecké články, oznámení, úryvky románů a polemik. Jako autoři těchto dokumentů se nám představují zejména sami spisovatelé a publicisté (např. Lessing, Schiller, Klopstock, Goethe aj.), nechybí však ani filozofové (Kant, Fichte) a nakladatelé (např. Reich, Göschen, Nicolai).

Dokumenty, shrnuté v 1. části (*Der Buchhandel, das Verlagswesen und der literarische Markt in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts in Deutschland*), ilustrují ohromný vzestup činnosti především saských nakladatelů a knihkupců a vysvětlují také jeho ekonomické a společenské předpoklady. O daném stavu organizace knižního obchodu však málokterý soudobý pozorovatel referoval nezáujatě; s obdivem ke kulturnímu vzepětí osvěcenské éry a s chválou knihkupeckého stavu, který vyžaduje velké nadání, znalosti a charakter, kontrastují výtky, obviňující knihkupce (ale i spisovatele) z toho, že posuzují literaturu jen v kategoriích zisku a opomíjejí požadavky uměleckého a vědeckého rozvoje.

2. část (*Die Auseinandersetzung mit dem Nachdruck*) je věnována patisku. V průběhu 18. století totiž jihoněmečtí a rakouští knihkupci a nakladatelé za svými saskými kolegy katastrofálně zaostali, a aby mohli vůbec obstát, začali přetiskovat knihy, právě vydané v městech severního a středního Německa, hlavně v Sasku, přirozeně ovšem bez vyplacení autorského honoráře a ke škodě

původního nakladatele. Náklady na dopravu a typografickou úpravu se potom také výrazně snížily, takže výsledkem konkurenčního boje pro kapitálově slabší patiskaře vůbec nemusel dopadnout špatně. Je třeba ještě upozornit, že tento stav byl umožňován jednak neexistencí jednotné celostátní právní normy, zakazující patisk, jednak podporou patiskařů ze strany zeměpánů, kteří tak sledovali vedle konkrétního finančního přínosu také cíle své merkantilistické hospodářské, jakož i osvěcenské kulturní politiky. Do edice byly vybrány především ty úryvky, v nichž je patisk odsuzován. Přesto se však i zde najdou skutečnosti, které nás nutí hodnotit tento jev poněkud kladněji. Patisk nesporně přispěl k rozšíření literatury; např. před autorizovaným vydáním Goethových spisů vyšlo 10 vydání patiskem. Saští nakladatelé argumentovali také často z morálních pozic — zastávali se spisovatelů i publika a tvrdili, že v zájmu celé společnosti je pouze regulérní knižní obchod, nenarušující stabilitu tržního mechanismu. Pekuniární podklad těchto názorů je ovšem zřetelný: patisk ohrožoval jejich monopol na vydávání knih všech významných německých spisovatelů. Smysl polemiky o patisk tkví ještě jinde — dala příležitost k pokusům o formulování vztahu mezi nakladatelem a autorem a k úvahám o majetnictví duchovních statků, dědických práv apod.

V 3. části (*Der bürgerliche Schriftsteller, seine materielle Lage und sein Selbstverständnis*) se setkáváme ponejvíce se stížnostmi na malou společenskou vážnost spisovatelů a s odsudky role peněz v rozvoji literatury. Závislost i předních tvůrců na materiálních poměrech ilustruje např. Schillerovo povzdechnutí, že povídka, kterou právě dokončuje (*Der Geisterseher*), bude sice špatná, ale musí vyjít, protože už je zaplácena. Podobné potíže měli ovšem i nakladatelé. Když Nicolai domlouval s Lessingem vydání nějakého jeho díla, výslovně podotýkal, že tak může učinit jen díky tomu, že má plný sklad špat-

ných knih, které jdou však právě pro to dobře na odbyt.

Do 4. části (*Das Bemühen der Schriftsteller um Unabhängigkeit vom Berufs-buchhandel*) jsou shromážděny materiály, dokumentující pokusy německých spisovatelů, zvláště Klopstocka, o vydávání knih vlastním nákladem, a polemické výpady proti těmto a podobným snahám ze strany nakladatelů. Jejich obavy však byly zbytečné, protože vydávání knih vlastním nákladem přes všechny důmyslné propočty a začáteční úspěch ztroskotalo. I při ostatních pokusech spisovatelů o samostatné podnikání převážila ušlechtilá motivace nad reálným uvažováním, např. Lessing se stal spolujatelem tiskárny Johanna J. Ch. Bodeho, o němž pochvalně napsal: „Je to čestný muž a žádný knihkupec“. Když potom obchodním spojením s tímto čestným mužem ztratil všechno jmění a značně se zadlužil, poznal zajisté, že pro obchod, byť s knihami, je čest pochybná kvalifikace.

5. část (*Das Entstehen einer Geschäftspartnerschaft zwischen Schriftsteller und Verleger*) se od předcházejících příliš neliší. I když většina příspěvků ovšem spíše dokazuje — v rozporu s názvem kapitoly — vše jiné než partnerský vztah mezi nakladatelem a spisovatelem, objevují se i snahy o seriózní formulaci jejich vzájemného poměru. Tento obrat, jakkoli pozvolný a nikdy zcela nerealizovaný, se projevil i ve smlouvách uzavřených s některými spisovateli, třebaže se týkal přednostně jen autorů renomovaných, z nichž např. Goethe si již opravdu mohl diktovat ceny.

Poslední část (*Die Herausbildung des Urheberrechtsgedankens*) navazující v mnohém na třetí, ukazuje na základě kritiky patisku a nešvarů knižního obchodu cestu, která vedla k vzniku myšlenky nezcizitelných autorských práv.

Tato edice přispěje zcela nepochybně k prohloubení našich znalostí o této tak zajímavé otázce. K tomuto konstatování je však třeba připojit ještě několik poznámek. Editorka čerpala pouze z tištěných a vydaných pramenů, ač ma-

teriálová základna je neskonale širší. Dokumenty edice se vztahují převážně ke kulturní oblasti severního a středního Německa, situace méně vyspělých zemí na jih od Lipska zůstává opět ve stínu. Obdobnou tradičnost prozrazuje i volba tematického zaměření. Vztah spisovatele a nakladatele je totiž v kontextu německé vědy relativně dobře prozkoumán, v každém případě lépe než např. otázka distribuce knih nebo reálné recepce literatury. Tyto připomínky, odrážející vlastně celý stav a zaměření současného výzkumu, nechtějí a ani nemohou zpochybnit velkou přínosnost neobyčejně cenné publikace.

Jiří Pokorný

Hermann Conring (1606—1681). Beiträge zu Leben und Werk. Herausgegeben von Michael Stolleis, Berlin (West) 1983, Duncker — Humblot (= Historische Forschungen Bd. 23), 590 s.

Chce-li se současník dovědět alespoň základní údaje o osobě, jejíž jméno je titulem referované knihy, v našich současných běžných příručních slovnících neuspěje. To lze jistě při jejich rozsahu pochopit, nicméně signalizuje to aktuální, ba akutní potřebu encyklopedie zevrubnější, jež je ovšem zatím jen desideriem. Nalezne však poučení v našich starších slovnících, Riegrově (15 řádek), Ottově (55 řádek) a Masarykově (5 řádek), které podávají vcelku výstižný popis života i díla tohoto významného polyhistora — jednoho z posledních — v evropské kultuře, jehož mizející paměť je dobrým dokladem pro nostalgické povzdechnutí, že všechna sláva polní tráva. Nicméně lze konstatovat, že ze specialistů společenskovědních oborů si jeho jméno aktivně ještě snad připomenou právníci těsně po zkoušce z právní historie jako jméno zakladatele dějin německého práva a archiváři po zkoušce z diplomatiky jako čelného autora tzv. bella diplomatica forensia v Německu z doby těsně před konstituováním se tohoto oboru jako samostatné vědecké disciplíny, což se stalo právě v ro-

ce jeho smrti. Nicméně jde o osobu, jež má v historii vědeckého usilování značnou důležitost jak svými typickými rysy, tak charakteristickými momenty.

Proto lze i v tomto časopisu přivítat, že této osobě — pochopitelně v širším kontextu doby — byla v r. 1981 při příležitosti 300. výročí její smrti věnována čtyřdenní konference ve Wolfenbüttelu (kde se mimochodem konala i řada jiných symposií zejména ke kulturní historii 17. a 18. století, jež u nás prošla a procházejí bez ohlasu), jejíž výsledky — obohacené dalšími rozpravami — konečně leží před zájemci v tištěné podobě.¹⁾

Hermann Conring, rodák z východofrižského Nordenu, mající holandské předky, byl prakticky celý svůj aktivní život profesorem na univerzitě v Helmstedtu (po kratší prehistorii se jako univerzita konstituovala v r. 1575 a patřila v době 16. a 17. stol. k nejpřednějším v Německu; zanikla v r. 1810). Vystřídal tu za dobrých padesát let profesorské činnosti několik profesur: nejdříve fyziky, pak medicíny a politiky. Ovšem Conring nebyl pouze katedrovým učencem, i když pracoval i v oblasti teologie, práva, národního hospodářství aj., nýbrž zasahoval aktivně i do politického života a vůbec současného dění doby a tak není divu, že vedle svých obdivovatelů měl i protivníky. Nemá smysl tu psát jeho životopisný medailon a tak se raději obrátíme k stručné charakteristice sborníku, který sice nemůže a nechce suplovat jeho vědeckou biografii, podává k ní však v mnoha směrech závažné stavební kameny.

Jeho obsah je rozdělen celkem do

¹⁾ V tomto kontextu si zaslouží být uvedena i výstava, jež byla při této příležitosti ve Wolfenbüttelu uspořádána a jejímž trvalým ziskem je její katalog: Hermann Conring 1606—1681, Ein Gelehrter der Universität Helmstedt, Katalog der Ausstellung der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, bearbeitet von Patricia Herberger unter Mitarbeit von Michael Stolleis, Wolfenbüttel 1981.

osmi oddílů, jež se snaží být právy jednotlivým aspektům jeho činnosti resp. ji zasazují do širších obecných a institucionálních souvislostí. Výjimkou je ovšem oddíl první (*Die Einheit der Wissenschaften*), kde se Michael Stolleis pokouší v jisté anticipaci resp. souhrnu následujících příspěvků vytvořit stručný Conringův portrét, z něhož ovšem vyplývá, že Conringova polyhistoričnost byla spíše následná než současná, zejména pokud jde o fyziku, medicínu a politickou praxi (*Die Einheit der Wissenschaften — Hermann Conring [1606—1681]*, s. 11—31).

Další bloky se týkají následujících aspektů Conringova díla: teologie, medicíny, politických věd, dějin, právní a správní historie, jeho učitelské činnosti a knihovny a jako osmý přichází „*Briefwechsel*“, jenž ovšem poněkud svým označením klame, neboť vedle korespondence přináší i důkladný a rejstříky opatřený soupis jeho tištěného literárního díla. Bibliografie a celkové rejstříky (tu se ovšem postrádá rejstřík místní) sborník posléze uzavírají.

V dalším je možno vyjít právě z posledního oddílu, protože ten vytváří pramennou základnu pro každého, kdo se bude Conringem z jakéhokoliv aspektu zabývat. Vytváří ji pak ve dvou směrech a to evidencí jeho korespondence i literárního díla. Monica Ammermannová (*Die gedruckten Briefe Conrings und die Brieftypologie des 17. Jahrhunderts*, s. 437—463) se s úspěchem pokouší obhájit význam epistolografické činnosti oné doby, dotud vytlačené na okraj zájmu v důsledku záplavy vyhraněných korespondencí doby následující a stručně nastiňuje některé její základní typy. Připomeňme tu jen na okraj, že s výjimkou Komenského, Karla staršího ze Žerotína z doby předchozí a několika více méně náhodných menších souborů, my nemáme takřka nic, ač materiálu nechybí. Jádro její práce je podle adresátů rozříděný soupis s evidencí odpovědi příslušných adresátů v edicích do r. 1750, vyplynulší ze šíře založeného vědeckého programu, realizovaného od r.

1977 frankfurtským Archivem pro dějiny knihovnědy (*Bibliographie gedruckter Briefe des 17. Jahrhunderts*). Celkem je tu zachyceno 83 Conringových korespondentů s 454 jeho vlastními listy a ovšem příležitostnými odpověďmi. Článek Kaare Bangerta a Birger Christensena („*Conring und Dänemark — Ergebenende Bemerkungen*“, s. 465—470) podává soupis Conringových dopisů a rukopisů v Dánsku. Podstatný pak je soupis ostatní jeho korespondence od *Patricie Herbergerové* (*Die ungedruckten Briefe Hermann Conrings*, s. 471—534), který přináší 1299 položek s více než stovkou korespondentů, opět s údaji o odpovědích adresátů. Ovšem obě čísla klamou. Neboť v poznámkách je řada zmínek o mnoha dalších Conringových listech, jež jsou bez dat a tedy zpravidla shrnuty pod jedním číslem; tak u nejrózsáhlejšího celku, jímž jsou dopisy Augustovi ml. vévodovi brunšvicko-lüneburskému (má 879 položek) je to nejméně 118 Conringových listů navíc, nemluvě už o dobře tisíci Conringových listů kdysi v Státním archivu v Hannoveru, které zanikly za II. světové války a o nichž je jen rámcová povědomost. Mezi Conringovými korespondenty jsou nejen hlavy států a význační politikové (vedle vlastních vévodů brunšvických např. Karel X. Švédský, královna Kristina, Öxenstierna, Colbert), ale i početní vědci (Pufendorf, Balusius, Vossius aj.) a ovšem i instituce (helmstedtská univerzita, město Kolín n. R. aj.). Marne s jistou dávkou nostalgie tu hledáme nějaké vazby k Čechům; nepřichází tu nikdo, ani Komenský. Vztah k Čechům pak ani z důvodů náboženských v této vypjaté době nelze ani očekávat. *William Ashford Kelly* a *Michael Stolleis* publikují dále takřka 300 bibliografických jednotek čítající soupis jeho literární činnosti včetně prací jeho žáků a to v chronologickém pořadí (*Hermann Conring, Gedruckte Werke 1627—1751*, s. 535—572). Plných 40 z nich jsou ovšem posmrtné reprinty, zejména v jeho šestisvazkových Opera z roku 1730.

Rovněž obecného rázu jsou rozpravy

sedmého oddílu. *Paul Raabe* (*Die Bibliotheca Conringiana. Beschreibung einer Gelehrtenbibliothek des 17. Jahrhunderts*, s. 413—434) zasvěceně informuje o jeho knihovně, jež čítala 4622 bibliografických jednotek v 3264 svazcích a jež do značné míry je dochována zejména v Lüneburgu (tamní Ratsbibliothek) a ve Wolfenbüttelu, kam se dostala při aukci, k níž došlo v r. 1694. Vítaně Raabe upozorňuje i obecněji na funkci tištěných katalogů knih aukčního charakteru oné doby, jež byly tehdy takřka pravidelným závěrem existence této knihovní kategorie, jejichž soustavnější obecná evidence je rovněž připravována. Conringova knihovna jako celek patří k větším svého druhu, je knihovnou pracovní a dosti pochopitelně v ní převažuje literatura teologická, čítající více než čtvrtinu všech titulů (1205). Politika jich měla 710, historie 439, medicína 598 svazků s 991 tituly atd. Raabe dále charakterizuje jednotlivé skupiny. Tu ho není možno sledovat, je však třeba říci, že nezachází do jednotlivostí, takže nás zajímající otázka po případných bohemikách v jeho knihovně je nezodpověditelná. Lze toliko upozornit, že z deseti prokazatelných prvotisků je alespoň jeden pertinenčně bohemikálního charakteru. Jde o štrasburský *Tractatus contra perfidiam Bohemiorum* (asi tiskovou chybou místo *Bohemiorum* z roku 1485), čímž není nic jiného, než stejnojmenný traktát Hilaria Litoměřického (*Hain-Copinger* č. 8663), doložený hojně i u nás, který ovšem není z tohoto hlediska reprezentativní. *Werner Kundert* (*Hermann Conring als Professor der Universität Helmstedt*, s. 399—412) rekonstruuje jeho činnost na univerzitě, zejména pak její hmotné zajištění, podává seznam jeho přednášek i ostatní akademické činnosti. A čtenáře potěší, dočte-li se, že profesor tam musel čtvrtletně podávat hlášení „*wieviel Stunden er gelesen und wieviel er in seinen laboribus gelangt*“ (s. 404). Bylo by jistě s užitkem moci zevrubněji charakterizovat i zbývající 15 rozprav, zejména pokud se dotýkají historie v šir-

šim slova smyslu. Ale referát by příliš narostl a tak musí dostačit jejich bibliografická anotace: *Johannes Wallmann, Helmstedter Theologie in Conrings Zeit* (s. 35—53), *Inge Mager, Hermann Conring als theologischer Schriftsteller — insbesondere in seinem Verhältnis zu Georg Calixt* (s. 55—84), *Edwin Rosner, Hermann Conring als Arzt und als Gegner Hohenheims* (s. 87—120), *Francesco Trivisani, Medizinisch-wissenschaftliche Beziehungen zwischen Italien und Deutschland im 17. Jahrhundert. Eine unbekannt Korrespondenz zwischen H. Conring und M. A. Severino* (s. 121—131), *Horst Dreitzel, Hermann Conring und die politische Wissenschaft seiner Zeit* (s. 135—172), *Michael Stolleis, Machiavellismus und die Staatsräson: ein Beitrag zu Conrings politischem Denken* (s. 173—199), *Arno Seifert, Conring und die Begründung der Staatenkunde* (s. 201—214), *Notker Hammerstein, Die Historie bei Conring* (s. 217—236), *Johannes Kunisch, Hermann Conrings mächtropolitische Weltbild* (s. 237—254), *Aldo Mazzacane, Conring, Baronia e la storia della costituzione Germanica* (s. 255—270), *Günther Scheel, Hermann Conring als historisch-politischer Ratgeber der Herzöge von Braunschweig und Lüneburg* (s. 271—301), *Heinrich Schmidt, Hermann Conring und Ostfriesland* (s. 303—317), *Dietmar Willoweit, Kaiser, Reich und Reichsstände bei Hermann Conring* (s. 321—334), *Hans-Jürger Becker, Diplomatie und Rechtsgeschichte. Conrings Tätigkeit in den Bella Diplomatica um das Recht der Königskrönung, um die Reichsfreiheit der Stadt Köln und um die Jurisdiktion über die Stadt Lindau* (s. 335—353), *Klaus Luig, Conring, das deutsche Recht und die Rechtsgeschichte* (s. 355—395).

Přínosnost sborníku je mimo pochybnost a to jak pro specialisty, zabývající se 17. stoletím a jeho jednotlivými aspekty, tak i pro odborníky různých disciplín historických (zejména diplomati-ku) a knihovnědných. Podněty se pak týkají nejen vlastní problematiky, jež je analyzována, ale mají i metodický

charakter (zejména pokud jde o otázky evidence korespondencí té doby), ukazující současně na vážnost studia vysokoškolských zařízení raného novověku.²⁾ *Ivan Hlaváček*

²⁾ V této souvislosti si zaslouží zvláštní zmínky i rozsáhlá práce Norberta Conradse, *Ritterakademien der Frühen Neuzeit*, Göttingen 1982.

Robert Bireley, Religion and Policies in the Age of the Counterreformation. Emperor Ferdinand II, William Lamormaini S. J., and the Formation of Imperial Policy. The University of North Carolina Press, Chapel Hill 1981, 311 s.

Obsáhlá kniha amerického badatele nás zavádí do rušných dob třicetileté války, obšírně sleduje a vykládá habsburskou politiku od r. 1618 do pražského míru r. 1635. Autor se v problematice orientuje neobyčejně fundovaně, zabývá se tímto historickým údobím už delší čas. Kromě drobnějších studií vydal i důležitou větší práci věnovanou Maxmiliánovi Bavorskému a P. Contzenovi,¹⁾ jejímž pendantem je právě anotovaná dílo.

Centrem Bireleyho zájmu jsou vztahy císaře Ferdinanda II. (osobnosti jistě významné, byť u nás nepříliš oblíbené) ke zpovědníkovi P. Lamormainovi. Bireley ovšem nenapsal biografii obou protagonistů — jeho záběr je, jak napovídá i titul, mnohem širší. Na základě přečetné literatury a původních nevydaných pramenů²⁾ rozebírá vedle udá-

¹⁾ R. Bireley, *Maximilian von Bayern, Adam Contzen S. J. und die Gegenreformation in Deutschland, 1624—1635. Schriftreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Vol. 13, Göttingen 1975.

²⁾ Prameny čerpal zejména z Rakouského státního archivu ve Vídni, římských a vatikánských archivů, bavorského Hlavního státního archivu v Mnichově aj. Radu objevených výkladů opřel o dosud ne plně využitý soubor korespondence (zhruba 1000 listů) mezi P. Lamormainem a generálem T. J. P. M. Vitelleschim.

lostí ve vlastních rakouských zemích, Čechách a Uhrách, diplomatická jednání týkající se celé Říše i zásahy do mezinárodní politiky (poměr k Francii).

P. Vilém Lamormain patřil v době, kdy stál na vrcholu své moci, nejen k nejpřednějším Ferdinandovým důvěrníkům, ale i k nejdůležitějším organizátorům císařské diplomacie. Ve své funkci zpovědníka se přesně řídil instrukcí řádového generála Aquavivy (schválenou generální kongregací r. 1608) *De confessariis principum*, kde je jasně vyřčeno, že zpovědník se musí starat také o vnitřní i vnější politické záležitosti státu, které jsou rovněž součástí vladařova svědomí. Oba muži, Ferdinand i Lamormain, pak sjednotili své síly ve společném úsilí přivést své země (i říšská území dobytá na protestantech) zpět ke katolické víře, v čemž zejména panovník spatřoval svůj největší úkol. Tento záměr sledoval pochopitelně i zřetele politické, neboť Ferdinand považoval herezi za hlavní příčinu rebelií.

R. Bireley analyzuje ve své (v podstatě chronologicky členěné) knize dva klíčové problémy: a) program a postup rekatolizace ve vlastních habsburských zemích a nárůst snah po posílení centrální panovnické moci, b) protireformační tažení v Říši a vydání restitučního ediktu, a v obou případech konflikty v katolickém táboře. Podle autora byla základním podnětem těchto neshod rozdílná stanoviska v otázce, jak využít vítězství — militantní skupina, do níž náležel i Lamormain, hájila rázný postup, umírnění byli ochotni k jednání s protestanty.

a) K prvnímu okruhu Bireley vcelku tradičně vypisuje, jak panovník hodlal augsburskou zásadu do důsledků použít jen v českých zemích a Rakousích; Uhry si vydobily svobodnější postavení. Pro naše území pak autor vytyčuje ve shodě se starší literaturou dvě základní rekatolizační koncepce (Valeriána Magni a Lamormainovu) a právem se podrobně a pečlivě věnuje sporu o pražskou univerzitu, který byl jedním z nejmarkantnějších projevů nejed-

notnosti protireformační praxe. Nepřináší sice nové objevené poznatky, na základě dosud nevyužitých písemností jen dokresluje hlavní rysy vývoje, ale (a to je nejpodstatnější) zařazuje vnitročeské události do širšího rámce.³⁾ Konstatuje dokonce, že nejzávažnějšími důvody neshod mezi císařem a papežem byly pražská univerzita (na prvním místě) a patriarchát aquilejský.

b) V celoříšské problematice se Bireley věnuje do hloubky tzv. klášternímu sporu — tj. prudkým rozbrojům mezi jezuitu (v jejichž čele stál samozřejmě P. Lamormain) a staršími řády o znovunabyté řeholní domy. Jezuitské, až přespříliš velkorysé, plány na restauraci katolicismu v Říši, se ukázaly být nereálné; ovšem přítrž Lamormainovým agresivním návrhům učinil s konečnou platností až pražský mír. R. 1635 pokládá Bireley vůbec za milník na cestě k náboženské toleranci v Říši a konec etapy nejučtější protireformace; pražský mír je mu anticipací míru vestfálského.

Kromě jiného si Bireley všimá detailně také Lamormainových postojů k Albrechtovi z Valdštejna. Rozlišuje jeho názory na sesazení velkého vojevůdce v r. 1630 a v r. 1634. Třebaže po Breitenfeldu utrpěla i prestiž císařova zpovědníka a Lamormain zprvu návrat Valdštejnův přivítal, nakonec, když se domníval, že by další vzrůst jeho moci mohl ohrozit samotného vladaře, přispěl k Valdštejnovu pádu.

R. Bireley se snažil ve svém kompaktním díle plasticky postihnout průběh politiky vídeňského dvora mezi l. 1618—1635 s hlavním zřetelem na otázky náboženské. Do popředí jasně postavil jezuitu Lamormaina — člověka energického, netolerantního, agresivního, který nebývale ovlivňoval bigotně zbožného Ferdinanda II. Vrcholem jeho kariéry byl fezenský sněm v r. 1630, kde probíhala jednání před reprezentativním celoevropským zastoupením zcela podle

³⁾ Využívá zejména prací Kroessových, K. Spiegelové a E. Wintera.

plánů císařova zповědníka. Protikladem k tomu byl ústup ze slávy po míru v Praze, když i sám Ferdinand přestal věřit (jak píše Bireley), že Bůh řídí jeho kroky k úplnému triumfu katolické církve v Říši. V Lamormain zůstal ve Vídni váženou postavou až do své smrti (1648), avšak jeho autorita po r. 1635 drasticky poklesla, zejména po nastoupení Ferdinanda III.

Kniha, z níž jsem na tomto místě mohla uvést jen některé základní myšlenky, je dobrým příspěvkem k dějinám střední Evropy v první polovině 17. stol. Významné místo v ní patří problematice českých zemí. V tomto případě je ale na škodu, že autor nezná novější českou literaturu, která ač nepřilíší četná, by mu mohla přinést podněty k vytvoření celkového (jinak velice barvitého) obrazu.⁴⁾

Ivana Raková

Inteligencja polska XIX i XX wieku. Studia pod red. R. Czepulis—Rastenis, PWN Warszawa 1981, 320 s.

Čtyři ze sedmi statí sborníku navazujícího na svazek *Inteligencja polska pod zaborami* (Warszawa 1978) jsou věnovány problematice vzdělání a vysokých škol. Tak B. Konarska, *Lekarze — emigranci polscy, pracujący we Francji po powstaniu listopadowym*, mj. sledovala 405 mediků (z nich 267 dosáhlo diplomu) a 32 farmaceutů, kteří po r. 1831 studovali na francouzských školách. Takřka 80 % z nich pocházelo z oblastí pod carskou vládou. Většina studentů (narozenech převážně v letech 1806—1815) se koncentrovala na univerzitách v Montpellier (245) a Paříži (120).

Stat' I. Homoly, *Nauczycielstwo krakowskie w okresie autonomii (1867—*

⁴⁾ Tak např. většinu informací o Albrechtu z Valdštejna čerpá z díla G. Manna, monografií J. Janáčka (Valdštejn a jeho doba, Praha 1978) neuvádí. Stejně tak z našich archivů studoval jen v Ditrichtštejnském archivu, uložen v SOA Brno.

1914), je opřena o rozsáhlý normativní, statistický i prosopografický materiál. Mnohostranně analyzuje učitelstvo v celé škále od univerzity až k základním školám. Autorka sleduje zejména demografické parametry, vzdělání, platy a společenskou pozici jednotlivých skupin. Je do jisté míry sporné — a polská kritika na to již upozornila — zda lze srovnávat v celé škále a počítat do inteligence též učitele nejnižšího stupně, kteří nepotřebovali maturitu, když právě její dosažení v dobovém povědomí člověka mezi intelektuály vřazovalo. Autorka tak učinila patrně proto, že její výzkum prokázal mimořádně vysokou odbornou úroveň učitelů, většinou krakovských rodáků, kteří dosaženým vzděláním kvalifikační normu, na venkově či v jiných zábořech nedosažitelnou, daleko překračovali. Na jejich služební postup neměla však kvalifikace vliv. Minimální platy nezajišťovaly ani prostou existenci, natož bohatší kulturní život, možnost pokračování ve studiu či dokonce společenský respekt. Dobové stesky na rostoucí nezaměstnanost „vzdělaného proletariátu“ je tak v celohaličské perspektivě třeba spojit s trvalým nedostatkem intelektuálů skutečně kvalifikovaných. Za zmínku ještě stojí, že v Krakově byly tři čtvrtiny této kategorie učitelstva svobodné — bylo to dáno až dvoutřetinovým zastoupením žen (zejména vdov) ve sboru.

Kvalitní střední krakovské školství se vyznačovalo ohromným množstvím často manipulovaných suplentů. Velká část profesorských sborů pocházela z východní Haliče a byla vzdělána na lvovské univerzitě. Životní standart definitivních profesorů byl poměrně vysoký, povolání mělo značnou společenskou prestiž a bylo přes náročné státní zkoušky a potíže suplentur pokládáno za atraktivní. Společensky, odborně i demograficky měla tato skupina daleko blíže k pedagogům univerzitním než k nesrovnatelně početnější a stále rychleji rostoucí skupině učitelů škol nižších (celek krakovského učitelstva vzrostl za léta autonomie ze 400 na 1500 osob). Necelá 2

procenta učitelstva tvořili lidé působící na univerzitě. Kvalitní vzdělání zpravidla doplněné v zahraničí, dobré platy srovnatelné s úřednickými i ohromná společenská prestiž otevíraly jim dveře salónů a zabezpečovaly i politickou kariéru. Profesori s průměrným věkem okolo 45 let byli z jedné třetiny svobodní, jinak převažovala bezdětná manželství či malé rodiny.

I. Ossowska se v příspěvku *Pokolenie Szkoły Główniej*, zaměřila na generační skupinu 3000 osob, které absolvovaly nebo alespoň studovaly na této varšavské univerzitě otevřené po třech desetiletích absence univerzity v Królewstwie a nahrazené po sedmi letech působení rusifikovanou carskou univerzitou.¹⁾ Absolventi školy, považovaní veřejností za hlavní představitele polské inteligence záboru, vytvořili kulturně i politicky pevnou skupinu orientovanou na dlouhodobou „pozitivní“ práci, která pomohla překonat důsledky represí i národní apatie po porážce povstání r. 1863.²⁾

Z našeho hlediska nejzávažnější studii napsala D. Mycielska, *Drogi życiowe profesorów przed objęciem kateder akademickich w niepodległej Polsce*. Stat' se opírá o biografický materiál 1092 profesorů meziválečných polských vysokých škol akademického charakteru. Jestliže na konci r. 1917 působilo v Polsku 213 profesorů — výhradně na haličských vysokých školách — r. 1920 pracovalo již na 630 řádných a mimořádných profesorů a další stovka míst přibyla udělením akademického statutu novým školám do r. 1939. Velké těžkosti s nedostatkem profesorských kádrů vyvstaly zejména při konstituování univerzit ve Vlně a Poznani.

¹⁾ Srovnej současně se sborníkem výšlou práci S. Kieniewicz a kol., *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1807—1915*, Warszawa 1981.

²⁾ K potížím, s nimiž tato generace vstupovala do praktického života: J. Jedlicki, *Kwestia nadprodukcji inteligencji w Królewstwie Polskim po powstaniu styczniowym*, in: *Inteligencja pod zaborami*, Warszawa 1978, s. 217—259.

Rozbor prosopografických údajů ukázal, že třetina profesorů se narodila před r. 1875, polovina v letech 1875—90. Je škoda, že tyto údaje platí pro celek a nebyla podána věková struktura v počátcích aktivisace většiny škol — nejspíše k r. 1920 — a její další proměny. Svým původem vyšlo 60 % profesorů z rodin inteligence (kam ovšem autorka zahrнула veškeré úřednictvo, důstojníky i učitelstvo základních škol), 15 % pocházelo z rodin statkářských. Tři čtvrtiny osob se narodily v Haliči a Królewstwie, v pruském záboru jen 5 % a na území ruské říše 15 %.

Partie o vzdělání profesorů trpí značnou nesoustavností a obtížnou porovnatelností číselných údajů. Autorka prokazuje centrální význam haličských vysokých škol (hlavně krakovské univerzity), jimiž prošlo celkem 41 % osob, z humanitních oborů zde alespoň po nějaký čas studovalo přes polovinu profesorů. Minimální vliv měla oproti tomu carská univerzita ve Varšavě. V zahraničí studovalo přes 40 % příštích profesorů, zejména techniků, přírodovědců a zemědělců. Řada dalších pak zahraničními univerzitami alespoň krátce prošla. Vedle západoevropských univerzit měl pro polské profesory význam zejména Petrohrad.

Při sledování činnosti profesorů před válkou Mycielská zjistila, že 56 % z nich (pokud měli do r. 1914 ukončena studia) pracovalo v Haliči. Byli to hlavně lékaři a odborníci v humanitních, právních a ekonomických oborech. Ze zahraničí reemigrovali především noví profesori medicíny a technických oborů; hlavní proud šel z Petrohradu. Tyto síly zajistily zejména provoz univerzit ve Varšavě, Vlně a Poznani. Klíčová role Haliče, vlastního Ruska a západní Evropy je dána nepříznivými poměry v ruském a zvláště pruském záboru, kde mladí polští vědci takřka neměli možnost studovat ani vědecky pracovat a byli nuceni k emigraci do oblastí, kde střední školství, systém soukromých docentur i asistentůská místa při technikách

a klinikách dávaly možnost obživy i odborného růstu.

Zajímavá studie, která však ve velmi malé míře využívá současnou produkci bohaté polské literatury, ponechává bohužel stranou soustavnější vyličení směrů rozmištnění pedagogických kádřů, tj. neříká, jaká byla skladba nově otevřených škol. Blíže není osvětlena ani funkce haličských univerzit jako zdroje profesorských sborů ostatních škol a nic se neříká o zpětném dopadu odchodu části sil na personální skladbu obou škol. Doufejme, že tyto i další otázky budou zodpovězeny ve slibované širší práci, kde by snad tabelární přehledy — podobně instruktivní jako např. v knize Perkovské³⁾ — pomohly odstranit zmíněnou nepřehlednost údajů. Vítané by bylo i kartografické vybavení práce.

Jako celek by mohl být sborník — účtyhodný heuristickým záběrem a potěšující závěry i hypotesami — inspirující výzvou české historiografii alespoň ke zmapování naznačených témat.

Jiří Pešek

³⁾ U. Perkowska, Kształtowanie się zespołu naukowego w Uniwersytecie Jagiellońskim [1860—1920], Wrocław 1975, s. 56, 72, 90, 130 a 137.

Jerzy Maternicki, Historiografia polska XX wieku, I. lata 1900—1918, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź, Ossolineum 1982, 245 s.

Do rukou čtenářské obce se dostala prvá část široce proponované syntézy dějin polské historiografie tohoto století.¹⁾ Přední polský historik dějepisectví tu metodicky nově, zajímavou formou a se svrchovanou znalostí problematiky předložil obraz polské historiografie poměrně krátkého, zato však značně důležitého období takovým způsobem, že pří-

¹⁾ Kniha v řadě ohledů navazuje na práci R. Przelaskowski a kol., *Historiografia polska w dobie pozytywizmu* [1865—1900]. Compendium dokumentacyjne, Warszawa 1968.

mo vybízí k mezinárodním komparacím.²⁾

V prvé kapitole autor vysvětluje, že bylo třeba resignovat na studium podle historických „škol“, které jsou po r. 1900 již naprosto ilusorní. Na jejich místo nastoupilo členění podle směrů bádání a ideově politických i metodologických názorů, text je dělen na úseky pojednávající o jednotlivých záborech a střediscích práce. Rok 1900, jímž popisované období začíná, je dobou, kdy byl na veřejnosti krakovského III. sjezdu polských historiků prezentován přechod od pozitivismu vlastního krakovské školy k neoromantismu a modernismu. Prvá generace mladých — debutující okolo r. 1900 — pocházela většinou z ruského záboru, realizovala se však v Haliči, kde měla značný vliv na tamní mladé historiky. Druhá generace narozená v 80. letech studovala naopak na univerzitách haličských a na veřejnost vystoupila okolo r. 1910. Celkem pracovala v letech 1900—18 v Polsku na 300 historiků, z toho asi polovina měla odbornou kvalifikaci, jen necelé tři desítky osob nalezly však uplatnění na místech vědeckého charakteru. Nejlepší byla situace v Haliči.

Druhá kapitola pojednává o organizaci a prostředcích práce. Autor ukazuje na význam Haliče a zejména velkou roli Akademii Umiejętności, její stipendijní i nakladatelské politiky, která výrazně favorisovala historické vědy. Na krakovské univerzitě měla v oněch letech základní význam takřka úplná generační výměna profesorů, takže do r. 1914 obsadili většinu kateder neoromantici a modernisté. Přes tyto příznivé momenty lze v celém Polsku oněch let zaznamenat zpomalení ediční práce [ovšem i její zkvalitnění], rozšíření mikrografie a metodické opožďování za západní Evropou.

²⁾ Z řady autorových knih a statí zmiňme alespoň práci Dydaktyka historii w Polsce 1773—1918, Warszawa 1974 a Kultura historyczna dawna i współczesna, Warszawa 1979.

Metodologii je věnována třetí kapitola, ukazující vnitřní nejistotu a nekoncepčnost antipositivismu mladých, stavících požadavek „integrální historie civilisace“ v celé společenské škále jak proti pouhým náboženským a politickým dějinám, tak proti příliš široce chápané historii kultury. Polsko bylo v této době pod vlivem především německé metodologie, daleko méně francouzské či dalších. Vzdát se požadavku kvalitní řemeslné historické práce, jak jej postulovaly i naplnily klíčové osobnosti pozitivismu, možno nebylo. Ukazoval se však rozpor mezi tendencí směřující k subtilním analýzám a společenskou objednávkou žádající v rostoucí míře nikoliv čistou vědu, nýbrž poklady pro ideologii boje za samostatnost. Tento stav vedl jednak k silným metodologickým sporům, jednak hnál vodu na mlýn optimistickému neoromantismu, většinou ovšem neschopnému vytvořit odborně obstojnou syntézu národních dějin.

V následující kapitole ukazuje autor pokusy o řešení této situace na bázi jednotlivých politických seskupení. Válka, která řadu historiků vtáhla do vojenské či politické aktivity, zesílila zpolitizované spory o optimismus či pesimismus, o hodnocení dějin Polska po rozdělení na záboru. Je zajímavé, že události r. 1917 a reálná perspektiva nezávislosti vedly v mnohém k potlačení národní megalomanie a skepticky ostrému posuzování vad starého polského státu — v duchu kriticismu krakovské školy.

Obsáhlá pátá kapitola sledující hlavní směry výzkumů podává nejprve celkový přehled výkonů a postavení historické vědy v Polsku 1900—18. Za ta léta vyšlo na 5000 titulů historických knih a článků — tedy asi 16—20 % všech polských publikací oné doby. Historie byla tehdy v Polsku „vědou č. 1“ počtem badatelů i publikací. Důvod vidí autor jednak v zájmu společnosti, především však v možnosti provozování této vědy v rámci finančních možností společenského mecenátu. Ten mohl zajistit efektivní

a efektivní výsledky prakticky pouze oboru bez větších nároků na přístrojové a materiálové vybavení.³⁾

Přes velké postuláty mladé generace dominoval v praxi analytický směr vedoucí časem až k zániku syntetického chápání a k orientaci na drobné pramenové studie a mikrografii. Zájem o obecné dějiny byl minimální. S výjimkou témat z 19. stol. je sledovatelný naprostý pokles zájmu o politické dějiny. Došlo ke zpomalení medievistického bádání (podle Maternického mj. proto, že chyběli odborně dokonalí pracovníci typu Smolky) — prací k 19. stol. vyšlo takřka dvojnásob více než k 10. až 15. stol. dohromady.

Kniha je uzavřena rozsáhlou bibliografií čítající na 1000 titulů dotýkajících se historiografie sledovaného období obecně a naprosto většiny jednotlivých historiků zvláště.

Metodicky zajímavá a faktograficky bohatá kniha (snad jen poněkud zatížená dlouhými výčty jmen a přílišným citováním dobových názorů a polemik) dala před soustavou medailonů historiografických osobností přednost syntetisujícímu pohledu na historickou vědu a její organizační a hmotné, generační, politické, ideové i odborné zázemí, na zasažení a ovlivnění ve společnosti. Jsou to tedy více skutečné dějiny historiografie jako vědy a společenského jevu než přehled dějepisné produkce.⁴⁾ V tom, stejně jako ve věcné kritičnosti, je možno hledat sympatické rysy vyzývající k porovnání s českou situací oné doby, v tak mnohém podobnou.

Jiří Pešek

³⁾ Srovnaj cennou práci J. Dybce, *Finansowanie nauki i oświaty w Galicji 1860—1918*, Kraków 1979.

⁴⁾ Srovnaj F. Kutnar, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II*. Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické, Praha 1977. Maternicki nemá ovšem partii o dobovém evropském dějepisectví — toto zázemí má jeho knize vytvořit připravovaná práce J. Serczyka.

Janina Chodakowska, Rozwój szkolnictwa wyższego w Polsce Ludowej w latach 1944—1951. Wrocław, Zakład narodowy imienia Ossolińskich 1981, 195 s.

V knižnici *Monografie z dziejów oświaty* vydávané Ústavem pro dějiny vědy, školství a techniky Polské akademie věd vyšla s datem 1981 kniha Janiny Chodakowské pojednávající o obnově a proměnách vysokých škol v Polsku v sedmi letech mezi osvobozením Polska od hitlerovské okupace a rokem 1951, kdy zákon o vysokých školách a vědeckých pracovnících z 15. 12. 1951 předběžně zakončil etapu nejdrámatičtějších proměn.

Úvodní kapitola zběžně popisuje výstavbu vysokého školství v meziválečném dvacetiletí. Na počátku tohoto období existovalo 11 polských vysokých škol, převážně v Haliči, na konci jich bylo 32 se 48 000 studenty. Přes krutý teror a hromadné zatýkání i popravy vysokoškolských učitelů se hitlerovcům nepodařilo zničit vysokoškolské vzdělání v Polsku, kde se i za nejtěžších podmínek pokračovalo v tajném vyučování v bytech či na pracovištích, kde byli učitelé i studenti nasazeni na práci.

Obnova začala v Lublině, sídle Polského výboru národního osvobození, a to v září 1944. Vláda tam soustředila vědce a vysokoškolské učitele, pokud se zdržovali na osvobozeném území a zřídila tam vedle Katolické univerzity, která záhy obnovila svou činnost, také státní univerzitu, Univerzitu Marie Curie—Skłodowské. Vláda pak pověřila zmocněnce ministerstva školství obnovou práce jednotlivých vysokých škol. Zatímco obnova činnosti krakovské univerzity proběhla ve válkou málo postiženém městě bez větších problémů, byla již těžší situace v Poznani a zdaleka nejhorší ve Varšavě, takže varšavské školy většinou po určité době působily v Lodži. Tam také byla zřízena nová univerzita i polytechnika. Na západních územích rychle vyrůstaly nové polské vysoké školy. Do Vratislavi byla ze Lvova přenesena nejen knihovna Ossolińských, ale přešla tam i nemalá část z těch profesorů,

kteří válku přežili. Podobně přešli vlnění profesori do Toruně. Veliký zájem mladých lidí o studium musel překonávat mnohé překážky. Střední školy v Polsku po více než pět let neexistovaly a tak byl pro mladší uchazeče zřizován přípravný studijní ročník. Jinou překážkou byl nedostatek ubytovacích možností ve městech a jedna z ilustrací ukazuje, jak studenti přespávali v posluchárnách. Přes nejlepší vůli nemohl stát poskytnout více než nečetná a nepřilíš vysoká stipendia. Autorka výsoce vyzdvihuje roli svépomocných organizací studentů, z nichž ovšem velká část musela při studiu i vydělávat. Až na závěr kapitoly o obnově škol je zmínka o činnosti studentských organizací blízkých Polské dělnické a Polské socialistické straně, avšak jinak zůstává politický zápas o univerzity a na univerzitách, který v prvních měsících a letech probíhal, mimo záběr této knihy, orientované povětšinou na vnější i vnitřní proměny vysokých škol jako institucí.

Pokud se však v otázce zápasu o proměnu vysokých škol jako institucí projevil politický zápas, je mu věnována pozornost, a to jak ve třetí části sledující první snahy o reformu vysokých škol do konce roku 1947, tak ve čtvrté části sledující urychlený proces změn i reorganizací na vysokých školách ve čtyřech následujících letech. I když v Polsku nedošlo k žádnému tak jasnému přelomu, jakým byl v Československu Únor, je čtenáři přece jen jasno, že vývoj od roku 1948 vytvořil mnohem lepší možnosti pro realizaci stranické politiky na vysokoškolském úseku, než tomu bylo dříve. Velikou úlohu tu sehrála Hlavní rada vědy a vysokých škol zřízená v lednu 1948. Prosadila orientaci na přednostní rozvoj technického školství a na sklonku roku osmačtyřicátého přistoupily stranické orgány i státní úřady k ideologické ofenzivě na vysokých školách. Do popředí vystoupila též orientace na doplnění řad vysokoškolských učitelů mladými a perspektivními kádry. Rozběhly se přípravy pro mladé dělníky

a rolníky a značné prostředky byly věnovány na sociální zabezpečení studentů. Centrem výchovné práce se staly studijní skupiny. Na jaře 1948 byla vytvořena všestudentská organizace s výrazně pokrokovou politickou orientací. O podchycení vysokoškolských učitelů se pokoušely „Kluby demokratických profesorů“. Od školního roku 1947/48 přednáškami „o Polsku a současném světě“ byla vytvořena platforma pro seznamování všech studentů s marxisticko-leninským světovým názorem a o dva roky později, když byly překonány nemalé těžkosti spojené s kádrovým obsazením těchto přednášek, byly zavedeny přednášky z dialektického a historického materialismu, politické ekonomie i ze současné polské historie a politické problematiky. Urychleně byly vypracovány studijní plány pro denní i dálkové studium. Rychle, a někdy i unáhleně, se přistupovalo k reorganizacím sítě vysokých škol, z nichž mnohé byly předány do kompetence odborných ministerstev. Jako centra vědeckých bádání byly na univerzitách vytvořeny vědecké instituty, zatímco jinak byla hlavní pozornost soustředěna na pedagogickou aktivitu profesorů i ostatních učitelů. Vyvrcholením tohoto procesu proměny vysokých škol byl právě vysokoškolský zákon z roku 1951.

Kniha Janiny Chodakowské přináší velké množství informací, čerpaných z velké části z dobového tisku i archívních pramenů. Bude vždy cennou pomocí pro každého, kdo bude chtít zhodnotit vývoj polských vysokých škol v období proměn společenského zřízení i pro toho, kdo bude srovnávat proměny vysokoškolské soustavy v zemích, které v té době vstupovaly na socialistickou cestu.

Jan Havránek

Krakovské setkání historiků univerzit

Již tradiční čtvrtá mezinárodní vědecká konference historiků univerzitních dějin se konala v Krakově 19. až 21. května 1983 za reprezentativní účasti

zahraničních odborníků z Belgie, Francie, Nizozemí, Německé demokratické republiky a Československa i početné účasti badatelů hostitelské země. Pracovní jednání symposia se odbývalo v historické budově Collegium novum v pěti půldenních zasedáních. Bylo věnováno akademické peregrinaci od středověku do počátku I. světové války, tedy tématu, které je v posledních letech předmětem zvýšeného zájmu celých badatelských týmů všech evropských zemí. Polská historická věda má s touto problematikou ostatně již letité zkušenosti uložené do početných analytických, ale i souhrnných prací, věnovaných cestám do zahraničí.

Úvodní slovo prorektora Jagellonské univerzity prof. A. Golębiewského a ředitele tamějšího Institutu historie prof. A. Podrazy vyjádřilo úmysl organizátorů, předvést nové výsledky domácího výzkumu, konfrontovat svou práci se zahraničním studiem a pokusit se o syntetičtější pohled na danou problematiku. Hlavní referát prvního dopoledne přednesl ředitel Archivu Jagellonské univerzity prof. L. Hajdukiewicz (Krakov), který se zabýval akademickou peregrinací v Polsku 17. století. Těžiště jeho zájmu spočívalo ve zjištění počtu cest Poláků na zahraniční univerzity, teritoriálního a sociálního původu, celkového počtu peregrinujících, směrů a míst jejich cest a profesnímu (studijnímu) zaměření studentů. Hajdukiewiczův výzkum byl založen především na perfektním zvládnutí matrik a dalších evidenčních knih zahraničních univerzit v šíři, která vytváří dostatečnou základnu pro souhrnný pohled na akademickou peregrinaci 17. století na jednom teritoriu.

Prof. D. Julia (Paříž) v referátu Akademické peregrinace ve Francii v 16.—18. století zdůraznil význam výzkumu kvantitativních aspektů peregrinační aktivity, speciálně pak stanovení reálných peregrinačních koeficientů (počet navštívených univerzit na jednoho studenta). Vzhledem k mezerovitému dochování pramenů k dějinám francouzských univerzit se omezil na určité sondy. Zkoumal po-

díl cizích studentů v Montpellieru (medicína), Orléansu a Angers (právo), dále se zabýval otázkou finanční dostupnosti univerzitních gradů a jak ovlivňovala peregrinační směry. Julia uzavírá: spádové oblasti univerzit se v období od 16. do 18. století stále zužují, akademická peregrinace jako způsob kulturní iniciace evropských elit postupně mizí, honba za finančními výhodami při získávání gradů vede k jejich faktické a v důsledku toho i sociální devalvaci.

Společně vystoupení *dr. J. Peška* a *dr. M. Svatoše* (Praha), věnované společenským důsledkům akademické peregrinace v českých zemích druhé poloviny 16. století, přineslo zatímní výsledky: rozboru nově vydaného manuálu pražského rektora m. M. Curia z let 1562 až 1582. Autoři prezentovali analýzu imatrikulovaných univerzitních studentů a zahraničních studentů a žáků, která opětovně potvrdila starší názor, že sociální struktura univerzitního studentstva a žactva partikulárních škol v předbřlohorských Čechách byla ve znamení výrazné převahy měšťanstva, jež hledalo ve studiu doma i v zahraničí možnost společenského vzestupu.

Příspěvek *prof. K. Kubíka* (Gdaňsk) byl věnován výjezdům gdaňských měšťanů na univerzitní studia v 17. století. Specifika Gdaňska ve školské oblasti spočívala zřejmě ve staré tradici mecenátu (podpor) jak ze strany jednotlivců tak ze strany města a panovníka. Již od konce 15. století to bylo samotné město, které si stipendijní politikou upravovalo počet a úroveň vlastního byrokratického aparátu. Z luteránského Gdaňska směřovaly cesty především na univerzity v Německu a Nizozemí, odkud se vraceli graduovaní studenti do městské, školské a církevní správy.

Dr. Z. Hojda (Praha) načrtl tezovitý obraz kavalírských cest z Čech 17. století. V úvodu se zamýšlel nad hlubokou změnou peregrinační aktivity českých studentů, způsobenou především bělohorským zlomem a důsledky rekatolizační

politiky. Právě tyto změny napomohly prosazení „kavalírské cesty“ jako typické formy šlechtické cesty za vzděláním, jejíž kořeny se utvářejí již před Bílou horou a naplno se rozvíjejí v letech 1660 až 1710. Tento typ cest má funkci jakési společenské iniciace mladého šlechtice a zdaleka se neomezuje na studijní program. Zároveň roste význam cestování jako takového. Preferována byla zvláště Itálie, dále Francie a jižní Nizozemí. Ve svých důsledcích prohlubovaly kavalírské cesty diferenciaci uvnitř šlechtické společnosti a do určité míry se na nich podílí i městský patriciát.

Referát *dr. W. Fläschenrägera* (Lipsko) se zabýval akademickou peregrinací na příkladu profesora Christina Wolffa, významného představitele osvícenství na německých univerzitách. Matematik a filozof Wolff studoval v Jeně, promoval v Lipsku a jako učitel působil na univerzitách v Halle a Marburku. Počet působišť, kterým věnoval svou vědeckou aktivitu, rozšiřuje i výčet domácích a zahraničních akademií věd (Berlín, Londýn, Petrohrad).

Dr. H. Ridder—Symoensová (Gent) se zabývala kvantitativním a kvalitativním vývojem akademických peregrinací v jižním Nizozemí od renesance do osvícenství. Autorka zjistila, že před založením univerzity jezdili studenti z jihonizozemských provincií hlavně do Francie a Itálie. V 16. století si zachovává silnou pozici především Orléans, kterému věnovala své dřívější výzkumy, Dôle a Padova, z německých protestantských univerzit Heidelberg, z katolických Kolín n. R. Na konci 16. století peregrinace ustává a v 17. století je už cele usměřena rekatolizačním tlakem. To mělo za následek i posílené postavení Lovaně, kam se peregrinanti vrací pro diplomy. V 17. století si udržel reputaci Orléans, italské univerzity (Padova, Siena, Perugia), z německých Ingolstadt. V oboru medicíny si podrželo zahraniční studium primát. Na autorčiných prosopografických výzkumech zaujalo využívání méně tradičních pramenů k univerzitním

dějínám (acta capitularia, registra ad-vo-kátů).

Dr. Z. Libiszowska utřídila příčiny, které vedly k úpadku akademických peregrinací v Polsku 18. století. Při sledování vědeckých cest z Polska v osvícenském období vyzdvihla úloha Komisej edukacji narodowej, dále roli královského a soukromého mecenátu a školských řádů. Cílem cest (preferována byla Francie a Velká Británie) nebyly univerzity, ale spíše akademie a vědecké společnosti (Collège de France). Referentka konstatovala, že společenským cílem byla výchova profesorských kádrů pro univerzity v Krakově a Vlně, které měly být reformovány.

Prof. H. Bots a *prof. W. Frijhoff* (Tilburg/Rotterdam) řešili i pro nás aktuální problém rozlišení mezi akademickou peregrinací a „kavalírskou cestou“ (voyage éducative) v období 1550—1750. Liší se peregrinující student od mladého „turisty“, který se připravuje na byrokratickou dráhu? Podle autorů není nadále únosné vidět tyto cesty jako dva různé fenomény, které by přitahovaly odlišné skupiny zájemců. Druhá otázka zněla: je peregrinace nepostradatelným elementem univerzitního curricula vitae? Bots a Frijhoff ukázali, že cesta do vzdálených zemí nejen nebyla pravidlem, ale po celou dobu zůstávala nákladným luxusem. Na vzorku studentů ze severního Brabantska zjistili, že podíl peregrinantů na celkové studentské populaci nikdy nepřekročil 10 %. Vývoj peregrinace a její zvraty reflektují ovšem vždy místo, jaké zaujímaly univerzity ve společnosti.

Příspěvky k akademické peregrinaci nejnovějšího období uvedla *doc. R. Dutkova* (Krakov) tématem o studiu polské mládeže na zahraničních univerzitách v 19. století. Svůj pokus o zachycení problematiky shrnula do návrhu periodizace období 1815 až 1914, které zahrnuje tři základní fáze. První období (1815—1830) charakterizuje jako pokolení apolitického studia, naopak ve druhé etapě (1830—1864) šlo především

o politicky motivované odchody skupin polských studentů (Vídeň, Berlín, Královec, Kyjev, Moskva, Petrohrad) a ve třetím období (po r. 1864) se stává cílem studia v zahraničí vzdělání národa a osvětová práce.

Dr. B. Konarska (Varšava) se soustředila na studium polských vysokoškoláků ve Francii po listopadovém povstání (1832—1848). Z původního počtu 6000 emigrantů ve Francii zůstalo zde na studiích okolo 1200 osob. Část univerzitního studentstva mění s příchodem do Francie studijní zaměření a věnuje se především studiu medicíny a inženýrství. Největším střediskem polské akademické mládeže byla Paříž, ale početně byly navštěvovány i školy v Montpellier, Toulouse, Poitiers a Štrasburku.

Prof. K. Mrozowska (Krakov) analyzovala skupinu polských studentů na technické „École du génie civil“ při univerzitě v belgickém Gentu. V letech 1856 až 1913 se zde vystřídalo 468 Poláků, z nich plných 91 % z ruského záboru. Autorka zjistila, že zájem Poláků se dělil celkem rovnoměrně mezi studium v sekci „řemesla a manufaktury“ a „civilní architekturu“, asi třetina zapsaných dosáhla inženýrského diplomu a své technické vzdělání uplatnili většinou i po návratu do Polska (nejvíce v železničním stavitelství). Největší množství Poláků přišlo do Gentu (a také do Lutychu) po r. 1864 a hlavně po r. 1905 v době zesílené rusifikace polského školství.

Prof. M. Kulczykowski (Krakov) prezentoval výsledky podrobné analýzy osudů více než 400 Poláků, jimž francouzská vláda umožnila po povstání 1863 bezplatná stipendia na univerzitách (342 osob) a technických i vojenských školách. Hlavní zájem mládeže pocházející především z ruského záboru se koncentroval k medicíně jako oboru v emigraci perspektivnímu. Více jak polovinu studentů proto najdeme na lékařských fakultách v Paříži, Toulouse, Montpellier a Nancy. Přes sociální, politické i zdravotní potíže dosáhla takřka polovina za-

psaných absolutoria. Po událostech let 1870—1871 a proměně vztahu Francouzů k cizincům odešla valná část absolventů do Haliče, kde se významně uplatnila.

Doc. S. Brzotowski (Krakov) zdůraznil klíčový význam, jaký mělo 23 německých univerzit a na čtyřicet technických škol v letech 1860 až 1918 pro polskou mládež, pocházející zejména z Poznańska. Dosavadní výzkumy, poskytující zatím jen sondy do problematiky, ukázaly, že vedle vysoké odborné úrovně a značného liberalismu na německých vysokých školách byla pro polské studenty lákavá i možnost častého střídání jednotlivých škol.

Doc. R. Ergetowski (Vratislav) sledoval soustavněji polskou studentskou kolonii v Berlíně, její spolky a činnost, poté se zaměřil na děkovnou adresu polských studentů v Berlíně římskému syndikovi P. Venturimu z roku 1877, kdy byla v Římě odhalena busta Adamu Mickiewiczowi. Pozdravná adresa vyvolala v polských katolických kruzích ostrou reakci odsuzující básníkovu účast v revoluci 1848.

Bohatou diskusi vyvolal referát *doc. J. Dybiece* (Krakov) o polských cestách do Velké Británie v letech 1795 až 1918, zajímavě komentující proměny zájmu Polska o ostrovní říši, postupné rozšiřování bezprostředních kontaktů vědy a kultury i tvorbu anglického vědeckoprůmyslového mýtu v Polsku. Vlastní výzkum sledoval stovku polských návštěvníků Británie, kteří tam putovali spíše na praktickou zkušenou než za řádným studiem. Většinou to ovšem byly pozdější čelné vědecké osobnosti.

Dr. U. Perkowska (Krakov) sledovala vědecká studia učitelů krakovské Jagellonské univerzity ve Vídni v letech 1800 až 1918. Ze stotří jmenovitě sledovaných osob bylo nejvíce (46) mediků a veterinářů, působících na tamních slavných ústavech. Menší význam měla Vídeň pro obory humanitní a již zcela minimální pro odborníky přírodních a technických věd.

Z našeho referátu je zřejmé, že těžiště

posledního krakovského symposia o dějinách univerzit bylo v období od konce 16. století, zvláště pak v 19. století. Setkání poskytlo badatelům jednotlivých vědeckých středisek možnost srovnání vývojových trendů v různých částech Evropy. Ukázalo se, že dosavadní heuristická základna (matriky a další úřední knihy) nedostačuje a bude jí nutno doplnit o další prameny neuniverzitního původu. Další z pozitiv krakovského jednání je zjištění, že teprve kombinace všech dostupných pramenů a metod může přinést úspěch při poznávání konkrétních mas pergrinujících Evropou. Rozhodně se ukazuje, že je nanejvýš problematický tradiční názor, podle něhož většina imatrikulovaných na zahraničních univerzitách jsou skutečnými studenty. Teprve od poloviny 19. století se stává absolutorium nebo získání univerzitního gradu cílem pro část vysokoškolského studentstva. Domníváme se, že by bylo prospěšné, kdyby krakovské symposium nezanechalo pouze dojem milého a neformálního setkání specialistů pro univerzitní dějiny, ale našlo svou odezvu i v zintenzivnění našeho výzkumu cest českých studentů na zahraniční vysoké školy.

Zdeněk Hojda — Jiří Pešek —
Michal Svatoš

III. husitologické sympozium v Táboře 12.—15. 9. 1983

Stalo se již dobrou tradicí, že Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře pořádá konference, kde se vědecká veřejnost seznamuje s nejnovějšími výsledky výzkumů o dějinách husitství a jeho ohlasech v pozdějších dobách. Tentokrát byly spoluorganizáteli Ústav teorie a dějin umění ČSAV a Archeologický ústav ČSAV. Záštitu nad jednáním převzaly OV KSČ v Táboře, Jihočeský KNV v Českých Budějovicích a ONV a MěNV v Táboře.

První tematický blok věnovaný problémům husitského obrazoborectví otevřel *Josef Krása*, který nastínil v hlavních

obrysech vývoj husitského ikonoklasmu. Zvláště sledoval dílo Matěje z Janova a upozornil na jeho spojitost s některými ideami Řehoře Velikého, Bernarda z Clairvaux aj. myslitelů. Neobyčejnou živostí a strhujícím přednesem se vyznačoval referát *Karla Stejskala* o funkcích obrazu v husitské ideologii. Stejskal vystoupil zejména proti přílišnému zveličování rozsahu obrazoborectví husitů a to hlavně v Praze, kde se vesměs jednálo spíše o davovou psychózu než o záměrný postup podložený a odůvodněný teoreticky. Na oba zmíněné příspěvky navázala *Jana Nechutová*, která přesvědčivě i systematicky rozebrala písemné prameny předhusitské a husitské ikonofobie. Obdobím pohusitským se zabývala *Noemi Rejchrtová*, jež zkoumala postoje českých utrakvistů v době jagellonské. *Jarmila Vacková* hledala analogie husitského ikonoklasmu v nizozemských obrazoboreckých bouřích v r. 1566, ovšem podařilo se jí bohužel jen odbočit od základního tématu. Stejně tak *Vratislav Nejedlý*, který se chtěl obírat obrazoboreckými tendencemi v českých zemích v 17. a 18. stol., nevstihl podstatu zkoumaného jevu a informoval vlastně jen o několika příkladech blasfemie, známých ostatně už ze starší literatury.

Druhý okruh byl zaměřen na dvě významné události: jednání husitského poselstva na koncilu basilejském v r. 1433 a bitvu u Lipan 30. května 1434 (tedy náměty jubilejní). *František Kavka* v širokém záběru pohovořil o politice Zikmunda Lucemburského v letech 1429 až 1434 a právem tak obrátil pozornost na tohoto nepopulárního a v české historiografii zároveň opomíjeného panovníka. *Jiří Kejíř* sledoval detailně husitskou otázku na basilejském koncilu. Podpořen důkladnou znalostí pramenového materiálu analyzoval *František Šmahel* organizaci tábořského svazu a jeho vojsk. Některé nové pohledy na příčiny a vývoj rozporů končících na lipanském bojišti uplatnil v zajímavém vystoupení *Petr Čornej*.

Doslova nabitý program prvního dne zasedání pokračoval také večer celou řadou drobnějších příspěvků ve dvou sekcích. Materiálů univerzitního archivu využil *Jiří Pešek*, který referoval o výskytu husitské problematiky v pražských univerzitních disertacích.

Třetí tematický celek byl zasvěcen husitským tradicím, nebo podle oficiálního znění pořadu sympozit — Aktualizaci husitství v průběhu staletí. Svá dlouhodobá bádání zobecnil *Miroslav Hroch* v metodicky podnětném referátu o historickém vědomí a povědomí národa. Následující tři účastníci se věnovali výkladu pojetí husitství v 17.—19. stol. *Josef Haubelt* se zaměřil na období baroka a seznámil posluchače se svým pojetím díla Bohuslava Balbína. *Jiří Rak* provedl rozbor „husitských“ prací Františka Martina Pelcla a *Jiří Kořalka* výstižně doložil ohlas Palackého Dějin národu českého v Čechách a v Moravě v německy mluvících zemích. Dokázal, že Palackého program stěžejního třetího dílu vznikl už r. 1847 a ne až v průběhu revolučního roku 1848. Německým prostředím se zabýval i *Jan Havránek*, který vybral několik beletristických ukázek odrážejících husitské reminiscence. Posléze poslední dva příspěvky tohoto okruhu se zabývaly husitskými reflexemi v poválečné etapě naší historie — *Marian Konečný* sledoval husitskou symboliku v politickém životě let 1945 až 1948 a *Petr Brátka* postihl význam husitských témat ve výtvarném umění po Únoru 1948.

Menší časový prostor byl vymezen čtvrtému bloku (zdaleka ne nedůležitému) o metodách dokumentace a edičních postupech u pramenů husitské doby. Návrhy na stanovení přesných edičních pravidel pro staročeské texty první poloviny 15. stol. přednesl *Jiří Daňhelka*, latinským textům z českého prostředí se analogicky věnovala *Anežka Vidmanová*. O evidenci pramenů klíčového období našich dějin promluvili *Ivan Hlaváček* a *Pavel Spunar*. Všechna tato uvedená sdělení byla nedílnou součástí in-

tenzivních snah po upravení ne zcela jednotné ediční praxe pro písemné památky 14. a 15. stol.

Závěrečná skupina příspěvků byla nazvána Dům předhusitského a husitského období. Hlavní slovo zde náleželo historickým archeologům (podrobné zprávy jistě přinesou specializované časopisy). Na tomto místě připomenu alespoň vystoupení *Josefa Petráně*, který podrobně roztřídil Klaretovy zmínky týkající se domu, bydlení a všech náležitostí s tím spojených, a *Josefa Macka*, jenž vyložil přínos nyní tak populární sé-

mantické analýzy pro osvětlení dané problematiky.

III. husitologické sympozium bylo charakterizováno hojnou účastí odborníků mnoha příbuzných vědních oborů, která daleko předčila předešlé konference. Ovšem místy až přeplněný program byl přece jen na škodu věci. Málo místa zbylo totiž na bezprostřední diskusi reagující přímo na přednesené podněty. Nicméně i toto zasedání přispělo významnou měrou k rozvoji naší historické vědy a zbývá jen poděkovat organizátorům za uspořádání tak rozsáhlé akce.

Ivana Raková

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1984
HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS
Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus XXIV. Fasc. 1

Redakční rada:

akademik Václav Vaněček, předseda,
doc. PhDr. Jan Havránek, CSc., tajemník,
doc. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., doc. JUDr. Karel Litsch, CSc.,
RNDr. Luboš Nový, DrSc., doc. MUDr. Ludmila Sinkulová, CSc.,
doc. PhDr. Anna Skýbová, CSc., PhDr. Josef Tříška, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, Praha 1984
Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.
Odpovědný redaktor PaedDr. Zdeněk Pernica
Vedoucí univerzitní edice PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Návrh obálky Jaroslav Příbramský
[D] Grafická úprava Jiří Kreuziger

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 42, Opava
Náklad 500 výtisků   Vydání I.   Cena Kčs 15,—

CENTRUM MEDIEVISTICKÝCH STUDIÍ

4259700500